

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

- ВЛ. ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ: ИСТОРИСКИ ИДЕАЛИЗАМ СРПСКОГ НАРОДА
- НИКОЛА РАДОЈЧИЋ: РАЗВИТАК СРПСКЕ ДРЖАВЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ
- Д-р РАДОСАВ МАРКОВИЋ: ЗАДУЖБИНЕ КНЕЗА МИЛОША
- Д-р СВЕТОМИР РИСТИЋ: О СРПСКОМ НАРОДНОМ ПЕСНИШТВУ
- ТОДОР МАНОЈЛОВИЋ: МИСТИЧНО ПРОЛЕЋЕ ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА
- Д-р ВОЈ. Р. МЛАДЕНОВИЋ: СМИСАО И КУЛТУРНИ ЗНАЧАЈ ВАСПИТАЊА
- Д-р БРАНИМИР МАЛЕШ: ИСПОСНИЦА И ПЕШТЕРА Св. САВЕ ВИШЕ СТУДЕНИЦЕ
- БОРБЕ СП. РАДОЈЧИЋ: СТО ДЕСЕТ ГОДИНА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ У БЕОГРАДУ
- Д-р СТЕВ. З. ИВАНИЋ: ХИГИЈЕНА У ВАСПИТАЊУ
- МИЛОРАД ВАНЛИЋ: ПЕДАГОШКИ ИНСТИТУТ — СРЕДЊЕ ШКОЛЕ МАГА МАГАЗИНОВИЋ: ТЕШКОЋЕ ПРИ ОЦЕЊИВАЊУ УЧЕНИКА
- АЛ. Н. МИЛИЋЕВИЋ: РУЖНЕ НАВИКЕ У НАШЕМ НАРОДУ И У НАШОЈ ШКОЛИ

БЕЛЕШКЕ:

- УР.: ОДГОВОРНОСТ ШКОЛЕ (ИЗ ГОВОРА ВЛ. ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋА); Д-р Ј. ВУКОВИЋ: ТУМАЧЕЊЕ ЈЕДНОГ ИЗРАЗА У „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ“; УР.: ИЗ „УСТАВА ШКОЛЕ“ У ИТАЛИЈИ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла о. г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника” за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник”, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник”.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник” наставља редовно излажење, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику” и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник” даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник” има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развиту и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник”, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник” износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник”. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА
И. Бр. 114619,

ПОМОЋНИК МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
ВЛАДИМИР ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ,
ПРОФЕСОР ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

Бр. 3—5

МАРТ—АПРИЛ—МАЈ 1942

ГОДИНА LVIII

ИСТОРИСКИ ИДЕАЛИЗАМ СРПСКОГ НАРОДА*)

Ма да је у своме ходу кроз векове доживео часове слабости и тешке поразе, и претрпео два велика општа слома најстрашније врсте, косовски и шестоаприлски, српски је народ историски народ, то јест народ који је небројено пута пружио доказе о томе да хоће и може својом сопственом снагом да ствара своју историју, и да помоћу свога духа даје обележје месту на коме живи. Ако бисмо једног дана и нестали са земље, наш српски траг неизмерне човечије патње, праве мужевне борбе и лепог умирања, остао би иза нас. Добили смо већ своје знамење у великој, иначе општој пролазности.

И ми смо, као и други историски народи, свој траг повукли својим упорним пристајањем уз извесне идеје-светиље, идеје-водиље, идеје-акције, заједничке многим српским поколењима, а засноване на најдубљем поимању народа нашег о богу, човеку, народној заједници, слободи, дужностима, животу и смрти. Историја нашег народа и није ништа друго но жилаво и жртвено пристајање уз те идеје и уз њихове борбене акције, она и није ништа друго но прегарање у име тих идеја. Прави свој лик, онај који данас у тешким часовима страшне наше пометње, не успевамо нажалост да сагледамо, прави свој лик човештва у греху и величини, на трагичном путу унутрашњег и спољњег јунаштва и духовног уздизања, ми смо Срби извајали у тврдом камену своје историје. Длето нам се у два маха сломило. Од нас зависи да ли ћемо га опет узети у руку или не.

Шта нам је помогло да на том дугом путу успињући се не изгубимо дах, повијајући се не сломимо кичму, крварећи не искрваримо? Шта нам је помогло и ко нам је помагао да се одржимо на нашем претешком историском месту; ко нас је довео до великих наших остварења и забележио их делом или пером у спомен покољењима, шта нам је помогло да преболимо најбеднију

*) Говор одржан на „Дан књиге“.

беду својих слабости и да увек до сада ипак пронађемо често изгубљени и помрачени смисао живота народног и појединачног?

Да ли нам је помогло да се откупимо од зле судбине, богатство наших рудника злата, сребра, бакра? Да ли су нас извели на висине вешти мађионичари својим чаролијама, или смо мудрост живота нашли код искусних туђина, у науци њиховој, у установама које су нам они скројили па даровали, а од нас тражили да се, рецимо, само потурчимо или полатинимо? Не. Помогло нам је, досада увек, што смо се свом чврстином народне снаге грчевито држали уз предања српска, уз наше старе животне облике, уз нашу праву духовну отаџбину, ону коју смо носили и на све невољне сеобе наше, ону коју смо изнели испод мрака робовања, ону коју смо, све до 1918, знали тако као што смо знали мајку своју. У тој отаџбини били су нам у свим вековима предводници светитељи, јунаци и просветитељи. Светитељи наши и њихови последници који су нам обезбеђивали и осигурали духовну заједницу Срба, која се у одсудним часовима и 1804, и 1912, и давно пре тога, сјајно показала као царство јаче и од државне границе. Јунаци-вођи наши за то су царство умирали. Духовни вођи наши, просветитељи, књижевници, и сав њихов стваралачки род у уметности и науци, за то су царство, за ту отаџбину, живели. Три врсте људи: светитељи српски, вођи српски и просветитељи српски, три превасходно духовне категорије предводника, у Светом Сави уздигнути до највишег духовно-вођственог јединства, — у Светом Сави који је био и светитељ њ вођ и књижевник, — те три врсте људи показивале су нам у свима временима пут на коме ће Србин остати веран себи, свом историском ходу и свом бољем лику. Кад год је своје светитеље напуштао, заменио јунаке са вођама из прикрајка, кад се оглушавао о реч својих духовних људи, неимара књиге, српски народ силазио је са главног друма своје савести, грешио душу и пропадао.

*

Да се потсетимо у неколико речи данас, кад су сви појмови замагљени, шта су књижевници своме народу? И која је улога књижевности у народној заједници?

Није књижевност само „главни орган просвете и духовнога живота”, ни књижевници само „извор идеја и праваца у просветно-књижевном покрету”, како рече, у једној прилици, језиком XIX века, умни Стојан Новаковић. Много више од тога, књижевност је уз религију и рад можда највећа утеха људима у њиховој осамљености; књижевност је најубедљивија проноси-тељица широке човечије а не догматске истине; она је најмање

www.unilib.rs
 БОЛАН ИЗВОР НАШЕГ ЖИВОТНОГ САЗНАЊА; КЊИЖЕВНОСТ ЈЕ ЈЕДАН ОД НАЈИНТИМНИЈИХ ОСТВАРИВАЧА ЛЕПОТЕ У НАМА; ОНА ЈЕ ЈЕДАН ОД НАЈПОУЗДАНИЈИХ ПРОПАГАТОРА ЉУБАВИ У НАМА. А ПОВРХ СВЕГА ТОГА, КЊИЖЕВНИЦИ СУ НАЈНЕСЕБИЧНИЈИ НОСИОЦИ ОПШТЕ, НАРОДНЕ САВЕСТИ, САВЕСТИ СВОЈЕ ЗАЈЕДНИЦЕ, ЊЕНИ НАЈБОЉИ ИСТРАЖИВАЧИ И НАЈПРИРОДНИЈИ ПОБУЊЕНИЦИ У ИМЕ ТЕ САВЕСТИ, У ИМЕ БОЉЕГ ЛИКА НАРОДНОГ, У ИМЕ ДУБЉЕГ СМИСЛА ЊЕГОВИХ ИДЕЈА-ВОДИЉА.

Нема књижевника који то име иоле заслужује, а да није непрекидно у тајанственом дослуху са савешћу свога народа. Нека пише песме, приче, драме или науку, нека пише историју, типике, проповеди или филозофију, увек он мора, по закону свога стварања, свесно или потсвесно, послушквати ход свога народа, покрет заједнице за коју је везан. То је један од неопходних а најдубљих извора његовог сазнања, његовог стваралачког доживљавања, његових животних синтеза. Нема књижевника — сем ако није чист забављач, а тај и не заслужује то име — нема књижевника који није стално у куцавици драме свога народа, нема књижевника који непрестано не доживљава покрете и догађаје јавног живота свога народа, који не осећа неправду друштвену, законску, политичку, нема књижевника који најдубље што човек може, не осећа односе свога народа са светом око себе, и све побуде нагона самоодржања, борбу са непријатељем, и све друго што претставља вољу за животом његовог народа. Истина, он све то не гледа толико под дневном светлошћу. Он у стварима дневног живота гледа њихову над-дневну суштину, и речи које ће се родити из тога везивања свакодневног са суштинама, биће изречене у некој песми, драми или роману, кроз уста неког лица тако да ће се дневно по суштинском познати, и због тога дуго и дуго кроз дело остати. Зато је живот књижевника махом тежак, јер је тешка и дужност да остане веран доживљају своје савести и свога стваралаштва, а то је тако често у опреци са сујетном, грешном и прљавом површином јавног живота. Књижевник има дужност да мисли о прошлости, данашњици и сутрашњици уједно, и да свој суд и свој доживљај о животу, свој став, своје стваралаштво стално усклађује са духовним ликом свога народа, оним који народ носи кроз векове. Књижевник је у том смислу најодговорнији тип друштва. И баш зато што је такав, могу на делима књижевника покољења да се огледају, да се везују, да остану забележена, да остану жива, спасена од страшног заборава људског.

*

Стојимо данас пред књигом наше књижевности, старом 800 година, и листамо по њеним листовима, тражимо одговор на

www.unmnoга питања. Време је данас такво да од својих предводника морамо тражити савете, не радити по својој лудој глави. Дубоко у себе загњурени, брижно над повест своју нагнути, морамо да успоставимо изгубљену везу са нашим предводницима и од њих да затражимо реч окрепљења, правац пута и правило вере.

Шта ће нам рећи књижевници, просветитељи наши, чији спомен данас славимо, јер је, ето, у невољи нашој и њихов, иначе заборављени ред дошао? С правом тражимо да нам књижевност наша да ту реч утехе и правде, јер је то књижевност која се по старини и по квалитету појединих радова или претставника њених може мерити са многима око нас, књижевност која по народној поезији чини део светске књижевности. И наћи ћемо у њој одговор на многа питања, па и на то зашто смо сад доживели слом, и зашто смо такав слом доживели. На све је одговор дат, треба само листати и умети читати. Одговори на основна, суштинска питања која наша књижевност даје, једнодушни су. Један пример ћу вам за то дати, један пример који спада у најважније одговоре наше данашње мучне оријентације.

Сви писци, сви научници српски, сви ствараоци лепоте и смисла, једнодушно ће вам рећи кроз своја дела, са сигурношћу, поуздано: никад дело Србина није у историји било материјалистичко ни у смислу згртања добара, ни у смислу материјалистичког схватања света. Никада досада. Никад његова борба досада није изашла из материјалистичких побуда, никад смисао живота овога народа није био у материјалистичком схватању.

С чим су Срби после Косова пошли на своје драматичне северне сеобе? Јесу ли пошли са товарима хајдучког злата, драгог камења и свиле? Не. Нису дошли голоруки ни просјаци, али најважније што су понели собом од ствари непролазних, били су ћивоти њихових светитеља, национално срце њихових вођа и неколико њихових књига староставних. Понели су веру у бога, верност православљу; испод мрака ропства изнели су ликове немањићске, лазаревићевске и многе друге, понели их собом, не као златне идоле него као духовне ликове, кроз предање и кроз нашу народну песму. И кад су се у новој домовини сукобили са непријатељством света, они су у име тих духовних вредности давали свој отпор и с њиме се одржавали и одржали.

С чим су Срби изашли пред свој васкрсни XIX век, ако не с тим духовним оружјем? Србинова намучена глава помолила се 1804 само зато што се у српском човеку сачувало духовно предање о мрком чојству и светлом јунаштву. Појавили смо се поново у Европи као људи који су били заборављени, али који су одржали везу са својом прошлошћу зато јер је она имала

своје за многа поколења јединствено духовно значење и духовни смисао. Материјално, ми смо били бескрајна сиротиња и према Европи, и према Азији, и остали смо сиромашни по стању материјалног оруђа и оружја све до данас. Наша се повест није везала за старе величанствене градове, центре раскоши и моћи. Ми нисмо много познати у историји по сјајним пратњама својих владара, ни по њиховим империјалним походима. Наше су престонице биле вечито рушене, наше куле нису могле да се одрже ни у каквом затишју великог разарања, наши домови, у непредању ратова и страдања, нису стигли да сачувају предмете за наше будуће музејско благо. И сувише често ми смо у својој историји морали собом да носимо све што имамо, а то је оно што се носи у срцу, у души, у схватањима, а не у ковчезима и ћемерима. То је духовно, и лик који се тако носи духовни је лик. Тај лик наш није никад на виделу историје сјајио сјајем материјалног живота!

А кад год је тај сјај покушао да позајми, лик наш и судбина наша од тога су потамнели. Зар није то био случај и последње две деценије живота нашег? Све нам из наше историје, и кроз писану и кроз усмену књижевност нашу, кроз све споменике и памјатнике, кроз дела свих наших писаца казује да смо се у животу одржали због тога што духовно оружје својих предака нисмо до сада никад испуштали из руку.

Да ли смо га данас испустили? Да ли је страшни час за нас дошао, час кад треба да дођемо у сукоб са читавом писаном и неписаном књигом наше историје и нашег живота?

*

Слушали смо, последње две деценије нарочито, да је оно што ствара националну историју Срба не само заблуда и застарела фраза него и лаж. Поклоници материјалистичке демоније покушали су да се, прерушени у свакако рухо, прикраву близу Србину, у једном часу његове слабости, кад је био опијен победама на своме месту на коме око мора бити соколово, кад је, искрвављен од страшне борбе, хтео да предахне на месту где предаха нема. И казали су му у име те нове науке, њему досада непознате: доста си се борио, сад треба да се одмараш. Доста си био сиротиња раја, сад треба да пашујеш. Доста си се молио богу одрицања, помоли се богу раскоши и заборава. Остави се предрасуда породице и старешинства, прошло им је време. Човек је скуп ћелија, душа не постоји. Претешка је та српска повест, романтична је твоја верност Христу, Светог Саву измислили су калуђери да би своје манастире напунили златом. На Косову нису

се борили Срби него капиталистички феудалци, а Карађорђе се борио да смањи порезу и да обезбеди своје овце и свиње, а не за Србију. Све то о отаџбини српској, све је то капиталистичка обмана, варка у циљу експлоатације, и ништа више. Отаџбина је застарело име, економски поредак је све, баш све. Не мисли увек на те твоје такозване српске циљеве, не брине бригу општу. Мисли мало на самога себе. На себе, чујеш ли, на себе!

Било је најжалост људи који су послушали сатанске гласове. Једни су почели да пашују и да грабе, други да заборављају и Светог Саву и Карађорђа, а једни и други мислили су на себе, а не на отаџбину. И кад је дошла пропаст, слом унутрашњи, брзо се је под заставом преврата, појавио претставник нове науке на делу: звер-човек са камом у руци, да је забоду у леђа нацији и отаџбини, и улична девојка, да прљавим својим ноктима разгребе нашу породицу.

Да. Покушали су тако да нам докажу, и нарочито омладину да заразе тим доказивањима да смо 800 година живели у лажи, ми Срби, и да треба да пљунемо на своју историју и на српски народни живот. И то нама, који имамо књижевност изаткану само из те историје, само из тог живота. Ми који немамо ни до данас ни једног књижевника ни научника који би се ма и са дна свога највећег огорчења тако бацио блатом на отаџбину и на хиљаде, стотине хиљада, милионе наших српских мртваца који се нису ваљда сви, од Немање до 1918, борили за лаж?

Нико од твојих предводника, омладино српска, није био за материјалистичку мисао. Нико од књижевника твојих није своје дело саздао на њој. Ма колико критиковали наш јавни живот и ма с коликим правом то чинили, наши су књижевници увек живели, радили и умирали за српску отаџбину, за њен бољи лик, за духовни лик српства, за историски ход свога народа.

Највећа слава наше књижевности је у том што су њени носиоци од Светог Саве до данас остали верни отаџбини својој. Ма који лист наше књижевне историје да отворите, наћи ћете ту слику непоколебљиве верности која озарава и очеличава поколења.

Да ли је дошло време да пођемо у раскорак са целом прошлости нашом? Опредељујемо ли се за смрт која нема смисла, место радног живота за отаџбину како нам саветују и уче нас сви вођи наши, светитељи, јунаци, књижевници?

Време је, последње време, да приступите олтару отаџбине и да одбаците демонију материјализма, те туђе и туђинске мисли, те несрпске мисли и пристанете уз радну Србију која својим трудом иде својој обнови.

Вл. Велмар-Јанковић

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNI.LB.RS

РАЗВИТАК СРПСКЕ ДРЖАВЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ*)

Никола Радојчић

Мало када су историјске студије доживеле у просвећеном свету тако нагао и толико частан полет као у добу романтике и у временима која су је непосредно пратила. Пошто су романтичари били занесени љубављу према средњем веку, то су особито неговали раније занемарену средњевековну историју. Високи занос није онемогућавао научну савесност њихових радова, иако ју је ометао, али им је зато давао смелости да покушају заронити у најтајније дубине људскога развика и храбрио их да испну своја научна

схватања у смеле висине и да их рашире у далеке просторе као никада дотле у дугом животу светске историографије. Романтичка историографија није толико богата стручним расправама колико обимним историјским делима. Али ни она нису била њена крајња сврха. У чврстој вери да се развика човечанства мора највише ослањати на прошлост, они су несумњиво претеривали — као сваки дубоки осећајни покрет — и намењивали историографији сврхе често далеке циљевима научнога рада уопште. Историзам епигона романтике претио је чак да сапне темпо људскога развика, одвраћајући очи од садашњости и будућности у прошлост. Али и у тим својим претеривањима и лутањима историографија XIX в. и почетка XX в. обогатила је људски дух непролазним вредностима као свагда када је искрени занос потстрекач и вођа научних напора. Заблуде време отстрањује, а у здравој језгри је моћна клица за потоњи развика.

Смели историчари ових времена нису се задовољавали својом ужом научном облашћу, него су се врло често залетали у друге научне гране. То није нипошто за осуду. Напротив. И мо-

*) Предавање одржано на Коларчевом Народном универзитету 30 марта и 1 и 14 априла 1942 године.

дерна историографија ствара дела највише научне вредности баш на граничним научним подручјима, али не више оних наука с којима су држали везе романтичари и њихови епигони, с филологијом и с филозофијом, него с географијом и с правним и друштвеним наукама. Из веза историографије с филозофијом развиле су се две врсте научних напора, до недавно високо цењених — филозофија историје и светска историја. Као круну својих научних истраживања сматрали су многи историчари смеле покушаје да сведу све своје научне резултате у један систем, који би разјаснио смисао свега збивања у људском друштву, чак и у читавој васиони. Тако су настајала историјско-филозофска разматрања, смештена у уводе или у поговоре историчких радова или објављена као посебне расправе и књиге. Шири кругови читалаца примали су овакве озбиљније покушаје редовно као најсублимнији научни рад. Други опет историчари нису бежали из уског круга специјалних научних истраживања на тај начин што су летели у филозофске висине, него што су се трудили да обухвате свеколики људски развитак у смело смишљеним и често одлично написаним светским историјама. Стварно су и ово филозофије историје, јер су њихови писци пропуштали приказе свих догађаја кроз свој поглед на свет. Значи, испод натписа таквих историја света смело би се увек ставити — светска историја како је њен писац гледа.

Но филозофију историје нису неговали само историчари, него и филозофи. Често више и страсније неголи они. Сами, међутим, нису могли испитивати тачност историчких приказа, него су се ослањали на стручне историчаре као непогрешиве, и на основу њихових научних резултата изграђивали су и своје филозофске системе, који са стварним развитком редовно немају много везе. Зато такви покушаји испадају из круга мога разлагања; сличне погрешке чине често и данас правни историчари и социолози.

Ја сам рад, колико кратко време допушта, скренути вашу пажњу само на историчаре, и то најпознатије. Велики пријатељ српскога народа, Леополд Ранке, одлучио се да постави круну свим својим научним напорима у светској историји, коју је започео у годинама када се и најсмелији међу нама спремају за тихи пут на онај свет, у својој осамдесетшестој години. Па ипак је у својој историји света дао докуменат који је по висини полета и ширини погледа једно од најсјајнијих дела у читавој светској историографији. Сасвим друге врсте био је високи научни напор Јована Густафа Дројзена (Droysen), који се није задовољио с тиме што је смело захватио у проучавање и старог и новог века,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unil.rs

него је у својој чврсто сажетој Хисторици покушао одати тајну историчког стварања и навестити сврхе историјскога догађања. Дубоко промишљена, често до нејасности лапидарним стилем написана, привлачи, како ми се чини, Дројзенова Хисторика опет пажњу младих историчара, једно време веома склоних површности схватања, која је по каткад ишла до лакомислености белетристичне историографије. Само још један пример. Веома поучан. Теодор Линднер прешао је прво са специјалних студија на приказе пространих периода да се потом пробије кроз њих до своје веома угледне историје света. Но жеђ за висином и пространством историчких истраживања није му ни тиме била угашена. Поред историје света он је написао и своју филозофију историје, коју сам још ја, у својим младим годинама, сматрао једном од најмилијих ми књига. У њој постављени систем тумачења свега збивања у људском друштву до грандиозности је једноставан, али због тога, наравно, и веома растегљив.

Линднерова филозофија историје стварно је закаснело дело. Када је она изашла, већ је место филозофије историје у области духовних наука полагано освајала историјска синтеза, која жели да историју чврсто задржи у границама научнога истраживања, далеко од смелих спекулација. Историчари јој, дакле, приступају с другим методом, али из истих разлога и са сличним сврхама као раније филозофији историје, коју су филозофи и литерати веома удаљили од научне историографије. И Август Стриндберг је написао своју филозофију историје! Историчка синтеза је поставила себи много скромније задатке од филозофије историје. Она жели приказати догађаје из прошлости у сажетом облику, отрести с главних праваца људскога развика све што је узгредно, да би тако његове главне контуре испале што јасније. Знам врло добро да се реч синтеза (ή σύνθεσις) много злоупотребљава нарочито од оних који не знају ни шта сама по себи значи, а много се њоме размећу. Научни вербализам увео је читав култ ове речи, против кога се мора озбиљно борити. Тобожње синтезе и набеђени синтетички прегледи стварно су веома ретко оно за шта се издају. Редовно су то бедне компилације, а не научна синтеза. Она је могућа само онда, ако је њезин писац у стању да сам провери тачност научних резултата, које је рад синтетизирати. Иначе се она измеће у високопарно празнословје (σύνθεσις λόγων) и место да олакшава научно схватање, она га отежава и заводи на странпутице. Ради сложености проблема синтезе у историчком стварању основали су Французи поодавно нарочити часопис за историчку синтезу и поред њега од недавно издају читаву библиотеку синтетички написаних историчких дела. Редовно успелих.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unijg.rs

Синтетичких прегледа целе српске прошлости или њених већих отсека, какав сам вам ја рад дати, има веома мало. Склоност епској опширности није погодна за стварање синтеза, а површност и тенденциозност у научном раду још мање. Не смем прећутити ни непоузданост научних резултата у читавим гранама наше националне науке, која отежава савесно склапање научних синтеза. Зато им наши научењаци морају приступати с много смисла за одговорност, а слушаоци и читаоци примати их с много критичности. Мени су много милији такви критички научни сарадници неголи покорни послушници. Идеје се чисте, развијају и све више испињу, ако наилазе на отпор. С мојим разлагањем, што долази, ја не желим вашу радозналост за главне правце развитка српске државе у средњем веку потпуно задовољити, него је распалити, заразити вас проблемима из старе српске прошлости и потаћи вас да, вођени љубављу, сваку прилику грабите да се о њој тачно обавештавате и тако знањем оружани и сами себи стварате своје синтезе наше историје. То је задатак пун части и скопчан с високим духовним уживањем. Верујте ми!

II

Свака синтеза српске историје мора, пре свега, почивати на тачном схватању важности географских фактора за наш развитак. Свест о важности земљишта на ком један народ живи за његов развој постојала је већ код старих Грка, али је код њих само фрагментарно — често одлично — истицана. У блед систем свео је сва расута схватања овога важнога проблема Карло Ритер (Ritter), а научно их је први образложио Фридрих Рацел (Ratzel). Ја сам односе српских историчара према географији обрадио у засебној расправи и при томе сам много жалио што су често и угледни међу њима били слепи за важност географских фактора у српском развијању. Има српских историја чак и без сумарног географског прегледа српских земаља! Константин Јиречек није тако поступио. Он је познавао важност географије за историју, али је упао у романтичарски занос када је жалио што су се Срби уопште спустили из својих дивљих планина у плодне долине и низине, јер да им је то силажење донело много славе али још више бола. Они су, међутим, били присиљени географским и економским факторима да тако поступају.

Срби су се после своје сеобе у данашње им земље сместили у средњем и западном делу Балканског Полуострва, с климом већином оштром и плодношћу редовно не великом. Пошто њихова сеоба спада у глухо доба византинске историографије, у којој је једино могла бити описана, то је не познајемо довољно.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Знамо њене резултате, али не и ток. У новој отаџбини Срби су се рано сјединили с Романима, с романизованим балканским народима, с Грцима и с Германима у један веома срећан спој, с више ратничких и државотворних особина неголи код околних и истоплемених народа. Српско име спомиње се након наше сеобе први пут у Босни 822 године, када се у франачким летописима прича, како је кнез Људевит Посавски мучки убио српскога жупана у Босни, који га је као бегунца гостољубиво примио.

Примитивно друштво може се при стварању државе користити само мањим географским целинама, пошто је само њих кадро бранити. То је политичка географија несумњиво утврдила. Значи, Срби су могли основати државе или у Моравско-Вардарској комуникацији, или у Рашкој или у Зетском Приморју. То су активне политичке области, јасно издвојене од пасивних. Први покушаји стварања државе код Срба можда су изведени у Моравско-Вардарској долини, али настајање сталнијих државних формација скопчано је с Рашком, с висијском тврђавом, згодном за одбрану и погодном за залете у околне плодније области. Рана рашка држава одлично је издржала сукобе с Бугарима, када су се њихова освајања, за кана Пресијама и Бориса, почела ширити према југозападу, али Симеунов налет је збрисао слободну Рашку, да под Чаславом брзо ускрсне, јача и пространија неголи раније. Но за мало. После његове смрти држава му се нагло распала, али могућности обнове остале су. Клице државног живота у рашкој држави биле су толико моћне да се нису могле олако ишчупати.

Друга српска област, Зета, спада у тип друкчијих држава, насталих на дотицају мора с копном, али без могућности да постане знаменита поморска сила. Њој на југу је Византија, с брижљиво браћеном Драчком облашћу, а на северу је Далмација, које се Византија није никада формално одрекла. Византијска власт на мору, иако је била њен главни ослонац, скоро стално је опадала, али млетачка се нагло дизала и пружала руку за источном обалом Јадранског мора. Зато се Зета морала повлачити у копно, но без могућности да овде савлада тешкоће веза с истоком. Тако је она постајала типична држава погодна само за одбрану, а за дужу егзистенцију немоћна, нарочито у временима слабих комуникација, када је мучно савладати неповољне географске факторе, у овоме случају високе планинске гребене и дубоке речне долине.

Стојан Новаковић је први назвао један рани период српске прошлости сукобом Рашке и Зете о првенство. Та борба није тако изразита као што је касније истицано. А решена је била већ унапред, највише погодношћу географских фактора, у корист

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Рашке. Обе српске државе доспеле су после распада Часлављево моћне силе и пада Зете привремено под власт македонске Самуилове државе да преко ње и оне падну у византијско ропство. Прво се од њега ослободила даља област од Цариграда, Зета, али она је тешко бранила своју под Стефаном Војиславом храброшћу и лукавством извојевану слободу. Први српски историчар, писац Барскога родослова, дао је у своме делу и прву синтезу српске прошлости, веома једноставну, али величанствене и суморне лепоте. Његова главна мисао била је, да државе расту и цвату под добрим владарима, с ваљаним поданицима, а назадују и пропадају, када су владари зли, а поданици искварени. Њихове погрешке и грехове дуго и горко испаштају потоња поколења. Из историје Зете XI и XII века он је нанизао читав ред болних доказа, како нема великога злочинства без болнога откајавања. Модерна наука не може, разуме се, буквално прихватити овакво тумачење догађаја, али се ни тренутка не може преомишљати да призна, како развитак свакога народа заиста највише зависи од његових моралних особина. А оне су на зетском владарском двору и у вишим друштвеним слојевима биле такве да је српска држава у Приморју, губећи право на поштовање, полагаано губила и право на вођство српскога народа. Ово је прелазило на суровију, али у своме животу једноставнију и строжију Рашку. Тако су и у овом случају, као и у толико других, горштаци из унутрашњости потискивали разнежено становништво питомога приморја. Но сасвим је погрешно и потпуно неисторичко схватање, да из зетског државног живота ништа није прешло у рашки развитак. Ја се много борим против те заблуде и уздам се да сам доказао, како је победница Рашка преузела све зетске установе способне за развитак. Тако, уосталом, бива увек у свету, чак од старих Вавилонца и Асираца. Разуме се, да су највише прегледане економске установе и друштвена организација. Они су из побеђене Зете прелазили у победницу Рашку, која их је здравим соковима свога свежега народнога бића чистила од трулежи и учмалости и са здравим инстинктом потчињавала својим високим политичким сврхама.

Зета није успела да постигне ни географско, ни верско, ни народно јединство. Рашка од своје обнове под прецима Стефана Немање вазда стреми за њима. Не по некој унапред одређеној одлуци. Никако се не дајте завести празним речима, честим у српским историјама, како је тај и тај владар то и то „тачно увидео”, или како је био вазда „чврсто убеђен” да мора поћи тим и тим путем. То су обичне тривијалности. Дубље силе управљају развојем држава од плиткога рационализма. Здрав инстинкт

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

и mudar политички смисао с високом способношћу за моментано прилагођивање воде срећне народе у њихову развиту. Срби су били срећни што је њихову државу у најодлучнијим временима нашега развоја водила династија Немањића, с несумњиво високим политичким даром, сасвим сагласним с основним схватањима српскога народа о држави. Из те пређутне сарадње владара и народа израсла је славна српска прошлост средњега века.

Далеко је од мене и помисао да је пред вама величам. Ми смо се тога опаснога греха давно одвикли, и данас су Срби једини мањи народ у средњој и југоисточној Европи код кога се сме народна историја потпуно критички истраживати и приказивати. Редовно се мисли да нас је на то привикао тек Иларион Руварац, али ја сам показао да је чак Чедо Мијатовић, претставник наших историчара романтичара, одвраћао Србе од лажног величања прошлости. То заиста не треба чинити, али исто тако је ненаучно и опасно презирати или ниподаштавати целу нашу средњовековну историју. А то се чини, и ту погрешку је учинио и Стојан Новаковић када је у својим маргиналијама уз Историју Срба од Константина Јиречека своја размишљања завршио с тим, како је српска прошлост у средњем веку била таква да се модерни Срби ни у чему не смеју на њу угледати. Такво схватање је не само потпуно застарело, него и сасвим ненаучно. Сврха научне историографије није директно поучавање, наметљиво доцирање и старачко зановетање. Такве мисли ројиле су се по главама историчара рационалиста, који су врло често упадали у заиста трули рационализам, који их је водио најгорем утилитаризму. Ми се, међутим, не можемо никада отети утицају ранијега развитака на нас, пошто га носимо у себи и не можемо га никако истрести из својих осећаја и из својих мисли. Зато за тим не треба ни тежити. Стојан Новаковић је осуђивао српски средњи век не као марљив историчар, него као активан политичар, под утицајем код нас распрострањене заблуде, да су давне традиције опасне за модеран развитак, мада је он сам био активан конзервативни политичар. Од оваквога схватања прошлости само је један корак до афектиране атрадиционалности, која увек води духовној пометености. Чињенице су сасвим друкчије. Директно, наравно, из српског средњег века ништа не треба пресађивати у наше доба, али наше здраве традиције, којима је корен у средњем веку, морају се наставити и развијати. И наставиће се. Хтели ми или не хтели. Зато треба што је могуће тачније познавати наш средњовековни развитак.

Стефан Немања је бледој самосталности Зете учинио крај, сјединио је с Рашком и тако пресекао српску диархију. Сада су

www.nlb.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Срби имали једну самосталну државу, ван које је био читав низ области, које су с њоме чиниле исту географску и економску целину, и читава врста крајева у којима су живели Срби ван граница Србије. Као и његови претходници, почео се и Стефан Немања, као велики жупан, смело залетати у плодно Поморавље и Повардарје као и у богато Јадранско Приморје. А ове области су будно чували Византинци и Млечани. Особито Византинци. Грчки писац Јован Кинам, с ванредном пластичношћу, описао је ове страсне залете Срба у Моравско-Вардарску долину и истрајну јуначку одбрану цара Манојла Комнина. Срби су прецењивали своје снаге. Оне још нису биле довољне да се заузму тако велике и толико важне географске целине. Неуспеси у ратовању присилили су Стефана Немању да се за живота цара Манојла Комнина махне освојачке политике, па да сву своју и народну расположиву енергију употреби на духовно сједињење већ освојених земаља, пре свега вером. Тако је он уништио богомилски покрет у Србији и створио основе за самосталну српску цркву. Његов начин рада постао је добра традиција у Србији — после ратничких успеха долазе културни задаци, намењени пре свега, наравно, цркви. Стефан Немања је, дакле, освајао не само мачем, него и духом. Исто тако, уосталом, оштро као и мачем, јер у државном развоју нема места сметеној сентименталности збуњених слабића. Како је Стефан Немања сам у својој личности сјединио смелога ратника с преданим духовним борцем, тако је и у српској држави поставио основе за слојан рад између државе, ратничке организације, и цркве, средишта тадањег духовног развоја. По томе се српска држава у средњем веку разликује од западних држава, с њиховим сталним сукобима државне и црквене власти, као и од Византије, с редовно потпуном подређеношћу цркве држави. У такав положај српска црква није могла dospети, прво, због свога односа према Западу, чија је она претстража на Истоку, и друго, због личности Св. Саве, оснивача српске црквене самосталности, чије дело није смело бити у Србији понижено на покорно оруђе државне политике.

Писци Живота Стефана Немање и Св. Саве неуморно истичу — нарочито то чини Теодосије, — како су њих обојица оставили својим наследницима мудре савете као своје завете, од којих ћу само ове истаћи: Све добро започето треба наставити и настављањем усавршити; то значи радити у духу традиција. Никада се не треба ослањати само на силу, него све радити према високим етичким захтевима дубокога хришћанства; то значи осигурати власт духа над грубом силом. Не сме се никада мислити само на себе и на свој спас, него на сав народ и на целу државу; то значи

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

сузбијати саможиви индивидуализам и у општој срећи тражити и своју. С тим и таквим традицијама оружана, могла је Србија прилагођивати своје друштвено и државно уређење све више према Византији, дуго времена јединој високо културној земљи у Европи и кроз цели средњи век јединој правној држави. У нашој науци је давно постављено питање: Који је српски владар први настојао да Србија у југоисточној Европи замени Византију? Одговор је, наравно, био: Стефан Урош II Милутин. Византинске друштвене, дворске и државне установе, пресађивао је, међутим, с много истрајности у Србију већ Стефан Првовенчани. Ова његова настојања потпуно се слажу с напорима Св. Сава да српску културу приближи византинској. Дирљиво је читати, како је он чезнуо да свој сурови Запад — онда је заиста било тако — испне до културне висине просвећенога Истока.

Смели залет у развоју Србије и као освајачке силе и као духовнога борца, који су водили Стефан Немања, Св. Сава и Стефан Првовенчани, успорен је за њихових наследника. Тако је то увек у историји сваке гране људскога развоја, јер сваки развојни талас мора имати, поред своје висине, и своју дубину. Несумњиво заморена високим захтевима својих вођа, Србија се морала одмарати, и за краљева Радослава и Владислава на друге државе ослонити. Под Стефаном Урошем I полетела је опет у вис и развила нарочите напоре, неговане већ од Стефана Немање, око економскога снажења Србије, и у вези с тиме око њенога ослобођења од несноснога притиска Дубровчана.

Тако, географски бар донекле заокружена, економски довољно оснажена, национално делимично сједињена, а духовно чврсто сљубљена, могла је Србија за краљева Драгутина и Милутина приступити освајању пространих области географски несумњиво скопчаних са Србијом, економски јој несумњиво потребних а национално великим делом истоветних, да ове напоре настави за дуге владе самога краља Милутина. Све правце његових освајања наслутио је, наговестио и започео већ Стефан Немања. Све. Али услови за њих тада не постојаху, па зато су били праћени или неуспесима или су остали кратке епизоде. Сада су им већи и трајнији српски напори и промењена констелација околних сила осигурали дуже трајање. Србија је чврсто стала у Повардарје, могла је сама бранити северно Поморавље, усудила се чак угазити и у опасне сукобе око Јадранског Приморја. То заиста није само последица политичке даровитости краља Милутина и слабости Византије, него, много више, резултат напора читавих генерација, управљених правцима одређеним сталним географским факторима и виталним потребама српскога народа.

Тако се Србија приближивала могућности да замени Византију, прву силу на Балканском Полуострву, и на тај начин оствари сан читавог низа ратничких народа, који у утапању своје земље у царству, вишој политичкој организацији, гледају остварење високе идеје о римском империју као врхунцу политичкога развитака. Ту идеју, у вези с источним римским царством, обрадио је за целу југоисточну Европу Никола Јорга. Он је, нажалост, располагао с мање знања српске историје него што му је било потребно за одбрану постављене тезе, у којој је несумњиво тачна мисао да националне државе у највишем напону своје снаге теже да разбију националне међе и да обухвате много шире границе, диктиране бар делом географским и економским разлозима. Веома је занимљиво што је краљ Милутин, о чему се код нас недовољно расправљало, поред освојења Византије оружјем, много држао до тога да је преплави и освоји својим добротворствима, а што се Србије тиче, то се он разборито и истрајно трудио, да је са својим законодавним радом оспособи за високу и часну сврху заменице Византије. С тога гледишта је влада његова сина Стефана Дечанскога, поред све супротности с оцем, наставак започетих напора и тако припрема одлучнога удараца Византији од Стефана Уроша IV Душана, који је, као млади краљ, осигурао Србима у Моравско-Вардарској комуникацији чврсту власт као полетиште за даље ратничке напоре.

Он је постао Србима симбол великога ратника и срећнога освајача. Али сам није највише тежио за ратном славом. Настављач архиепископа Данила II ставио му је приликом крунисања за краља друкчији програм владања као највиши идеал — унутрашње политички. Млади краљ је желео бити добар законодавац, савестан управник и свима поданицима једнако правичан заштитник. У сарадњи с црквом мислио је остварити у својој земљи царство правде. А то је могуће, по давнашњем схватању, само у царству. Високој мисији царства морају одговарати простране државне границе. Тако је Душан угазио у ратове, да би проширењем граница Србије дао унутрашњој мисији своје државе достојну спољашњу форму. На Балканском Полуострву у његовим временима заиста су Срби били једини народ који би могли прихватити високу идеју царства и бранити је од све жешћих нападаја Османлија. Увек у великим ратничким походима, Душан није сметао с ума програм свога владања, него га је истакао и у т. зв. уводу Душанова Законика. И ту је у свечаној форми велики владар развио идеју о правди и законитости као најпречим и највишим задацима сваке државе, а царства нарочито. С тим својим поштеним напорима мислио је Душан да је

стекао несумњиво право на наследство Византије, док је његов противник, цар Јован Кантакузин, био уверен да Душан корача путем силе и неправде. Он нам је у својим мемоарима сачувао, у спретно састављеном облику, давнашњу тезу о извору свих ратова на свету. У уводу свога сјајнога описа састанка с Душаном он истиче, како сва зла између људи, народа и држава истичу из чињенице што људи мисле, да оно што је њима слободно њиховим противницима није допуштено. Сам узурпатор царства, он је гледао узурпатора у Душану, који је много озбиљније схватио своје владарске дужности. Кантакузина је водило у целому раду пре свега славољубље да постане византински цар, али без изгледа и да царство одбрани, а камоли да му врати пређашњу величину и ранији сјај. Душан је, међутим, већ располагао с државом царских граница, у којима ју је желео оспособити за високе зврхе својим законодавним и просветним радом. У племеним напорима нагла смрт га је пресекла. Остали су само почеци и фрагменти његових настојања да Србија постане правна држава као Византија. Већ његови претходници су затворили врата српске државе; иако је била великим делом отворена Западу, западњачком феудализму, с његовим пуним понижења и још пунијим неправде друштвеним уређењем. Цар Душан је, међутим, чак нижем реду зависних земљорадника, меропсима, осигурао право да се, ако им се учини криво, могу парничити и с царем и с царицом. Од своје воље издигао је силу закона изнад своје противзаконите одлуке и тако далеко испредњачио законодавству суседне Угарске и напредне Француске. С унутрашњим уређењем државе држало је корак уметничко стварање његова доба. Народ је то добро памтио, па је овај део Душанових напора преживео успомену на стварни неуспех великога дела његових освојења. Нарочито је законодавни рад царев високо цењен међу Србима, па су они све до васкрса Србије делом живели и судили се по Законику великога цара. То је редак пример у историји света за власт духа над влашћу грубе силе.

У новом великом сукобу између хришћанског и муслиманског света, чији су претставници били овај пут Османлије, Србија је имала да издржи најжешће ударце, пошто су и Византија и Бугарска биле стварно већ пропале државе, и пошто је главни пут у средњу Европу, куда су Турци стремили, био у српској власти. За високу виталност српске средњевековне државе, најјачи је доказ дужина и жестина њене борбе с Турцима. Распрсла после Душанове смрти, непромишљено нападана и од Византинца, с југа, и од Маџара, са севера, Србија се повлачила у себе и бранила с истрајном храброшћу као ни једна суседна држава. У су-

кобима с Османлијама почела се, и поред ових борби, јављати идеја о заједници хришћанских и о јединству балканских народа. Но без успеха. Унутрашњи сукоби у хришћанском свету на једној страни, а жестина и брзина турских нападаја на другој, омели су ове покушаје окупљања од Турака угрожених народа. Срби су се морали сами борити. У мањим сукобима бивали су час поражени, час победиоци и тако се свикавали на борбу с Турцима, који су у Србима осетили прве смеле ратнике на азијским и европским бојиштима. Но у великој бици на Марици Срби су били с мало славе потучени. Не тако на Косову. Српски отпор турској сили био је тако жесток да се и понеким савременицима чинио као победа, мада је био пораз, истина славан. Легенда га се брзо дочепала и начинила је од њега извор српског националног поноса.

Побеђена од Турака, Србија је атрибуте државне власти, што се више могло, преносила с државе, која је нестајала, на цркву. Турска, сама свештено-ратничка држава, није то ометала. Тако је могла Србија, као и толике друге државе на суседном Апенинском Полуострву, за време политичког таворења доживети свој културни полет у доба деспота, пун суморних мисли и тужне лепоте. Српски средњи век није уопште пресечен једним важним догађајем или низом знаменитих успеха, као на Западу, него се он повукао у цркву да ту, као у јединој народној установи, чува старе традиције. Поглавица српске цркве постао је за време последњих српских владара, особито од Кнеза Лазара, њима равновластан, а када њих нестане, он им је заменик. Што није успело српској средњовековној држави, да сједини све Србе, постигла је обновљена Пећска патријаршија, нажалост у ропству, али ипак их је сјединила. Црквени сабори заменили су добрим делом српске државне саборе. Црквена канцеларија преузела је многе особине државне, а црквени закони, обogaћени државнима, улазили су све дубље у народ, да би постали основ законодавства модерне Србије. Тако се српски средњи век, на један начин коме нема такве аналогije на свету, продужио до XVIII и XIX века. Држава је прешла из јаве у цркву, ушла је у народне зборове, скрила се у сеоске скупове, постала је, дакле, део духовног света, у коме је цели наш народ скопчала у чврсту целину.

III

Када се Леополд Ранке преко Вартоломеја Копитара упознао са Вуком Караџићем и од њега разабрао ток српског ослобођења од Турака, он је већ био добро упућен у прошлост јужне Европе. Сада му се дала прилика да своје страсно историчко

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

трагање протегне даље на исток, да пређе с Иберскога и Апенинскога Полуострва на Балканско. Преко Вука, кога је много заволео, он се упознао са Србима, који према западњачком схватању нису имали уопште свој нови век, него су из средњег улетели у најновији век. Колико учен, толико етички осетљив, питао се Ранке: Које су то српске особине с којима су они једини успели да се сами ослободе од османлијскога господства? Проучавајући изворе за целу српску прошлост и слушајући Вука, он је веровао да је снага српскога народа у његовом здравом патријархалном животу, у српској породици, у јединствено срећном споју хришћанства с народним схватањима и у способности Срба да се жртвују за своју слободу. Само из тих српских особина изводио је Ранке у својој Српској револуцији право за Србе да се боре као претставници напреднога Запада у тешкој борби против варварства Истока и његових болних трагова. Оружан дубоким знањем и пун добре воље, Ранке је српско робовање Турцима посматрао као присилан повратак у примитивно стање, које је сматрао здравим. У томе је, наравно, имао само донекле право. Али иначе је сасвим тачна језгра његове идеје, да су Срби остали изнимно дуго у средњем веку с дубином и динамичношћу његових мистичких схватања и са свежином осећаја који се врло лако активизирају.

Зато је увек поучно упознати се и с Ранкеовим приказом српскога средњег века, мада га је он само скицирао као увод својој сјајној студији о српском ослобођењу. Ми данас више знамо о српској средњевековној држави. Она, због свога изнимно важнога географскога положаја и због нарочито срећнога раснога састава Срба, нема типички досадан развитак државе у средњем веку. Није налик на друге државе као јаје јајету. На земљишту Србије одувек су се сукобљавали моћни утицаји Истока и Запада, који, поред све своје силе, нису успели Србе ни једнострано поробити, ни духовно помести. Нама је успело сачувати самосталност не само у државном, него и у културном развоју. Наша средњевековна држава није копија ни једне државне организације, као што се и наша средњевековна књижевност и уметност не утапају ни у каквим већим целинама. Српски средњи век има веома много оригиналности, нарочито у организацији друштва и државе. То што је у нашем средњевековном развоју нарочито наше, вредно је, разуме се, наше највеће пажње. За познавање такве народне прошлости ни један напор не сме нам бити претежак, јер је присност с народним развојем најбоље јемство за рад у духу народних традиција и у правцу здравога развоја, који не зна за скокове и у коме се сва лутања скупо плаћају. На-

претка у развиту народа несумњиво има, али само онда ако се он силом не гура од праваца одређених природом и прошлoшћу. Сви који љубе свој род могу их докучити, и тако својим радом помоћи своје народу у напорима око општега напретка. Од те дужности нико није изузет, и од те части нема веће.

Београд,
на Нову Годину 1942.

Никола Радојчић

ЗАДУЖБИНЕ КНЕЗА МИЛОША

Др. Радосав Марковић

Много се приговарало кнезу Милошу због недемократских метода у управљању државом, а можда још и више због великог богатства које је стекао кнезујући. У томе тону говорило се о њему врло много не само у научној и белетристичкој поратној литератури, већ често пута и са школске катедре и у многим уџбеницима за народну историју. Као да је био циљ да се баци сенка на једно велико и светло име српске историје. И због тога кнез Милош улази у поратну причу више као безобзиран човек и тиранин који убија

своју браћу и отима од свога народа само за себе и за своју породицу, него ли по добрим делима и по мудрости којом је ослободио српски народ и стварао српску државу. На тај начин грандиозна фигура Оца и Избавитеља Србије, како су савременици назвали кнеза Милоша, полако је потискивана у свести поратних генерација наказним ликом себичног аутократе и прљавог трговца, каквим га је правило потомство.

Кнез Милош је заиста био и аутократа и врло богат владар. Од сељачког слуге он је постао самодржавни господар, а од сиромашног најамника најбогатији човек не само у Србији, већ и на Балкану. Лично био је богатији и од самога турског султана.

Али кнез Милош није употребио на зло ни своју аутократску власт, ни своје велико богатство. Напротив, све је искоришћено за добро Србије и српскога народа. Повести обезглављени народ у борбу за слободу, и то после једног крвавог неуспелог покушаја, могао је само прегалац и човек јаке и одлучне воље; завести ред у земљи и сузбити хајдучију, са којом се борила државна власт, и доцније, све до наших дана, могао је само смео и безобзиран човек; обуздати амбиције честољубивих и себичних народних старешина, код којих није било довољно свести о личној жртви за опште добро, могао је само човек чврсте руке, добронамеран и истрајан, човек непоколебиве вере у животну снагу српскога

народа и у правичност ствари за коју се бори. Кнез Милош је био такав човек. У његовој аутократској личности биле су сједињене све одлике снажног и полетног човека какав је био потребан српском народу у то време. За оне прилике и за оне људе он друкчији није могао бити. Иначе не би учинио ништа.

Кнез Милош није много ратовао. Он је знао да војничком снагом не може тући јачег противника. Зато је водио политику. Необично вешто сналазио се у сплету туђих интереса на Балкану, и веома мудро бранио своју и српску ствар. У томе је био најмудрији човек у овоме крају Европе, прави виртуоз у политици, како га је назвао француски дипломата Боа ле Конт, који га је лично посетио у Крагујевцу 1834 године. А најјачи аргуменат у тој политичкој игри, судбоносној за српски народ, биле су паре. Нарочито у Цариграду, који је, корумпиран и вечито гладан српскога злата, за јевтине паре крчмио турско царство. Кнез Милош је давао и шаком и капом где год се могло, само ако је тим требало сачувати српску крв. „Не обиђи никога,“ подај свима од пандура до султана” — поручивао је кнез Милош своје изасланику на Порти у дане када се тамо одлучивала судбина српскога народа. Тако је кнез Милош за своје велико богатство, мудро штедећи српске животе, просто куповао слободу Србије.

С друге стране велики део свога блага кнез Милош је дао за материјално обнављање и подизање Србије. Он је стварао све испочетка: и просвету, и цркву, и кнежевски двор, и културни живот, и администрацију, и војску, и наоружање, и све. О свему је морао да брине, за све је требало да да. За цркву је можда највише дао. Јер за релативно кратко време, колико је кнез Милош владао, никле су многе задужбине по селима и варошима по читавој земљи. Неке су обновљене на старим темељима, а неке су подигнуте сасвим изнова. Кнез Милош је осећао да уз дизање народа и уз васкрс Србије мора да васкрсне у својој лепоти и црква св. Саве да би била сарадник световне власти на уређењу државе и на духовном препороду Срба. Јер као што је светосавска црква била у прошлости веран чувар српскога народа и његових традиција, тако исто она мора у националној држави да преузме један део одговорности у раду на обнови српске државе и на ослобођењу српскога народа од свих трагова прошлости. Црква св. Саве мора ићи са српским народом и служити му. Само тако радећи она ће до краја извршити свој духовни и национални задатак.

Тако схватајући улогу српске цркве, кнез Милош јој је посветио највећу пажњу. С једне стране богато је помагао њено материјално обнављање, а с друге стране национално је орга-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

дизовао и потчинио своје утицају. Он јој је извојевао независност од Цариградске грчке патријаршије и довео „отечествене синове” за њене старешине. Тек онда када је на њеном челу видео свога ратног друга и љубићког добошара Мелентија Павловића, као митрополита целе Србије, кнез Милош пришао је цркви отворена срца и са поверењем. Поред осталог дао јој је и најзамашнији део свога личног богатства.

На тражење кнеза Милоша од 8 септембра 1836 године поднети су Кнежевском савету извештаји о стању цркава и манастира у Србији. Извештаји су из 1836 до 1839 године. Данас се чувају у Државном архиву у Београду и садрже драгоцену грађу за историју обнове српске цркве у првој половини 19 века. На основу тих извештаја који садрже описе цркава „сваке понаособ у целом состојанију”, и на основу бележака Јоакима Вујића у *Путештвију по Србији* из 1826 године, и још неких података о томе питању, даћемо овде кратак преглед цркава и манастира у Србији подигнутих или обновљених о трошку кнеза Милоша или само помогнутих од њега.

Кнез Милош је владао први пут 24 године. За то релативно кратко време створило се или започело необично много у свима гранама народнога живота. Самих цркава и манастира „древних памјатика наших” подигнуто је или обновљено 239. Од тога броја подигао је кнез Милош о своје трошку и као своје задужбине 53 цркве. Највише задужбина својих подигао је у београдској и пожаревачкој нахији (по 7), затим у крагујевачкој и шабачкој (по 5) и у ваљевској и рудничкој (по 4). У пограничним пределима Србије, у бањском и подринском крају, најмање их је. Велике по хришћанској замисли и културној намени, кнежеве задужбине су мале цркве, скромне грађевине, од којих многе у првом облику и данас постоје. Занимљиво је свакако поћи од једне до друге и видети где је и кад је која од њих саграђена. Поћи ћемо од Београда. Задужбина је кнеза Милоша београдска *Саборна црква*, која је саграђена на месту где је била стара београдска црква. Грађена је последњих година Милошеве прве владе и посвећена св. архангелу Михаилу. Црква је делом грађена „собственом касом”, а делом трошком кнеза Милоша и народа. Ова црква је несумњиво највећа и најлепша од свих које су подигнуте у Србији у Милошево време. Иначе 1836 била је од дасака и ћерамидом покривена. У певници имала је у то време 68 богослужбених књига и међу њима четири еванђеља окована сребром и златом; једно од њих било је „на грчком језику са 10 парчади опточено”. На њој су звонила четири звона. Поред две куће, које је издавала под кирију за 1080 гроша годишње, и нешто готовине, имала је у каси и облигације на позајмљени новац у износу од 66.723

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.uniblv.rs

гроша. Трошком ове главне београдске цркве подигнута је 1836 године и *Маркова црква*, „покрај гробља изван свију мала” и на једном „поузвишеном” месту где је 1830 год. прочитан ха-тишериф о признању аутономије Србији. За њено грађење утрошено је 4473 форинта и 41 крајцера. Црква је и споменик Македонцу Лазару Панчи, који на самрти 1831 године остави своје имање кнезу Милошу са аманетом да му начини цркву за покој душе. *Црква у Топчидеру*, посвећена апостолу Петру и Павлу, подигнута је као придворна црква 1833 године. Притешњен Турцима у Београду, кнез Милош је мислио једно време да Србе исели из њега, да их насели у Топчидеру и тамо оснује српску варош, нови српски Београд, који би сузбијао утицај турског Београда у привредном и националном животу Србије. „Кад не могу да привојим садашњу (београдску) варош, онда хоћу да је привучем себи”, — објашњавао је кнез Милош своју намеру са Топчидером једном европском дипломати. Зато је он у њему најпре подигао свој кнежевски конак, а уз њега и цркву као придворну богомољу, која и данас служи као парохиска црква за топчидерски део Београда. *Црква у Врчину*, посвећена св. Петру, саграђена је 1834 године од камена и без патоса. Њено грађење кнез Милош помогао је са 500 гроша; одмах је добила и звоно. Кнежева је задужбина и *Црква у Рипњу* из 1820 године, делом од камена, а делом од дасака. *Даросавску цркву* св. Петра подигли су парохјани 1832 године, а кнез Милош ју је помогао са 50 талира; имала је 1836 године 15 књига у певници, двери од хартије и молване, али без звона. За грађење *Цркве у Бељанима* пола трошка дао је кнез Милош, а пола срезови туриски, посавски и колубарски. Саграђена је од лепог тесаног камена 1831 године, снабдевена сасудима, утварима, одејанијама и књигама. Имала је и звоно и молване двери. *Цркву св. Марка* у Остружници саградио је кнез Милош 1833 године, од камена и без патоса; *Цркву у Сибници* 1821 године, а за *Цркву у Гроцкој*, подигнутој 1827 год., дао је као прилог и помоћ 1012 гроша.

Црква у Пожаревцу је од камена и богато снабдевена; саградио ју је кнез Милош 1819 године и посветио св. архангелу Гаврилу и Михаилу. Служила је као парохиска и дворска црква, јер је кнез Милош имао у Пожаревцу и свој двор. У селу *Кушиљеву* црква је подигнута 1833 трошком кнеза Милоша такође. Ова црква имала је крајем 1836 године од књига: еванђеље и октоих на мало коло и један часловац расут, али је зато имала поред приличне суме готовог новца и „10.000 ока готове ране”. *Црква у Шетоњи*, кнежева задужбина из 1829 године, од камена, имала је 1836 године од књига само „један псалтир исцепан”. За цркву у *Крушевици*, коју је градио 1832 године „општество

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELGRADE.BG

среза Жвидског", кнез је дао као помоћ 500 гроша; а за Цркву у Киселеву, која је 1828 године „од земље сазидана са од панпура покривачем" кнез је дао на име помоћи 500 гроша. „Темпло" ове цркве начињено је тек 1837 године. Манастир Рукомија, близу Млаве, „измежду лепи и увеселителни шумарица", био је по Карађорђевом паду попаљен, пограбљен и до темеља порушен. Њега је кнез Милош обновио 1826 године и посветио св. Николи. 1836 био је врло добро снабдевен и богат. Имао је тада, поред осталог, и „13 грама сребра и 14 пара старински на једном концу нанизани". Кнез је обновио и манастир у Брадарцима 1824 год.

У ваљевском крају кнез Милош је обновио знаменити манастир Боговађу. Овај стари манастир, у коме је једно време заседавао устанички Совјет, Турци су порушили сасвим у време пада Карађорђево Србије. По ослобођењу кнез Милош га је „сам сопственим својим иждивенијем из основа подигао". Исто тако и Манастир св. Николе у селу Грабовцу, који је био попаљен 1813, обновио је кнез Милош 1824 године; док је обнављање цркве у селу Паунима 1834 год. обилато помогао. Цркву св. Димитрија у селу Стојшићу, порушену и попаљену такође, обновио је 1827 године кнежев брат Јеврем Обреновић.

У ужичком округу кнез Милош има четири своје задужбине. Цркву св. Петра и Павла у Горњој Добрињи саградио је кнез Милош, од камена „на ћемер без кубета" 1821 године; имала је камени патос, са кровом од дасака и ћерамиде и два звона. Иначе црква је „висином, дужином и ширином прилична". Код ове цркве је и гроб Господара Теодора, оца кнеза Милоша, који је умро још 1802 године и коме кнез цркву „за упокојеније душе сазиди и подиже". „Чрез њега всеблаг Божјест произвео избавитеља народа серпскога" — како каже Јоаким Вујић. Близу цркве кнез је доцније, за друге своје владе, подигао „своме оцу Господару Теодору за душу" и чесму са живом водом и над њом чардак. Ту близу саграђена је тада и школа опет о трошку кнеза Милоша и сина му кнеза Михаила. Иначе Добриња је родно место кнеза Милоша и браће му Јеврема и Јована. — Цркву у Субјелски, коју су саградили парохијани својим трудом и сретствима, помогао је и кнез Милош. Исто тако Црква у Стапарима подигнута је помоћу кнеза Милоша и ужичког војводе Јована Мићића 1820 године. Подигнута је била на спахиској земљи, јер су свештеници за то морали неко време да плаћају спахији по „једну лисичју кожу годишње", као што су, на пример, калуђери манастира Клисуре, који је такође лежао на спахиској земљи, били дужни да плаћају спахији „од сваке главе по два гроша и по један пар чарапа годишње". Кнез Милош је обновио и знаменити манастир

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

Рачу на Дрини, стару задужбину краља Драгутина. У судбини овога манастира, који је толико пута падао и из праха се дизао, огледа се судбина српскога народа. За Карађорђа био је национално жариште; његов архимандрит Хаџи-Мелентије, доцније владика шабачки, био је један од националних вођа тога краја, који је на грудима својим носио и орден руског цара Александра „за љубав вери и отечеству”. Његова два калуђера, врсне слуге српске цркве и народа, Исаија и Игњатија, Турци су 1813 године, по паду Карађорђа, ухватили и заклали у олтару на светој трпези. Тада су манастир са свих страна запалили и до темеља разрушили. Настојањем и богатом помоћу кнеза Милоша ова српска светиња потпуно је обновљена 1830 године.

Црква у Рибници близу Мораве, у крушевачком крају, у прекрасној равници међу богатим њивама, саграђена је од камена 1824 године „милошћу од књажеског наследника Господара Милана Обреновића”.

Кнез Милош је главни ктитор *Цркве св. Илије* у Паланци; његовом помоћу од 500 гроша и уз сарадњу целе општине саграђена је 1828 године. *Црква у Лапову* саграђена је 1828 године и кнез је помогао њено грађење са 500 гроша. Исто тако и *Цркви у Селевцу*, грађеној 1827 године, кнез је подарио 500 гроша. Његова је задужбина из 1826 године и црква у *Осипаоници* код Смедерева. У време Ђакове побуне Осипаоничани су пристали уз буну и тиме се кнезу љуто замерили. Ипак, мудар и тактичан, он је после кратког времена у селу саградио цркву. О Ускрсу 1834 године он је дошао у Осипаоницу заједно са митрополитом Петром. После отслужене службе, коју је отстојао са народом и кнез Милош, он је Осипаоничанима опростио учешће у буни и са њима се измирио. Сељаци су му одговорили на то изјавама оданости и захвалности. После заједничког ручка са народом, Осипаоничани су поклонили кнезу Милошу у знак благодарности и једнога хата.

Прекрасну цркву од камена у Краљеву, ондашњем Карановцу, кнез Милош је саградио и украсио 1823 године „собственим иждивением”. *Цркву у Гучи* св. арх. Михаила и Гаврила саградили су парохијани 1832 уз учешће кнеза Милоша који је дао обилату помоћ. *Црква у Чачку* саграђена је на темељима старе цркве Немањина брата кнеза Страцимира. Она је „више пута турчена, и опет освећена”, док 1834 године није обновљена, највећим делом својим сретствима, јер је црква била прилично богата у земљи и у новцу. Обновитељ цркве је кнежев брат Господар Јован, чије је седиште било у Чачку као старешине рудничке, пожешке и ужичке нахије. Сретствима цркве грађен је и владичин конак, а

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.uniljub.rs

уз њега владика Нићифор саградио је за 192 гроша и 3 паре и „апсане калуђерске”.

У доњомилановачком крају, у селу Црнаји, кнез је саградио 1820 године једну малу цркву, од дрвета и дасака, без свода. Исто тако у селу Михаиловцу 1834 године, али од камена. Као њен ктитор означен је млађи кнежев син Михаило, коме је тада било 11 година; по њему се и село назвало Михаиловац.

Кнежевим трошком саграђена је црква у *Свилајнцу* 1827 године, у *Зајечару* 1834, у *Ђуприји* и у *Параћину* 1836 године. „Од њега сазидана” је и црква у Грошници код Крагујевца 1836 године, у Јарушицама у Лепеници 1825 год. и дрвена црква у крагујевачкој Рачи, која је доцније преправљена и саграђена од тврдог материјала. Он је обновио и манастир Драчу у романтичној клисури крај пута који води од Крагујевца за Рудник. То је задужбина Црногорца Станише Марковића-Млатишуме, који је у првој половини 18 века, у доба аустриске окупације Северне Србије, био варошки старешина Крагујевца и његовог краја. Код манастира почивају кости Јована Вукомановића, брата кнегиње Љубице, који погибе у боју код Пожаревца 1815 године. Његова сестра постави му „белег” са натписом 1825 године. За мир његове душе кнез је и обновио манастир. Исто тако ту је и гроб Јована Добраче, љубићског јунака, који умре 1839 године. Успомену на њих и успомену на Млатишуму, који беше „страшан Турком на крајини” — чува овај стари скромни манастир, који је посвећен св. Николи крсној слави кнеза Милоша.

Стара црква у Крагујевцу такође је његова задужбина. Саградио ју је 1818 године на Лепеници, према своме конаку, као своју придворну цркву. У историском погледу ово је најзначајнија црква кнеза Милоша. Не, разуме се, по висини и лепоти, него по важним народним пословима који су обављени у њој и њеној порти. При њој је било седиште прве српске митрополије; у њеној порти проглашен је хатишериф 1830 и Сретењски устав 1835 године. И берлински уговор прочитао је Јован Ристић народној скупштини код ове цркве, код које је проглашена и државна независност Србије. Приликом прославе педесетогодишњице од тога дана, 1928 године, узидана је и споменплоча у јужни црквени зид. Ту су и гробови двоје деце кнеза Милоша. А унутра у цркви поред кнежева стола, чува се много књига, икона и сребрних сасуда са именом кнеза Милоша као дародавца. Црква је подигнута у славу св. Тројице и њој је посвећена. Њу је и Крагујевац, главна престоница кнеза Милоша, узео за своју градску славу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNTLIB.RS

Доцније, после пада 1839 године, кнез Милош је намеравао да у Крагујевцу подигне једну велику цркву као своју главну задужбину и као гробницу своју и своје породице. Како се види из преписке између кнеза Милоша и кнегиње Љубице, кнегиња Љубица је нарочито то желела. Она је чак била погодила и печење цигаља за цркву и то „300.000 комада по 3 талира хиљаду”, и по њеној замисли имала је да се сагради „у врху нашега воћњака“, западно од кнежевих конака. Међутим пад кнеза Михаила 1842 године, који је за ту ствар слабо марио, а потом брза смрт кнегиње Љубице у изгнанству, то су сасвим омели. Њена жеља да почива у Србији ни до данас није испуњена.

У рудничком крају кнез Милош је подигао или обновио неколико цркава. Цркву у Миоковцима, грађену од ћерпича 1821 године, он је само помогао, док је Цркву у Савинцу, на Дичини, у славу св. Саве подигао сам о своме трошку. Црква је била од тесаног камена, као да је „од сира срезана”, како каже за њу један путописац. Још Милошев брат руднички војвода Милан, код кога је Милош у детињству служио, желео је да на томе месту подигне цркву. Милан је умро у Букурешту 1810 године и ту жељу однео у гроб. Жељу му је испунио кнез Милош који подиже цркву Богу на славу а брату своме за душу 1819 године. Доцније, за друге своје владе, кнез Милош је и варош Деспотовицу под Рудником, на истоименој реци, прозвао Милановац за спомен свога брата Милана. Он је тада у Милановцу подигао и лепу цркву која и данас постоји.

У то доба пада и грађење цркве у Аранђеловцу, који се до тада звао Врбица. Наредбу о грађењу кнез Милош је издао у селу Буковику 17 јуна 1859 године. Општина је дала камен и грађевински материјал, а све остало платио је кнез, по чијој је жељи црква и посвећена св. Аранђелу. Шаљући том приликом „Обштини врбичкој кнежевски поздрав”, кнез Милош је наредио „да се варош Врбица одсад зове Аранђеловац”. И тако је остало.

Кад је на св. Никољу 1836 године кнез Милош посетио Брусеницу након десет година, он је тада заједно са епископом ужичким Нићифором осветио темељ нове цркве у Брусници. Желео је да подигне задужбину у месту у коме се и он и „сијателна браћа његова браком светим сочетала”. Црква је саграђена 1837 године од тврдог материјала и посвећена кнежевој слави св. Николи. — Поред рудничког манастира св. Николе, који је кнез 1817 године обновио и у „совршество” довео, он је код манастира Враћевшнице, задужбине великог челника Радича Поступовића из 1431 године, подигао 1825 године „трокатне келије” за вечни спомен своје мајке Баба Вишње, која је код манастира сахрањена

www.unilj.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

1817 године. Ту је сахрањено и његово двоје деце, Гаврило и Марија, па је за покој душе своје мајке и своје деце 1860 обновио и целу цркву.

Трошком кнеза Милоша, браће му Јеврема и Јована и кнеза у Поцерини Марка Штитарца, саграђена је *Црква у Накучанима* 1824 године „радом девет села”. До цркве начињен је и један извор добре воде. — Обнову ћелија манастира у селу Радовашници помогао је кнежев брат Јеврем са 500 гроша, а *Манастир Чокешину* обновио је 1823 године кнез Милош уз помоћ брата Јеврема и из „љубави к закону Божјем и православној Христовој вери”. — Кнез је оснивач и *Цркве у Богатићу*, која је саграђена радом народа 1819 год.; оснивање је помогао и кнежев брат Јеврем. — Задужбину Стојана Чупића у Наћају обновио је такође Јеврем Обреновић.

У јагодинском крају подигао је четири. У Варварину 1824 године; исте године и цркву у Белој Цркви близу Мораве. По Карађорђевог паду порушен је манастир Каленић. Кнез Милош га је обновио 1823 године „купно с келијама за вечное воспоминание имена његова”. Иначе, 1815 године пренете су из Аустрије у Каленић мошти Стевана Првовенчаног. Одатле су 1839 године свечано пренете у Студеницу, коју је Србија добила 1833 године, а Милош кнежевски обдарио. „Трудом и трошком Богом умудренога заштитника и браниоца православне вере” кнеза Милоша подигнута је 1818 године и црква у Јагодини. Интересантно је да је у Јагодини кнез Милош обновио и турску џамију, ма да је у њој тада било само осам турских домова са оцом *Солиманом* као духовним пастиром који је иначе био ковач „што јексере кује, коње поткива и штале чисти”. Поред цркве и џамије, он је Јагодинцима, као своју задужбину, саградио и „три чесме са по две луле, за које вода има да се доведе са Ђурђева Брда”.

Од 239 цркава и манастира, подигнутих или обновљених у Србији за прве владе кнеза Милоша, 52 су посвећене св. Николи, крсној слави кнеза Милоша.

Многим црквама и манастирима, којима је био ктитор или и иначе, кнез Милош је чинио разне прилоге у књигама, сасудима или одејанијама. 1 септембра 1823 године поклатио је, на пример, крагујевачкој цркви 16 богослужбених књига, међу којима и један Србљак, штампан у Москви 1765 год. На књигама и сасудима налази се написано увек име кнеза Милоша као дародавца. Кад је 1835 године путовао у Цариград он је дао богате поклоне Светој Гори и Јерусалиму. Сетио се и Високих Дечана у Метохији. На манастирском конаку направљен је о његовом трошку и један леп трем у дуборезу и у стилу шумадиске куће. А 17 марта 1839 године поклатио је звездарску воденицу код Зајечара зајечарској

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unib.rs

цркви, а своју воденицу у селу Михаиловцу михаиловачкој цркви, чији је ктитор кнез Михаило. У писму које је тим поводом послао министру правде и просвете Стефану Стефановићу-Тенки, под чију је надлежност спадала и црква, кнез Милош излаже своје личне побуде за то. „Сердечно побуђени чувством благочестија, — каже он, — почитујући по достојанству храмове Господње, и желећи постојано да свети храмови колико је могуће више у цветујућем стању буду”, он чини црквама овај поклон. Пре три године, 1836, по кнежевој жељи направљени су инвентари и постављени тутори по црквама где их до тада није било. Туторима је стављено у дужност да мотре да се црквено добро и имање „не растурује и не батали, и да на пример свештеник или други ко, црквено добро на своју сопствену корист не обрће”. Два пута годишње, о Ђурђевудне и Митровудне, тутори су били дужни да подносе црквене рачуне световној власти на преглед и одобрење. Држава је била врховни чувар и моралних и материјалних добара цркве, она је одређивала њен пут и предводила је као културног и националног сарадника.

Став кнеза Милоша према цркви и вери уопште био је одређен колико националним схватањем светосавља, као моралног и духовног израза српскога народа, толико исто и једним унутрашњим религиозним осећањем које је живело у њему као елемент његове душе. Све оно што се дешавало са њим и са српским народом претстављало је за њега један велики религиозни доживљај, којим је било дубоко захваћено његово људско биће. У својој личној судбини, заиста необичној и срећној, а исто тако у судбини српскога народа, који се под његовим вођством диже из крви и нечувених страдања, кнез Милош је видео не само дело људске памети и његове физичке снаге, него и „прст Божји“, моћну силу Божје промисли. Божјом вољом и његовим учешћем одређен је овакав судбински пут и њему и српском народу, мислио је он. То је крепило његов творачки дух и јачало веру у Бога и његову правду. „Ја сам по промислу Божјем глава овога народа“ — пише кнез Милош у Карловце српском митрополиту Стратимировићу 1832 године. Због тога целог века, у дому и у цркви, захвално благодари Богу на његовој милости и диви се „премудрости и величеству његовом“.

А као видан знак те благодарности, и вере у Божју помоћ и заштиту, он гради многе цркве и задужбине по целој Србији, и предаје их потомству у наслеђе, себи и своме времену за спомен, а за корист и срећу српскога народа. Тиме кнез Милош наставља задужбинарску и српску православну традицију династије Немањића.

Д-р Радосав Марковић

О СРПСКОМ НАРОДНОМ ПЕСНИШТВУ*)

Др. Светомир Ристић

Одазивајући се позиву да на Коларчевом народном универзитету одржим једно предавање, ја сам изабрао предмет којим се годинама бавим и у којем, признајем, уживам, и до кога ми је стало да се што више Срба понесу према њему као ја. Био бих веома задовољан, када бих успео да у некоме од вас изазовем она осећања која мене побуђују да вам баш о томе предмету говорим. Тај предмет је српско народно песништво. Пошто је то врло обиман предмет, то сам изабрао из њега неке битне ствари, при чему сам се морао осврнути, наравно, и на мишљења наших учених људи о њему; а то и навлаш чиним да бисте те чињенице понели у своме памћењу са овога предавања. Ви одлучите где је истина.

1. ПРОБЛЕМ ЧОВЕКА И ПОЈАМ ИДЕАЛА У СРПСКОМ НАРОДНОМ ПЕСНИШТВУ

Све ово звучи апстрактно и сувише апстрактно. Али друкче се не може; биће ипак схватљиво.

Сви ми који смо прошли кроз средњу школу, која је у суштини заједничка свима европским земљама, сећамо се појма данога, даности. Ко се не сећа овога: дане су две стране и захваћени угао у троуглу, или дане су све три стране итд.; из тога је требало *наћи* друго што се односи на тај троугао. Требало је, дакле, мишљењем *извести* нешто из нечега што је дано, што се, значи, не *изводи*. Ова просторна и временска стварност у којој ми живимо такође је дана; то ће рећи, она се не може ни из чега другог извести; она је *цела*. Ми је, дакле, доживљујемо.

Уметничко стварање јесте један начин доживљавања стварности и приказивање тога доживљавања. И као што стварност,

*) Предавање одржано на Коларчевом Народном универзитету априла 1942 године

природа, као дана разноврсност може бити предмет истраживања са разних гледишта, то ће рећи да се наше схватање, разумевање, појимање природе мења на основу новог искуства о њој, ми стварамо нове појмове да бисмо је разумели, појмили. Природа, просторна и временска стварност, остаје вечити проблем за људски разум, она му је дана, и као дана она му је за његово схватање увек задана, а тај задатак не налази коначног решења, већ се стално решава.

Е, приђимо сада српском народном песништву. И оно је стварност; то ће рећи оно је дана разноврсност. И оно се, дакле, може посматрати са разних гледишта; оно се може разво тумачити, може се разво схватати тај скуп доживљаја испољених у српским народним песмама.

Нарочито се мора одбити суд неких учених Срба о српском народном песништву. Нашао се један професор српске књижевности, професор београдског универзитета, Јован Скерлић, који у својој самодовољности и самодивотности написа ово: „Тај романтичарски култ народне поезије, то тражење и налажење свега у народној поезији, још ни данас није изумрло” (Омладина и њена књижевност, 1843—1871. Београд, с. 326).

Као што чусте, господин професор се баш ни најмање не ограђује да је његово мишљење да треба да изумре „то тражење и налажење свега у народној поезији”, јер је „то романтичарски култ народне поезије”. Да будем кратак. О својим мукама и невољама вековима испуњеним доживљајима оставио је српски народ трага у својим песмама, јер му је немогуће било да друкче дође до изражаја његово схватање живота, а донекле и света. Ти доживљаји и та схватања као део стварности јесу увек као дани задани; у њима се налазе решавања, не решења проблема које су решавале личности појединих народа под много повољнијим околностима него што их је имао српски народ. Ја ћу покушати да вам то објасним једним примером.

У Западној Европи, која у својим мисаоним основама почива на мисли старих Грка, постоји од грчког мислиоца Сократа на овамо морални проблем. То је у ствари проблем значаја и става човека према природи. Током векова тај проблем добио је најјаснији израз у учењу немачког мислиоца Имануела Канта у другој половини осамнаестог столећа. Кант се сматрао творцем такозваног аутономног морала, тј. морала чије заповести не даје неко ван човека, дакле, обично говорено не даје их Бог па да човек те моралне заповести слуша, већ те заповести даје сам човек себи, те се човек покорава својој заповести, која му условно наређује да чини своју дужност. „Делај тако да максима

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

твоје воље у свако доба истовремено може важити као начело општег закона". То је Кантов категорички императив, за који је он сам рекао да није ништа друго до јеванђелско учење: што не желиш да ти други учини, не чини ни ти другоме. На другом месту даје Кант овоме проблему човека овај облик: „Сад постављам човека где он сама себе пита: шта је то у мени што утолико већма заповеда уколико мање нуди". За нас је овај облик подеснији. Подеснији је, јер се и српски народ у своје народноме песништву при решавању проблема човека послужио појмом нуђења. У српској народној песми „Урош и Мрњавчевићи" поставља се и решава проблем човека. Мајка Краљевића Марка, сестра врлога војводе Момчила („А Марко се тури на ујака, На ујака војводу Момчила"), јесте носиља идеала савести над животом, дужности изнад наклоности и користи. Марко и спроводи, остварује то начело. Мајка каже сину да говори „по правди Бога истинога... Боље је ти је изгубити главу, Него своју огрјешити душу". Син и сам од себе поступа онако како га мајка моли да поступи. Сад настаје питање које значење треба придати овде речи душа. Значи ли душа овде неку стварност, нешто што траје и после наше смрти, нешто трансцендентно, нешто што ће постојати ван простора и времена, и изићи пред Бога да јој буде суђено, или овде душа означава савест, као и у српској народној пословици „Двојица без душе трећи без главе"? За мене душа овде значи савест; као и у Србинову говору „реци по души" (то значи: по савести). И Марко је судио по својој савести и тим је постављен проблем човека и решен у смислу постојања нечега у човеку што „утолико већма заповеда уколико мање нуди". И поред свих понуда у разним облицима да ће Марково читаво царство бити ако пресуди по својој наклоности према оцу или према стричевима, Марко слуша унутрашњу заповест, слуша ону стварност у себи која је баш зато заповедила и послушана била што није ништа понудила. Даље и дубље не може се. Постоји истоветност између учења о достојанству човекову и категоричком императиву са основном мисли у песми „Урош и Мрњавчевићи".

Да наведем још суд Јаше Продановића о нашем народном песништву, који суд стоји у вези са истим предметом који ја овде пред вама изложих. Продановић вели: „У народној поезији налази се овде онде, у пословичком облику, по које трезвено умовање, мудра изрека, морална поука или праведно суђење, али све је то без велике дубине. Навешћемо само неколике примере тих искрица здравог разума и доброг морала:... Боље ти је изгубити главу, него своју огрјешити душу (Наша народна књижевност, Београд, 1932 г., стр. 45). Ја, напротив, мислим да се српска

мисао о човеку није дубље испољила него што је казано горе. За мене је суд Продановића „све је то без велике дубине” несхватљив. Или би Продановић требало да мојмовно одреди шта је то дубина. Само бисмо морали ми и то његово појмовно одређење дубине одбацити, јер би свако схватање савести као неврховног заповедника моралних поступака било плиће од схватања српскога народнога песништва.

Ми поменуемо горе при проблему човека у српском народном песништву појам идеала. Рекосмо идеал савести над животом. Ту у српском народном песништву идеал показује већу стварност него искуствени живот; ту је идеал стварнији, реалнији од стварног, посебног живота. Оно што одржава јесте идеал. Кад се не би допустила могућност губљења живота због неогрешења о савест, живот би сам игубио основе свога постојања. Тако је Марко поступио у песми „Урош и Мрњавчевић”.

Та настројеност српскога народа за идеалистичко схватање живота испољава се у његовом песништву и у његову избору предмета за опевање; он је изабрао пораз свој на Косову Пољу да опева, а није изабрао неку од својих победа. Српски народ одржава се својом трагиком; то вели његова настројеност испољена у његовом народном песништву. То је смисао Лазарова избора небескога а не земаљскога царства. То је смисао: давање преимућства идеалу над животом. Ја морам овде пустити једног туђинца да говори о српском народном песништву. То је Хаустон Стјуарт Чемберлен (Houston Stewart Chamberlain), који је, по моме мишљењу, увидео суштину српског народног песништва. У своме делу „Основе деветнаестог столећа” вели: „За то помаже овде опет пре свега залажење у дубине душе. Ако смем судити по једном словенском језику, који не знам богзна колико, српском, онда бих мислио да и овде може бити показана дубоко укорењена породична сличност са Келтима и Германима у песничкој настројености. Јуначки циклус који се сада надовезује на велику битку на Косову Пољу, а који, без сумње, по својим песничким мотивима залази много даље у прошлост, потсећа испољеним помишљењем на срцу — верношћу до у смрт, јунаштом, јунакињама, као и дубоким поштовањем које им се указује, ниподаштавањем свих добара у сравњењу са личном чашћу — потсећа тим на келтско и на германско лирско и епско песништво. Читам у историјама књижевности да су таква песништва и такви јунаци као Краљевић Марко заједнички сваком народном песништву. Али то није истина, и тако се може чинити само ономе који је преобиљем учености заслепљен за утанчаности индивидуалности. Рама је битно друкчи јунак него Ахил, а овај опет друкчи него

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unil.rs

Зикфрид, док напротив келтски Тристан у многим цртама одаје непосредну сродност са немачким Зикфридом, и то не само у спољашностима витешког романа (борба са аждајом итд.), већ пре у оним најстаријим народним облицима, где је Тристан још пастир, а Зикфрид још није јунак на бургундском двору. Овде баш видимо јасно да осим горостасне снаге, осим чини несавладљивости и других свима заједничких јуначких атрибута *одређени идеали* служе као основа песништву; а у овима огледа се особеност народне душе. Тако овде на пр. код Тристана и Зикфрида: верност као основа појма части, значај девичанства, победа у пропасти (другим речима, премештањем правога јунаштва у унутрашње збивање, не у спољни успех). Такве црте разликују једнога Зикфрида, једнога Тристана, једнога Парцифала не само од једног Самсона, чија је јуначка снага у коси, већ такође од Ахила, сроднога по пореклу. Грцима је чистота туђа, верност им није начело части, већ само љубави (Патроклос), јунак пркоси смрти, он је не савлађује, као што можемо рећи о оним. Управо такве црте праве сродности налазим у српском песништву поред свих отступања по облику. Већ што се њихов јуначки циклус изграђује око једног великог пораза, наиме око битке на Косову, по њих погибелне, а не око какве победе, од великог је значаја, јер су Срби односили доста победа и били су моћна држава под Стеваном Душаном. Овде, дакле, постоји без сумње нарочита настројеност, и можемо поуздано закључити да обиље поетских мотива, који сви стоје у вези са пропашћу, са смрћу, са вечитим растанком драгих, није настало тек после оне кобне битке, није тек настало под заглупљујућом управом мухамеданства, већ да је прастаро наслеђе, управо као што и Нибелунга *невоља* „свих јада крај”, а не Нибелунга срећа беше немачко наслеђе, и управо као што келтски и франачки песници оставише на страну стотину славних победилаца да би се докопали опскурнога побеђенога Роланда да на њему оживе прастаре поетске моменте у полуисториском подмлађењу. Такве су ствари одлучујуће. И исто тако је одлучујући начин, како се описује жена код Срба, тако нежна, срчана и чедна, такође истакнуто велика улога коју јој песме придају. А само стручан учењак може одлучити да ли су два гаврана, који на крају битке на Косову полећу да јаве српском народу његову пропаст, сродни са Водановим гавранима, или је овде по среди општи индогермански мотив, преостатак природних мотива, позајмица, случај. И тако односно триста појединости. Али за срећу овде, као и свуда, оно што стварно одлучује отворено је сваком непристрасном оку (*Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*, XIII. Auflage, München 1919, S. 472 ff.).

У једном другом своме делу „Животни путеви мога мишљења”, Хаустон Стјуарт Чемберлен позива се на српско народно песништво да би поткрепио своје схватање Хомеровога песништва, тога „праисточника све европске поезије. Он каже: „Старојелински јуначки певачи нису писали књига; то је поуздано. Овај род уметности захтева полуслободну импровизацију на основу грађе познате свима слушаоцима, али уз стално узимање у обзир жеља круга у нарочитом случају присутнога, уз то нарочито још особито дејство и противдејство између певача и његових слушалаца, који непрестано утичу један на другога, тако да се никада не може претсказати из кога ће правца врцнути ужижена варница, пошто тек расположење тренутка одлучује о овоме. Изгледа да ови животни закони дитирамбског епа сасвим онемогућују окамењено усмемичавање (монументализацију) у немој књизи. Ја смем рећи, ја позна рођени говорим из искуства; јер сам ја пре тридесет година у земљама српскога језика слушао једног јуначког певача који је људе око ноћне ватре часовима држао у напрегнутости; станке предахнућа испуњавала је свирка на једноструним гулама, које су и иначе умеле да на погодном месту подупру и повисе израз речи; округлим људима измамљивало је неописано јако и непосредно деловање ове за нас данашњаке изгубљене уметности сузе, па онда одјекивали су одушевљених слушалаца повици буђења, гнева, радости и саучешћа, или је прераздраган смех прекидао певача. Овај певач није умео ни читати ни писати! Колико наших учитеља када уче нашу сироту омладину да аналише Хомерове стихове наслућују какав ватрени живот тече иза ових сада онемелих песама? Право уметничко дело је изгубљено; нама остаје само књига. Па ипак! Ко би хтео да буде баш без те књиге? У њој живи не само успомена на једну велику пропалу уметност, као и извештај о триста чињеница живота Јелина, о којима ми иначе не бисмо имали никаквог обавештења, већ се може без претеривања тврдити: овде тече праисточник све европске поезије до данашњег дана. Сама књига која нам такво благо доставља, остаје свима временима проблематична и пружа, што се тачније и ученије она истражује, увек само нерешљиве проблеме; не проблематична остаје њена неизмерна вредност за културу човечанства” (Lebenswege meines Denkens, München, 1919, S. 276 f.).

Већ је Јакоб Грим написао у »Göttingische gelehrte Anzeigen« (Гетингенским ученим приказима — страна 1910—11): „Од Хомерових песама не може се поменути управо у целој Европи ни једна појава која би нам могла пружити јасно разумевање о суштини и постању епа као ова српска природна поезија”. А у

истоме часопису 1819 године (страна 570—71) написао је Јакоб Грим: „... Мала простонародна славеносрбска песмарица... има, истина, само 120 страна, али је пуна најдивнијих природних песама, каквих нема ни један други словенски народ, и са чиме се чак најбоље што имају немачки народи у народним песмама једва може поредити по сладости, чедности и љупкости... тако неисцрпно богати су сироти необразовани Срби, (завидна накнада за учену поезију и књижевност које они немају)”... итд.

Ја сам ово све навео да бих нарочито истакао да су туђинци указивали на сродност српског народног песништва са Хомеровим песмама „праисточником све европске поезије”, а учени Срби нису се потрудили да обраде из српских народних песама ни оно што није проблематично, већ искуствено бременито правом уметношћу, а то су мотиви, устаљења животне и осећајне разноврсности. Пошто ми је стало да се не сметне с ума да није исцрпено „тражење и налажење свега у народној поезији”, а посебице не мотива, то ћу навести што сам другде написао („Прилози проучавању народне поезије”, уређују Рад. Меденица и Др. А. Шмаус, Београд, 1938, стр. 191): „Мотиви вреде, јер износе живот онакав какав је. Да се послужим једним поређењем. Што су појмови за одређивање неодређенога у искуству, ради схватања, разумевања ствари даних у простору и времену, што су, дакле, појмови у изграђивању науке — то су мотиви у излагању, претстављању доживљаја, тока доживљаја, самога живота. Као што је појам као неко устаљење тока стварнога — тако је мотив устаљење онога тока који називамо животом, доживљавањем, другим речима устаљење нашега присног одговарања на утицаје споља и доживљавања и онога што се збива у нама без тих утицаја. Као што је појам једно на многоме, јединство у разноврсности, тако је мотив једно у многим доживљајима, јединство разнолико доживљенога. Мотив је указивање на општост у појединим доживљајима, те је, отуда, по својој природи, подесан да што верније изложи тог доживљавања а да се при томе песник не изгуби у размишљањима о доживљеноме, те да тим целину доживљенога не здрузга у делове, у појединости. Излагањем доживљенога у размишљањима, здрузгавањем целинскога губи се уметничко стварање, нема интуитивног излагања, претстављања стварнога.

II. ОСЕЋАЊА У СРПСКОМ НАРОДНОМ ПЕСНИШТВУ

Обиље је потанким, утанчаним, тананим посматрањима људске осећајности у српском народном песништву. Ако то песништво вреди, оно вреди са дубине и истинитости људских

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unlib.rs

осећања, која су сасвим уметнички изложена. Не могу ништа боље учинити говорећи вам о овоме предмету, него да наведем речи великога песника Гетеа, темељитога познаваоца и излагаоца људске душе. Он каже о српским народним песмама (Serbische Lieder, српски превод, Београд, 1914, стр. 26 сл.): „Љубавне песме, које се не појединачно но укупно узете могу ценити и у којима се може уживати, јесу највеће лепоте. Све, ма шта било, кратко је, али довољно претстављено, већином има као увод опис природе, ма какво осећање за неки предео или слутњу неког елемента. Осећања остају увек најистинитија... Но таква се преимућства сазнају само по себи и собом, и сувише је смело да у мало речи оцртамо разноврсност мотива и обрте којима се дивимо у српским љубавним песмама”.

Верујем да ћете се изненадити када вам прочитам шта је написао један наш одличан познавалац народног песништва српског, Јаша Продановић. На страни 18 горе поменутог дела вели он: „У народној лирици осећање се ређе изражава непосредно, и те су песме најлепше и најнежније. Најчешће се осећање казује описом кроз какав догађај. То је сасвим разумљиво. Народни песник добро уочава спољашње особине појава и предмета и лако памти сцене и догађаје, али не може да проникне у суштину ствари и не може да се удуби у душевно расположење личности. Он износи у песми поглавито спољне изражаваје осећања, покрете који из тих осећања произлазе, и догађаје који због њих наступају. И по тим спољним изражајима, покретима и догађајима, треба судити о јачини и врсти осећања. Што је осећање јаче, оно доводи до тежих сцена и трагичних догађаја. Али уколико је народна поезија сиромашнија у непосредном изражавању разноврсних осећања, утолико је богатија у накићеном и сјајном опису и збијеном и снажном причању догађаја. То бива по закону накнаде (компенсације), који је сердар Вукота просто а лепо објаснио на случају игумана Стефана: „Пјесма добра спава у слијепца, поглед смета мисли и језику.” Уосталом, није само наша народна лирика описна и приповедна. И песме појединих наших одличних песника, као што су Бранко и Војислав, имају тај исти карактер... Најпосле, и у највећем делу наше књижевности, у *Горском вијенцу*, налази се подоста описа и излагања догађаја, али то му ни мало не смета да буде сјајан израз највишег и најјачег патриотског осећања и најдубљих мисли које се уопште могу наћи у поезији”.

Рекох горе „верујем да ћете се изненадити када вам прочитам” ето баш ово што сада прочитах. Ја сам се био изненадио, и отуда казах „верујем”. Јаша Продановић ништа мање не тврди

него: „Народни песник добро уочава спољашње особине појава и предмета, али не може да проникне у суштину ствари и да се удуби у душевно расположење личности”... Дакле, српски народни песник остаје само споља душе људске, а никако да урони у њене дубине; никако да проникне у покрете људске душе. Према овоме видимо да наши учени људи веле да су и мисли и осећања у српском народном песништву без велике дубине и без проницања у суштину ствари. Мишљење Јаше Продановића јесте погрешно, а тачно је Гетеово о српској народној лирици: „Све, ма шта било, кратко је, али довољно претстављено... Осећања остају увек најистинитија...”. Онај који кратко али довољно излаже осећања најистинитија, тај не остаје споља, већ се удубљује у душевно расположење личности.

О овој ствари која је битна по наше народно песништво, написао сам једном приликом ово: „Суд г. Продановића о нашем народном песнику, или, боље речено, о оном нашем стварању којем се не може одузети ознака колективнога, дакле, народнога стварања, за овај случај веома је тежак. Тај суд о вредности нашега народнога песништва уколико се тиче изражавања осећања у овом, који се суд заснива на тобожњем непроницању у суштину ствари и неударљивању у душевно расположење личности, — јер наш народни песник не може, вели г. Продановић, да проникне у суштину ствари и да се удуби у душевно расположење личности — тај суд је утолико тежи уколико је његову образложењу г. Продановић посветио свега неколико реди. Из књиге г. Продановића не може се закључити да ли он мисли да се то готово и по себи разуме да наш народни песник није способан да прониче и да се удубљује у људску душу, те да је довољно за истицање те неспособности и неколико реди који треба да послуже образложењу таквога суда о вредности нашега народнога песништва у том погледу. Заблуда г. Продановића, ма да и овај појам не спада у лаке, проистиче из становишта његова са којег он гледа наше народно песништво. Са тога становишта доноси он свој суд да наш народни песник није у стању да прониче у суштину ствари, нити да је кадар да се удубљује у душевна расположења. То гледиште г. Продановића разликује појмове посреднога и непосреднога у изражавању осећања. Непосредно изражавање осећања, вели он, ређе је и у народној лирици. Али тај појам непосредног изражавања осећања г. Продановић не одређује, што је сасвим разумљиво. Па пошто га сам није одредио, дефинисао, разумљиво је да га и ми нећемо одређивати. А ако се потрудимо да увидимо шта хоће да каже г. Продановић том непосредношћу, видимо само да непосредном изражавању осећања противставља казивање „осећања описом

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

или кроз какав догађај". Остају свакако за непосредно изражавање осећања речи и појмови са гледишта г. Продановића. Јер песник, по њему, који казује осећања помоћу спољних изражаја осећања, помоћу покрета који из истих осећања произлазе и помоћу догађаја који због њих наступају не казује осећања на начин који одаје проницање у суштину ствари и удубљивање у душевно расположење. И пошто по схватању г. Продановића „по тим спољним изражајима, покретима и догађајима треба судити о јачини и врсти тих осећања”, — онда је тако казивање осећања посредно, а наш народни песник који најчешће тако казује осећања „не може да проникне у суштину ствари и да се удуби у расположење личности”. Мислим да се не може оспорити да је овакво разумевање текста г. Продановића тачно. Сва тежина схватања г. Продановића јесте у ономе „судити”. По том схватању оно што није садржина моје, да рекнем непосредне свести, оно што ја не доживљујем, оно што се не збива, не догађа у мојој свести, оно што није ток мога доживљавања, оно што не искусим ја, већ што је ток доживљавања туђега „ја”, оно што се збива, догађа у туђој свести, — то постаје садржином моје свести помоћу суђења. Говоримо уопште. На који је начин једно „ја” свесно онога што се збива у другом, туђем „ја”? Г. Продановић мисли помоћу суђења. И то сам гледиште горе означио као заблудно. То је гледиште рефлексивне психологије. Ту се логичне могућности и логичка рашчлањавања, исходи рефлексивне узимају за чињенице, за живу стварност, узимају се појмови за целинску стварност. Послужићу се једним примером. Позната је ствар да песници свих времена и свих народа опевају љубав. И наш народни песник огледао се у приказивању тог афекта. Познато је да се онима који чезну једно за другим некад чине тешкоће за олакшање томе чезнућу — родитељи се испрече и не допуштају младима да заједно прођу кроз живот. Дешава се да млади због тога драговољно и у смрт одлазе. Укратко, познат предмет, не треба више објашњавати. Наш народни песник хоће да оцрта душевно расположење девојке у тренутку када ова сазнаје да се момак који је воли и кога она воли, присиљен, жени другом девојком. Шта се збива у души те девојке кад прима ту вест? Наш народни песник казује та осећања овако:

„Од љутине сва је пребледела,
 Од жестине мало потамнела,
 А од туге већ је изумрла,
 Везућ преби иглу од биљуре
 И замрси шест пасама злата”.

Ни речи није проговорила. По г. Продановићу, ми који читамо ово, ми судимо шта се збива у девојачкој души, ми судимо из тих спољних изражаја, покрета о ономе шта се збива у том туђем „ја”. Не, ми не судимо ту. Ми доживљујемо, ми саосећамо, ми се уживљујемо у то туђе „ја” на основу онога што опажамо. Наш народни песник је ту прави, истински уметник који нам даје живу стварност, а не појмове, рефлексију, размишљање. Он заиста прониче у суштину ствари и удубљује се у душевно расположење личности. Наш народни песник мајсторски уме да нађе оно што ће омогућити уживљавање једнога „ја“ у туђе „ја”. По г. Продановићу уметничко казивање осећања, које би казивање одавало проницање и удубљивање у душу, било би „унутарње” казивање речима девојчиним о свом душевном стању или казивање речима песниковим шта девојка осећа. То би ваљада била г. Продановићева непосредност. А кад се песник већ мора послужити речима да саопшти нешто, онда је то излагање душевних стања утолико уметничкије, тј. утолико нам већма пружа могућности доживљавања оне целине коју песник доживљује — а мора је исцепкану саопштавати, јер је саопштава речима — уколико су те речи већма у стању да изазову доживљавање онога што песниково „ја” доживљује. Јер баш оно што г. Продановић назива „спољашним” и чему одриче проникнуће и удубљеност у душу, то баш омогућује естетско уживање, јер омогућује доживљавање онога што се збива у другоме „ја”, при чему нема ничега логичнога, „појмовнога”, нема ни трага од „суђења” (Српски књижевни гласник, 1934, с. 498).

У прилог схватању српскога народнога песништва супротном схватању Јаше Продановића да наведем само један пример из светске књижевности како песник излаже људска осећања. Данте на пример ради то на исти начин као и српски народни песник. Гроф Уголино са својим синовима затворен је у једној кули да умру од глади. Отац гледа у лица својих синова и не миче се, не плаче, скаменио се. Мали Анзели га пита: „Ти гледаш, оче, тако; шта ти је?” Оцу се не заврте суза у оку и целога дана не прозбори ни речи. Сунце под видиком, месец изгрануо и отац виде у испијеним лицима своје деце своје лице. Од бола је угризао себи руке (*Ambo le mani per dolor mi morsi*). Мислим, овде сада није потребно никакво објашњење. Онај ко би рекао да је Данте овде остао при уочавању спољашњих особина, да није проникао у суштину људскога бола у виду очињег бола, тај би збиља остао споља. А генијални песник нам је једним стихом оцртао душу, расположење једнога оца на чије очи деца му умиру од глади. Ми тим једним стихом просто гледамо болне, преболне покрете душе једнога оца. Фридрих Шилер сасвим тачно каже: „Говори

ли душа, онда, ах, већ душа више не говори“. Ни Мерима, девојка српскога народнога песника, ни гроф Уголино Дантеа Алигиерија не говоре. Да су говорили, не би њихова душа говорила. То је непосредно, дубинско излагање људских осећања.

Молим вас да са овога предавања понесете као успомену два значења речи душа у српском језику, испољена у српском народном песништву. Једно је значење душе као савести; оно је дубоко као што је дубока и савест човекова; српски народни песник проникао ју је. Друго значење душе јесте осећање; ко осећа тај не говори, он пре дела. И ту душу проникао је српски народни песник.

Д-р Светомир Ристић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

МИСТИЧНО ПРОЛЕЋЕ ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА

Тодор Манојловић

У другој половини XVIII века обисти-
њује се један од најчудноватијих и нај-
срећнијих случајева наше историје: један
млади раскалуђер, син једне скромне за-
натлијске породице из Тамишког Баната,
оживљује и ставља поново у прави коло-
сек наш већ од добра три столећа утрнули
духовни живот, поставља једну нову, са-
временим духом надахнуту српску књи-
жевност и српску културу — враћа нас,
једном речју, поново у ону идејну и мо-
ралну заједницу европских народа, из које
нас је турска најезда такорећи већ ко-

начно истргла била.

Историјски момент био је свакако од најпогоднијих за такав подвиг: доба великих просветитеља, доба једне највишим чове-
чанским циљевима устремљене светске обнове — у којој као да је
нарочито баш и онај благородни сан свагдашњих најодабранијих
европских духова о идејном и моралном јединству цивилизованих
народа имао најзад да се оствари и да поступно уздигне у своју
сферу и све остале, мање и још неуке, необразоване народе.

„У садашње срећно време зраци ученија и филозофије до
татарских граница досежу —” проглашава сâм Доситије, у све-
чаном, апостолском усхићењу. „Ученије” и „Философија” расвет-
љују свет, будећи у срцима једну блажену нову веру; веру у дух,
у разум и моћ знања, кратко речено: веру у човека, у његову
основну, присну доброту, добронамерност и неограничену уса-
вршљивост — а са тиме и у једну његову, можда још далеку, али
неизоставно претстојећу срећнију будућност. Супротно оним ве-
ковним, још од античких народа наслеђеним предањима, мито-
вима и сањаријама о некадашњем, за навек неповратно минулом
„златном добу”, просветитељи стављају свој „златни век” не више
у једну фабулозну, магловиту прошлост, већ у једну живу и до-
гледну будућност, у којој ће он имати да се оствари као креа-

ција наше свесне воље и нашег смишљеног, целисходног рада. Разум и знање, тако проповедају просветитељи, имају да изграђују оно будуће, не више песничко и легендарно, већ сасвим реално златно доба просвећене човечности, у коме ће се обелоданити прави смисао и финалитет целог историјског развоја.

Та победилачка нова наука или вера међутим, око средине XVIII века, још није била продрла у наш народ. Српске земље, па тако и ужи родни крај Доситијева, лежали су у оно доба, још у туробном сумраку, једва ваљда тек помало такнути првим далеким одблесима великог европског осванка.

Али усред тог сумрака и дремежа, један дечак из Чакова већ је будан и узбуђен, већ је обузет чудноватом жудњом и слутњом онога што се рађа, што долази. Његово чисто детиње чело већ је тихо озарено радосним руменилом нове духовне зоре што руди и зрачи изнад Европе, а његова млада душа већ занесена жарким осећањем неке особите позваности, неке светле мисије. Све је то у њему још само полусвесно, такорећи несвесно, али једно се већ показује и афирмира сасвим јасно и одлучно: његова неодољива жеља за учењем, за знањем и образовањем, за самообразовањем. Он, похлепно, грозничаво, чита, гута просто, све књиге које му долазе до руку; у почетку, у школи, псалтир, катихизис и остале уџбенике, а затим, ускоро, увлачећи се крадимице у цркву, у олтар, и еванђеља, разна „казанија”, прологе и житија светаца. И он учи те свете повести на памет и казује, препричава, толкује их са жарком речитошћу озбиљнијим другарима, па и „мајсторима и момцима” по радионицама и свима који су год само вољни да га слушају. Тако се већ у дечаку јасно и неодољиво оглашава његов будући учитељски, васпитачки позив.

Још је можда карактеристичнији по оријентацију његовог духа један мали догађај, један његов ђачки доживљај из истог доба: она његова дирљива и тако трагикомично окончана грчка авантура. Одушевљен, очаран милозвучјем неколиких случајно начувених (од оног „старца Диме”) грчких фраза, млади Димитрије зажели да научи и он тај чудесни „језик Сократа и Омира”. И он, под фасцинацијом те неодољиве жеље, „меће свој катихизис на греду” и изостаје просто из своје српске школе — где је све до тог тренутка био најревноснији и најбољи ђак — да би, помешан међу грчку децу, отишао, кришом, грчком даскалу који га напаја музиком од алфа, вита, гама, делта, епсилон..... Та га музика заноси — и она испуњава чак и његове снове, у којима му се чини као да он већ савршено зна да чита и да говори грчки, па као и да носи античко грчко одело! Један наиван, ђачки, граматичарски занос — који је имао међутим и свој дубљи симбо-

WWW.UNILIBS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дички смисао: будући просветитељ као да је зато тако страшно полетео светлости грчког језика и грчког духа што је у њима канда нагонски препознао божанствени корен и златни кључ целог оног европског образовања, за којим је његова детиња душа већ чезнула.

Али лепа сан не потраја дуго. По налогу „магистра” српске школе који је, разуме се, одмах приметио одсуство свог првог ђака, залутали тић враћен је убрзо у своје јато и, пошто је ту безазлено признао свој „грех”, имао је да издржи сурову казну: Под „магистровом” командом: „положи!”, неколико снажнијих ђака оборише га и избише немилосрдно „по голој кожи” — сходно мудрим прописима тадашње васпитне дисциплине. Први узлет младог Србина ка једној вишој, слободнијој духовности варварски је сузбијен батинама. Било је и у томе неке дубоке и фаталне симболике.

Али, нити тај горки доживљај, нити настојана и усрдна упућивања његовог тече и поочима на једно малограђански трезвено и практично схватање живота, нису могли да одврате дечака од његовог идеалистичког смера и жарке вере у своју вишу позваност.

Насилно задржан одмах већ при првом свом кораку ка античком Парнасу — са којег би му се после, сасвим природно, отворио био пут и ка једном савременом, модерном световном образовању —, он се, без оклевања, враћа оном код нас, тада, једино постојећем, једино допуштеном и замишљивом облику духовности који је претстављала и пружала црква, религија. После тренутног прекида или дигресије, он се просто враћа оним својим црквеним књигама које су му биле већ и прва лектира, први потстрек његовог духа. Под тим потстреком дакле чита, учи он и даље; али његово читање и учење добијају ускоро један нови смер и смисао. Јер, док је бистри и радознали малишан, у почетку, гутао те свете списе махом само њихове поетичне и фабулистичке стране ради — дакле, као „литературу” —, а убрзо затим и крај тога, свакако, и због оног свог, како већ приметисмо, рано пробуђеног лингвистичког и филолошког интереса, дечак, ускоро младић, својим поступно сазревајућим интелектом продире, полако, већ и у дубљу суштину своје лектире, уочава и схвата, одједном, њен светли најприснији наук: чудесна тајна еванђелске мудрости, пламтеће Христове речи обелодањује му се у пуном свом сјају и лепоти. Једно огромно сазнање и јединствен доживљај — који га баца у екстазу и преображава из основа. Он је уверен да је нашао свој пут — односно, да му га је сам Бог показао — и он је већ и тврдо решен да тим путем пође. Он хоће

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.ONILIB.RS

да се одрече свега и да узме крст свој и пође за Христом — у Тебаиду или у арабљанску пустињу као што су то чинили велики ранохришћански испосници.

Зрели Доситије је касније оштро критиковао и осудио тај свој некадашњи верски занос, означајући га као мрачну сујевеу, као кобну младалачку заблуду и задртост. Са свог новоосвојеног рационалистичког становишта и у пуном напону своје просветитељске делатности, велики реформатор ту свакако није могао другачије да поступи; ипак је та његова осуда била, у суштини, помало једнострана, па и неправедна. Он је превидео непрецењиве присне позитивне моменте оне своје привидне заблуде или странпутице; — пре свега: њену јединствену *васпитну* вредност и ефикасност. Доситијев дух и карактер дошли су до свог првог расветљења и основног уобличења баш у жару тог његовог мистичког искуства. Монашка егзалтација и монашка дисциплина су пробудиле и развиле у њему оне врлине које су и касније, у његово зрело доба, па све до краја, сачињавале целу етичку основу, главну моћ и неодољиву чар његове личности. Она његова дивна, тако чиста, истинита и простодушна хуманост, оно дубоко осећање дужности и уживање у вршењу дужности, она непоколебљива преданост своме задатку, своме завету, она неисцрпна моћ одушевљења и вере, онај тако кротки, па ипак и тако силни оптимизам и добра воља према сваком и свему живом, према целом животу, оно наивно и величанствено схватање целог човечанства и целог света као једног јединства у Богу њили, по његовој каснијој, филозофској терминологији, у знаку духа и разума — све је то процветало у њему под оним небеским даждом вере који је тако обилно и опојно оросио његову младост. Узалуд је доцније филозоф-просветитељ тако критички рашчлађавао то своје дирљиво „прикљученије”, оптужујући се и кајући због свог младалачког јогунства, своје задртости и незахвалности према свом добром течи; узалуд је тражио да збрише чаробни блесак тог свог мистичног пролећа — оно остаје један од најсветлијих мената његовог живота; а, несумњиво, и један од најпоетичнијих.

Цела Доситијева младост била је, стварно, озарена једном неодољивом романтичном лепотом која је и после много година још чудесно загревала и инспирисала зрелог писца и прострујала прва поглавља *Живота и прикљученија* најдирљивијом поезијом. Описи његових дечачких година, његових првих религиозних сањарија и мистичких чежњи, оне тако занимљиве авантуре са дечанским игуманом; затим, његовог ведрога живовања у Темишвару, друговања са оним другим младим занатлијом, Ником, па онда појаве оног „момка калпаџије” Тодора из Срема чије раздра-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilj.rs

www.glasnik.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пачено причање о дивотама фрушкогорских манастира, нарочито Хопова, баца дечаке у занос, усред којег се они бржебоље одлучују на бегство у тај чаробни крај — па самог тог бегства, после, тог сентиментално-пустоловског шествовања дуж Бегеја, кроз сунчану банатску равницу где добри чобани чисте бегунце млеком и скорупом — и даље, преко Тисе и Дунава све до оне „красно-видне“, „блажене“ долине, усред чијих им се воћњака и винограда, тајанствено озарен као двори св. Грала, указује најзад обећани манастир, дично Хопово — где ће их благородни стари игуман и братија очински примити, где ће за младог Димитрију, ускоро већ *Доситија*, почети један светли нови живот — живот у Исусу, живот у посту и молитви, у заносу и светости, па и у чудесима, живот великог испуњења — сви ти описи, те евокације читају се одиста као неки роман; и, у ствари, цела та прва „част“ *Прикљученија* претставља већ сама за себе један дивно инспирисан и сјајно написан „васпитни“ роман који свечано уводи у нашу модерну белетристичку литературу.

Али тај роман је истовремено и једна *хагиографија*; једно, иако не баш строго и дословно „светитељско житије“, оно, сигурно, једна величанствена мистичка повест, један чудесно чист и Богом надахнут монашки живот. Могла би та поставка да се учини, на први поглед, помало и смела, нарочито са обзиром на чињеницу да цео тај монашки живот није, у ствари, обухватао више од три године. Али какве три године! Доситије је у њима сажео и проживео поново, најинтензивније, све до краја, такорећи цео онај програм или скалу монашког заноса која се кроз столећа изградила била у пустињачком и манастирском животу хришћанског света. Од строге, тврде испосничке аскезе једног Пахомија, Онуфрија или Пајсија па све до најделикатније францисканске егзалтације, оног жарког, готово пантеистичког усхићења живом природом, том „књигом Божјом“, оне преутанчане понизности, из које је хтео да се „учини будалом ради Христа“, оне неодољиве — и успешне — воље за „посвећењем“, за делатном, помажућом и чудотворном светошћу — све је то прошло кроз њега и прекало његову душу.

Један подвиг и доживљај утолико величанственији што стоје готово усамљени у целој нашој историји. Наша стара светитељска житија и легенде пружају, у ствари, мало што сличнога. Чак и најзнаменитији, најузвишенији међу њима — мислимо на животе св. Симеона и св. Саве — не чине ту заправо изузетак. Немања се повлачи од живота и постаје монах и светитељ тек у дубокој старости, пред свој крај, пошто је своју велику политичку мисију безостатно извршио био. Његово

закалуђење, у суштини, није друго но свечана и побожна припрема за смрт, мистичка тоалета смрти, последњи обредни, рекли бисмо готово, протоколарни чин „христољубивог” православног владара који сматра — исто као и стари руски цареви некада — да му пред лице Божје приличи изићи постриган и у мантији. Неког нарочитог, дубљег и обимнијег мистичког доживљаја ту дакле није могло бити. Код св. Саве одлазак, односно, бегство у св. Гору и његов строго клаустрирани монашки живот падају, свакако, већ у његову прву младост. Али, чудним начином, биографи најсветлијег Немањића прелазе преко тог његовог првог и одлучујег периода доста брзо и не расветљујући нам дубље оно што се тада одиграло у његовој души. Права, главна повест св. Саве почиње за њих — исто као, уосталом, и за цео наш народ, све до данас — канда тек са његовим повратком у јавни живот и са његовом великом национално- и црквно-политичком акцијом. Видимо ту дакле два славом озарена владарска живота, од којих је први имао мистички финале, а други мистичку предигру, али који су, оба, нашли свој прави, пресудни израз и смисао у својој владарској, односно, црквеновладарској мисији.

Тако нам се и наши највећи светитељи приказују, у битноме, више као национални него строго верски хероји. Религиозни, мистички елан није код њих никада — или барем никада трајно и коначно — превагнуо над народско-политичком преокупацијом. Код наших мањих светитеља и богоугодника наравно да није било тог двојства и дискрепанције стремљења; они су просто и једноставно живовали, сањарили у свом тихом хришћанском заносу који међутим, због скромнијег формата њихових личности исто као и због махом врло уске локалне везаности, такорећи, затрпаности њихове примитивне пустињачке егзистенције, опет није могао да дође до ширег и снажнијег замаха, нити до неког дубљег дејства на масе, на народ.

Верска егзалтација Средњег века, стварно, није захватила наш свет онако силно и неодољиво као множину великих хришћанских народа, није дошла код нас до оног највишег узлета или усијања, из којег су се родили на пр. св. Франческо асишки или готски стил — и из којег се после, поступно, кроз разне метаморфозе и уз разне примесе, разуме се, али ипак у праволинијској филијацији, изградила модерна европска осећајност и морална свест. Из неког, још неразјашњеног разлога, код нас је изостало то врховно, најдрагоценије дејство хришћанског елана — што је онда стално некако кочило и наш даљи духовно-историјски развој.

Ако сада у вези са том историјском даташћу посматрамо прво, младићско прегнуће Доситијево, оно ће нам се указати у

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

једној сасвим нарочитој светлости. Добићемо утисак да је цела та тобож толико бесмислена и захуктала авантура била, у ствари, условљена и потстрекнута неком чудном слутњом или дубљим, интуитивним знањем оног историјског односа и неодољивим потсвесним хотењем да се ствар исправи, да се пропуштено и промашено некако надокнади. Усхићени младић осећао је, а и видео је, стварно, по схватањима и разговорима своје околине као и по ономе што је слушао о калуђерима — и о чему се он после, у манастиру, и лично уверио — да хришћански идеал, у нашим људима, није дошао до свог правог израза и пуне победе. То га је бунило, тиштало, болело — и потстицало најживље да ступи у борбу за ту победу, да он сам за себе и за свој рачун спроведе оно што остали нису хтели или нису умели: да постане прави, савршени Хришћанин, монах, пустињак, испосник, богоугодник, можда чак и светитељ. Тако је он сâм, у првом свом заносу, замишљао, предвиђао ствар — и као да су му „пештере“, планине и пустиње биле једини сан.

Сама та његова чежња за пустињачким животом била је међутим, збиља, само један романтичан сан и самоопсена. Јер не би он стварно издржао био ни један дан у потпуној усамљености и „дивљини“ — и без обзира на своју „страшивост“, због које је он, са својих пустињачких излета у фрушкогорске „пештере и развалине“, сваки пут, „како би к вечеру било, на врат на нос бежао натраг у манастир“. Његова превасходно социјална и ведра природа упућивала га је неумитно друштву, животу и делатности међу људима и за људе, у корист људи. „Рад би да нисам сасвим на свету неполезан био“ — то одиста није жеља и амбиција неког пустињака или јаловог аскете, већ једног од искона на активан живот упереног духа.

Сем тога се код њега, одмах већ од почетка, истовремено и у најприснијој повезаности са његовим мистичким стремљењем, појавила била, као што смо већ видели, још и једна друга исто тако јака тенденција: његова жарка воља за учењем, за сазнањем и знањем. Она се развијала упоредо са његовим „светињицењем“, неко време чак и просто у служби овога да би га после, узимајући све више маха, полако, превагнула и, готово неприметно, апсорбовала. Да су се та два, иначе међу собом већином јасно одвојена, често чак и непомирљиво супротна хотења код Доситија тако брзо и тако лако спојила у једно, да се, штавише, баш оно религиозно просто утопило у оно интелектуално и световно — то доказује непобитно да су код њега оба та хотења имала, у суштини, један и исти смер, наиме: *васпитни*. Чистије, хармоничније изграђивање сопствене личности — осећајно и етичко путем

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.unibooks.rs

мистичког заноса, а интелектуално и идејно путем учења, студије — било је прави и једини, иако, одмах у почетку, свакако, јасно још неуочен циљ Доситијевог двогубог, душевног и духовног напора. Дакле, онај велики подвиг којим се једино може доћи до праве културе и човечности — а који код нас, све до тада, није још био спроведен, па готово ни покушан. Доситије је испунио ту лакуну нашег духовно-историјског развоја.

„Побожност не треба да буде циљ, већ сретство којим се, преко потпуног душевног смирења, долази до највише културе” — рекао је Гете. Српски просветитељ као да је у целој својој духовној еволуцији тачно и дословно спровео, ставио у праксу ту начелну поставку. Култура и човечност постале су ускоро и за њега врховна животна вредност и најсветији идеал. Његов систематски дух и његова неумитна воља за историјским континуитетом учинили су да је његов пут ка том сазнању и опредељењу морао да прође и кроз мистику. Ова је била једна пролазна али, без сваке сумње, неопходна и есенцијална фаза његовог развоја. Тај факт разрешава уједно и привидну противуречност између њеног јединственог интензитета и између њене релативне краткотрајности и њеног мирног, потпуно недраматичног завршетка. Пошто је велики експеримент био извршен, жељено мистичко искуство стечено, млади монах, у ствари, није више имао шта да тражи у манастиру. И он га је напустио, просто и ведро, као што се пред јесен напушта летовалиште или као што младић, по положеном испиту зрелости, оставља гимназију да би отишао на универзитет.

Доситијев одлазак из Хопова био је припремљен ту, у самом манастиру, под заштитом и потпором, па чак и директним потстицањем његових старешина. Главну улогу играо је при томе баш његов добри стари игуман који га је стално, са великом љубављу и одличним рационалистичким разлозима, одвраћао од његовог занесеног „светињичења” и упућивао, најнастојније, на читање „гражданских” књига, на озбиљну световну науку и плодну, позитивну културну делатност, предсказујући му уз то још и често — „бојим се, неће та светиња за дуго дурати” — његово неизоставно будуће растрежњење и прилажење тим новим, племенитијим задатцима. Веома је значајно ту и оно чудно пророчанство самог карловачког митрополита, Павла Ненадовића, које је он изговорио баш приликом Доситијевог рукополагања за ђакона: „Но ви сви упамтите моју реч: како је њему (Доситију) одвећ мило много читање, он задуго у Опову места неће згријати”. Најзад је ваљда и онај упорни, помало симплистички, помало суревњиви хорус калуђера: „у Опову

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.ubli.gov.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

„близу Ирига још се нико није посветио, па нећеш ни ти” — имао извесног дејства.

Последњи, пресудни потстрек дошао је канда ипак опет са другарске стране: од оног младог јеромонаха Василија Осечанина кога је Доситије „имао у љубави, јер је и он весма љубио читање”. И то: читање световних научних, нарочито, историјских дела, оних „гражданских росијских исторических књига” које су „малом Оповцу” отвориле огромне нове видике, а за које се и његов игуман толико интересовао, загревао.

И старац и младић — исто као, уосталом, и цео образованији српски свет — били су побожно одани великој мајци Русији и пуни жарког дивљења према Петру Великом и његовој ћерци, „императрици” Јелисавети, у којима они нису видели само врховне заштитнике Словенства и Православља, већ и најсјајније модерне, просветитељске владаре чији је геније усређио и прославио руску земљу. Русија је била за њих исто тако земља „ученија” и културе као и велике западне државе, а, поред тога, као словенска земља, још и много ближа, дража њиховим срцима него ове. Тако и није никакво чудо што је игуман дошао на мисао да Доситије, ради свог даљег школовања, треба да оде у Русију — и да је овај ту мисао одмах са одушевљењем прихватио. „Гди би се могао један дијакон, учити, разве у Кијеву или у Москви?” Русија, Москва, Кијев, славна „императрица” Јелисавета, о којој се „у оно време код нас непрестано говорило” и чије је и слике чешће виђао — занимају, заносе његове мисли дању и ноћу. Он и сања о њима. Испричао нам је оно своје дивно младићско сновиђење, у којем му се учинило да гледа „росијску цесарицу на престолу, сву као у сунце обучену, која му даје из своје руке једну књигу отворену с разни језици, говорећи му: Учи се”. Све оно што је у то доба најприсније прострујавало и покретало душу младог Доситија: његова грозничава жеља за учењем, његово жарко словенско осећање као, очигледно, и његово прво, идеалистичко узбуђење женском лепотом — уобличио се синтетички у тој чудесној визији сјајне руске царице са отвореном књигом у руци. Венера која се под видом краљевске Сибиле јавља први пут младићу.

Хоповска идила била је стварно завршена. Требало је само још да судбина да и последњи знак за решење, за покрет. И то се ускоро догодило. На жалост је тај знак био суморан, тужан: добри стари игуман Теодор Милутиновић премештен је, изненадно, из Хопова у Шишатовац где је, већ после кратког времена, и умро. Доситије нам је у *Прикључењима* дирљиво испричао свој опроштај са благородним старцем који му је том приликом,

поново и последњи пут, изложио са свечаном и језгровитом речитошћу, своје савете и упутства, начела и идеје водиле за његов даљи живот и будући рад. Тај последњи, опроштајни разговор претставља коначни, неопозвани раскид са калуђерством и „светињичењем”, и садржи, у битном, већ цео будући просветитељски програм Доситијев: „Наш (калуђерски) живот пролази у старању и говорењу за казане ракијске, за каце, бурад и обруче; наша је сва наука у томе, да познамо, колико је ком вину и шљивовици година.....” „Ја ти више желим да у једном малом сеоцу будеш мале деце учитељ него у Опову игуман или архимандрит....” и најзад она свечана и усхићена молитва „свемогућем, преблагом вишњем творцу” да да свету чешће онакве „премудре, човекољубиве цесаре и цесарице” — подразумевају се Петар Велики, Јосиф II и Катарина II — „који ће сву Европу, Србију, Босну и Херцеговину, наши стари мило отечество, Болгарију, Грцију и остале божијем рају подобне земље од тиранства глупости и варварства избавити и ослободити”.

То су у ствари већ идеје и директиве каснијег, зрелог Доситија које тада осамнаестогодишњи младић није могао да има, барем никако још у тако јасном, кристализованом облику. Он их је тек накнадно, у *Прикључењима*, претставио као већ актуелне и одлучујуће у оном великом тренутку свога живота, стављајући их, из скромности, захвалности и пијетета, у уста свога незаборављеног првог ментора и очинског добротвора. Тако је фигура игумана Теодора Милутиновића добила један песнички или легендарни ореол који, ваљда тачније и рељефније него што би то могло строго објективно проверавање осветљује њену велику човечанску вредност и важну културно-историјску улогу. Аутобиографије су — рекао је Гете —, у ствари, увек смеса поезије и истине.

Свакако су Доситију, када је оног знаменитог новембарског јутра г. 1760. — поново кришом, бегством, и поново заједнички са једним другаром, манастирским ђаком Атанасијем — напустио Хопово, циљ тог његовог одласка као и цела његова будућност били много мање јасни, него што је он то после приказао. Намера, воља да оде у Москву или у Кијев на богословију несумњиво је постојала у њему, али, крај ове, очигледно, и — такође од оног Василија Осечанина потстрекнута — жеља за учењем латинског језика а, са тиме у вези, канда већ и за једним ширим, световно-научним образовањем уопште; само тако се збиља може разумети она његова тако лака, брза, брзоплета одлука да, удружен са ђаком Атанасијем, крене правцем Загреба — што одиста није био пут за Русију.

Било је то, у ствари, опет, једно романтично бегство — исто као и оно прво из Темишвара у Хоново. Само што док је онда мистички занесени дечак бежао из света у самоћу, у светост, у „Царство Божје”, сада је већ сазревајући, многоструким још несрећеним, често, међу собом, и противуречним новим сазнањима и жудњама узбуркани младић полетео из манастира у свет, у необуздану и толико заводљиву авантуру још незнаног живота. У оба случаја, међутим, био је есенцијалан и пресудан моменат бежања, незадовољства са сопственом свакидашњом, домаћом средином и неодољиве чежње за „странствовањем” — дакле, једна чисто, типично, романтичарска побуда.

„Странствовање” — његова омиљена реч за још омиљенију — заправо, његову најомиљенију, најмилију ствар: путовање, „скитање” и борављење по далеком свету; радозналост да упозна разне туђе земље и народе, њихов живот, њихове обичаје. Та жеља, та страст разапињала га је већ од његовог раног детињства, дајући прве потстреке његовој уобразиљи. Одмах још у почетку *Живота и прикљученија*; Доситије нам је о томе оставио једно психолошки врло интересантно и значајно сведочанство: „У деветој или десетој години возраста без оца, без матере, без сестре рођене почео сам себе као страна и пришелца у истом месту рожденија мога сматрати, и моје срце почело ми је као прорицати, да ћу странствовати.*) Од кога би год чуо спомињати Варадин, Будим, Пешту, срце би моје летило к тим местам, желио би познати људе, који у њима живу, и рад би био знати, каква су у њима деца и девојке. Ужасавао би се чујући, да има већи и шири река него Тамиш и височији планина него умке око Семартона”. На другом једном месту он примећује да му је странствовање, путовање по свету било канда већ од рођења предодрђено, а у оном свом знаменитом писму епископу Јосифу Шакабенти (из г. 1784.), он шаљиво опомиње пријатеља: „— при мени, што се путовања тиче, ни мало не пролази шала. Рече ли се само да се путује, — с’шалом или без шале, то је мени све једно, мора се путовати”*)

Још је значајнији у том погледу следећи његов исказ, у коме се јасно обелодањује најприснији смисао и смер његове скитничке ћуди: „.....Око четрдесет година (човек) не двоји више; види, да није најпаметнији био, обаче намерава и нада се, да ће се исправити, док и старост дође. Што ћемо сад? Ништа, на пут, на пут! Једно нам остаје желити, сиреч, да наша деца и унуци бољи и паметнији буду”*) — или најзад и ово његово радосно

*) Курзив је наш.

и одиста закључно признање: „...А што је јошт лепше, боље и слађе, да у то време, (— реч је о његовом првом бечком боравку —) *што сам знао, другима сам предавао, што пак нисам знао, од других сам примао и учио. А ово је всегда било верховнејше намереније и всегдашњи нишан мојега по свету ходања...*”*)

Цео тај његов романтични немир и нестрпљење, то незадовољство, то мучно осећање пригушености у родном крају и та неукротљива воља за бегством у далеки свет, за странствовањем и скитањем били су дакле у ствари само *жеља за учењем, за образовањем; жеља за образовањем самога себе као — одмах затим и у логичном продужењу овога — и других. Или, другим речима: неодољиви унутрашњи потстрек, апел на испуњење његове велике васпитачке, просветитељске мисије.*

Верски занос је напрасно истргао младог Доситија из те главне, доминантне смернице његовог духа. Он зажели одједном да буде, не просветитељ, већ светитељ — што је наравно било, у ствари, само један други, радикалнији, управо, најрадикалнији облик оног духовног и моралног узвишења или савршенства, за којим је већ и чаковско ђаче стремило — а, у последњој анализи, најзад, опет само задовољење оне његове исконске и неодољиве воље за бегством и „странствовањем”. Јер право, коначно бегство води у трансценденталну сферу, а најудаљеније и најпотпуније „странствовање” је оно у мистичком свету.

Доситијево мистичко странствовање међутим није било дуго-трајно: просветитељ је ускоро надјачао тветитеља — и он је, оснажен, прекаљен својим манастирским искуством, морао да се врати земљи и своје правом задатку. Било је то, стварно, један *повратак*, једно поновно надовезивање на нешто само привремено напуштено — на ону линију коју је још дечак, малишан почео био, некада, да исцртава својим предавањима и рецитацијама по чаковским радионицама и оним својим, тако брзо и сурово обустављеним, првим грчким студијама. (Ове су, уосталом, добиле још у самом Хопову свој продужетак или као неку наглашенију паралелу — када је млади ђакон, побуђен, одушевљен излагањима свог другара, Василија Осечанина, прегнуо — са истим жаром као некада грчки — да проучава латински језик.)

Тако се, хармонично, без сваке кризе и потреса, затворила парентеза његовог монашког заноса. Треба то нарочито нагласити, јер су, у току времена, две из потпуно супротних побуда потекле тенденциозности створиле и одомаћиле, заједнички, једно сасвим нетачно схватање тога случаја као и целог духовног става

*) Курзив је наш.

Доситијевог уопште. Његови некадашњи, савремени противници — клерикалци, а нарочито сами калуђери —, наиме, исто као и извесни каснији, новији његови приврженици подједнако претстављају његово бегство из Хопова као један патетичан бунтовнички гест и раскид са целом његовом дотадашњом идеологијом, као одбацивање, не само монашког идеала, већ, мањевише, и целе хришћанске доктрине. И за једне и за друге је Доситије био изнад свега „рационалиста” и „слободномислилац”, „отпадник цркве” и, такође, „безбожник” — иако је, разуме се, та оцена, код оних првих, значила један минус, а код ових других један плус. Међутим, и тај минус и тај плус као и цела оцена били су потпуно произвољни и илузорни. Доситије био је свакако рационалиста и слободномислилац, али заиста не у оном волтеријанском и енциклопедистичком или чак модерно-позитивистичком и материјалистичком смислу речи, у коме су му то његови стари непријатељи и они нови поклоници из деветнаестог века приписивали. „Отпадник цркве”, после, — о неком „безбожништву” било би смешно и говорити само — он, уопште, није био никако и никада. Он се одрекао монашког живота, али не и цркве, и остао је, непрекидно и неспутано, све до краја, *православан хришћанин* — који се, вазда и најизричније, баш у име *чисте Христове науке*, и праве „евангелске истине” бунио и борио противу калуђерског сујеверја и задртости.

У ствари, Доситије и није био толико противник самог монаштва као таквог — он је кроз цео свој живот одржавао најбоље пријатељске везе са мноштвом наших културних и угледнијих калуђера и архијереја —, колико оног примитивизма, оне некултурности и јаловости што су у оно доба владали по нашим манастирима; и да је он, рођен, случајно, као католик, ступио после у један од оних великих редова римске цркве који се, као на пр. Цистерцити, Премонтрејци или Пијаристи, баве науком и наставом, он би се ту, без сваке сумње, снашао био одлично и провео свој век између библиотеке и учионице, ревносно поучавајући дечаке и младиће. У нашим манастирима међутим, на жалост, није било библиотека, а још мање учионица. — „Гди нејма ученија, ту нејма живота” — и зато је Доситије похитао у свет, у онај просветиљски свет XVIII века који је стајао сав у знаку библиотека и учионица. То, једино, а не неки расколнички или „безбожнички” хир, учинило га је „раскалуђером”. Доситије — и то је један есенцијалан момент — није осећао никада никакаву опреку између вере и знања, између Бога и разума; овај други, штавише, значао је за њега прави и неминовни пут ка оном првом.

СМИСАО И КУЛТУРНИ ЗНАЧАЈ ВАСПИТАЊА

Д-р Вој. Р. Младеновић

„Само васпитањем човек може постати човеком”, рекао је Кант. Многима ће се ово тврђење учинити необично, јер сматрају да скоро сваки зна шта је васпитање и да је боље, ако га човек има, али — зар је мало њих који га немају, па су ипак људи? Други ће бити опрезнији, па ће рећи да човек као просто вегетативно биће може једино помоћу васпитања да постане човек од вредности. У оба случаја, изгледа, усваја се да човек може бити без васпитања или да је васпитање нешто што се може дати или не дати. Сасвим природно

ће се притом појавити и питања: да ли је заиста тако, тј. да ли је васпитање неопходна појава у човекову животу или не, да ли се оно уноси у живот или је нераздвојно везано за њ, а у вези с тим још: у чему се оно састоји, каква је његова улога у животу. Као што се види, брзо смо зашли у проблематику којом се бави наука о васпитању. Покушаћемо да у главним потезима обележимо смисао васпитања, па ће нам напред наведено тврђење једнога од највећих светских филозофа бити јасно.

Да појемо од саме речи „васпитање”. Она се — то сте могли и сами запазити — употребљава како за сам посао васпитавања тако и за резултате, плодове, тога посла. Кад кажемо „васпитање деце”, мислимо на посао васпитавања, а кад за неког одраслог кажемо да има васпитања или да га нема, онда се свакако мисли на плодове васпитавања. Ма да у оба случаја знате на шта се мисли, неће вам бити лако да неке дате кратко а тачно објашњење речи „васпитање”. Будете ли хтели да се помогнете Вуковим „Српским рјечником”, нећете у њему наћи ту реч. То, разуме се, не значи да наш народ у Вуково време није знао за делатност која се њоме обележава: место речи *васпитање* употребљавана је реч *одгајање* (одгајити, одњихати) и њу Вук тумачи на немачком и латинском језику као *васпитање*. И данас се реч *васпитање* много чешће чује по градовима него по селима.

www.ukoja.rs

Ако се објашњења ради обратите педагозима, тј. лицима која су старање о васпитању изабрала себи као позив, те се због тога баве још и науком о васпитању, нећете од свакога добити исти одговор. Може вам се учинити чудно што се они не слажу у објашњењу једне речи која је тако обична и означава делатност с којом се свуда срећамо, али би било погрешно, ако бисте не-слагање приписали недовољном познавању саме струке. У овом случају узрок различитим погледима треба тражити пре свега у самом предмету којим се васпитање бави. А оно се бави погла-вито развитком душевног живота, тј. оних разноврсних па ипак неразднојно повезаних израза које ми код човечјег живог бића обележавамо као осећање, вољу и разум. Душевни живот пак неопходно је везан за телесни, те предмет васпитања чини чо-вечје биће, нарочито недорасло, у својој укупности.

Међутим, телесним развитком баве се и друге науке (хиги-јена, медицина итд.), а он и код појединаца и у целом човечанству не показује ни приближно тако велику разноврсност као душевни развитак. У току свега свога постојања није човечанство учинило никакав нарочити напредак у телесном погледу: лобање и кости преисторијских људи који су живели пре толико хиљада година показују у основи исте облике и величине као и код данашњег човека. У душевном развитку пак учинило је човечанство огроман напредак. Помислите само на живот преисторијских људи (на пр. пећинског човека) и живот данашњег савременог члана једне напредне културне народне заједнице. Истина је да и данас има племена која живе у врло примитивном стању, без упадљивих тековина културног напретка. Зашто је то тако, посебно је пи-тање; за нашу тему потребно је само да истакнемо да досад није пронађено ниједно племе, у коме не би било ни трага од кул-турног развитка (па ма он био на свом почетку) и у коме не би било никакве делатности која би се могла назвати васпитањем. Исто тако, никад и нигде није нађен човек који би живео сâм за себе без заједнице, било племенске или народне. Адам и Робинзон нису такви: њих су људи који су живели у заједници замислили према себи, само одвојене од заједнице.

И на најнижем ступњу културног развитка, код најприми-тивнијих племена, човек је тесно везан за своју животну заједницу која га носи од рођења до смрти, а веза се ни смрћу не раскида потпуно. У првом поздраву које новорођенче упућује свету имамо први, непријатан, можда и болан израз успостављања те везе: први плач новорођенчетов није протест против грешног света у који ступа нити очајни крик пред патњама и тешкоћама које га у животу очекују — као што неки кажу — него је несвесна

реакција на разлику у температури између средине у којој је било и оне у коју долази. Од тога момента средина, околина, најпре у дому, потом све шира, дакле, заједница у којој дете живи и расте, пружа малом, још несвесном бићу многобројне утицаје које одрасли често и не запажају а на које дете редовно одговара својом активношћу, јер је способност за то донело на свет.

Душа новорођеног детета упоређивана је са „чистом таблом” или „белом хартијом” која се исписује поменутиим спољним утицима. Одрасли израђују план за то утицање на неодрасле, а какав ће план бити, зависи од смера који се утицањем жели да постигне. Зато према томе гледишту васпитање није ништа друго него планско утицање одраслих на неодрасле у правцу једног одређеног смера.

Обратимо ли пажњу на ово објашњење, видећемо да се њиме не обухвата и оно васпитање које се врши без нарочитог плана и смера и које народ назива одгајањем. Таквог васпитања је било пре сваке науке о васпитању, и онда кад није било никаквих школа, никаквих посебних метода и организација за васпитање; њега има и данас, не само у нашој него у свима народним заједницама, не само код нешколованих, него и код школованих родитеља; за њега су, разуме се, знали одувек и педагози, али га нису сматрали као предмет науке о васпитању, те су га називали несвесним васпитањем или васпитањем у ширем смислу, док се педагогика бавила само свесним, планским васпитањем према одређеном смеру. Посао васпитачев поредио се с послом грађевинара који према плану, унапред спремљеном, зида зграду. А како је одређивање смера и израда плана да се он постигне у крајњој линији дело појединих људи, излази да васпитања може бити, али да оно може и изостати. Васпитање је у ствари сматрано као неки проналазак који се уноси у заједнички живот, у заједницу. И заједница је сматрана као дело појединих људи који су се споразумели да је створе. Зато се веровало да се васпитаник, ако треба, може ради успешнијег васпитања и одвојити од заједнице, па васпитавати на неки начин који тобож нема везе са заједницом.

Овакво гледиште, ма да се и данас овде-онде заступа, несумњиво је погрешно. Душа детиња није „чиста табла” или „бела хартија”. Основу за развитак чини она првобитна активност коју дете показује чим дође на свет и која се под спољним утицајима све више разграђава, стварајући све многобројније, јаче и шире везе са заједницом. У овом разграђавању, стварању све дубљих веза са заједницом састоји се душевни развитак. Васпитање не може бити ништа друго него потпомагање тога развитка. Оно се због тога не може поредити с послом грађевинара који по зами-

шљеном плану зида зграду већ с послом вртаревим који негује и оплемењује биљку из семена: да ли ће се оно што семе садржи у клици развити у потпуну, лепу и племениту биљку или ће закржљати и подивљати — зависи од погодаба под којима биљка расте и од вртара који је негује.

Развитак детета одн. васпитаника потпомажу најпре родитељи и чланови породице, а потом и други чланови уже и шире народне заједнице у којој дете расте. Према томе излази да сви они васпитавају, да су сви у неку руку васпитачи, а тако у истини и бива. Споредно је да ли су они свесни свога посла, да ли праве план или не. Ако су исправни чланови заједнице, онда њихово осећање одговорности према њој чини да свима ипак лебди, више или мање јасно и одређено, један крајњи циљ: да васпитаник у свом развоју постигне бар онај ниво личне културе који његова заједница сматра као неопходно потребан, да би се васпитаник могао сâм уврстити у заједницу као њен активан, ваљан и у сваком погледу исправан члан који јој одано служи, доводећи своје посебне интересе увек у сагласност с интересима заједнице као целине.

Увршћивањем у заједницу васпитање се не завршава. Завршено васпитање је варка. Кад се васпитаник уз помоћ других лица оспособи за правилно увршћивање у заједницу, он је истовремено оспособљен за даље самоваспитање које, може се рећи, траје до смрти. Треба се само сетити оних који мисле да су са свршетком школовања (свеједно где, у основној школи или на универзитету) „завршили” и своје васпитање и образовање, па ћемо се и сами уверити да је тако. Наш народ је ову истину добро запазио и фиксирао у изрекама као што су: човек се учи док је жив. — Живећи учи а учећи се, мре.

По овоме што смо досад казали лако се може увидети да се васпитање врши у заједници за заједницу. У примитивним заједницама, тј. онима које су тек на почетку културног напредовања, васпитање брзо и лако постигне свој смер: дете научи од старијих да на пр. рукује стрелом ради лова или борбе с непријатељем, а исто тако и друге малобројне послове, потребне за живот, упозна обичаје, верска и друга правила која важе за живот у тој заједници, па је тиме већ оспособљено за равноправног, активног члана те заједнице. Уколико је заједница више развијена и културно напреднија, утолико је и васпитање теже.

Ну, шта треба разумети под културним напредовањем и културом уопште? — Обоје је могућно такође само у заједници. Кад би живео сам за себе, човек би био остављен на милост и немилост природним силама које га окружују, а за сваког другог човека

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

био би вук — како је поодавно рекао један филозоф. У заједничком животу пак људи су се удруженим снагама старали да савладају спољну природу и потчине је својим смеровима, а у исто време да оплемењивањем своје личне, унутрашње природе уреде односе у заједници, стремећи притом све вишим смеровима и савршенијем животу. У томе заједничком старању и стремљењу налази се извор свих оних тековина које укупно казивамо културом у најширем смислу. Погодба је за умножавање тих тековина одн. за културно напредовање, да је увек било људи који више раде и постижу него други, а способни су да својим делима даду одређени облик, да их уобличе, па да их тако уобличене предаду својој заједници која их усваја као заједничка, културна добра и признаје им трајну вредност. На тај су начин постала сва она добра и вредност које данашње културне народне заједнице показују у области науке, уметности, религиозно-моралног, привредног и државно-правног живота, једном речи, у области културног живота.

Данас не постоји нити је досад икад и ма где била пронађена нека људска заједница у којој не би било, ма у коликој мери, културних добара и вредности, уобличених и устаљених у језику, обичајима, моралу, вери, праву итд. А како је у одређеном, историјском облику увек постојала и данас постоји само народна заједница, разумљиво је што и култура носи обележје народа у коме је постала. О општечовечанској култури може се говорити само утолико уколико култура једног народа утиче и изван граница своје заједнице на друге народе и уколико је крајњи смер културног стремљења заједнички: умножавање вредности. Кад би од општечовечанске културе сваки народ одузео свој принос, не би од ње остало ништа. Човечанство као историјска, организована заједница може се замишљати, али се њено остварење у конкретном облику не може догледати. Зато је велика заблуда кад неко мисли да може порицати чланство у свом народу, тврдећи да је члан човечанске заједнице или „светски грађанин”. Чланови човечанства нису појединци него народи. Развитак појединчев почиње у породици а сазрева, добија своју вредност, свој смисао и циљ само у народној заједници, у нацији. Породица стоји између појединаца и нације као што нација стоји између породице и човечанства. Порицање нације и издвајање од ње немогућно је као што се не може порећи ни раскинути веза с породицом. Отуда огромна важност васпитања у породици; отуда свако васпитање, ако је правилно, мора да буде национално; отуда, с друге стране, неприродно, изопачено покушавање да се негира породица и нација води поуздано у подивљалост појединаца и несрећу народа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unijg.rs

Културна добра и вредности једног народа врше онај благотворни утицај који недораслим члановима омогућује развитак и увршћивање у народну заједницу. Правилно васпитање доводи васпитаника на подесан начин у додир с културним тековинама свога народа и покреће на општење с њима, тако да их он преживљује, усваја и развија себе постепено у праву личност, личност од вредности која према својим способностима опет уобличава доживљене вредности, па их у новом облику предаје својој народној заједници и тако доприноси умножавању културних добара, тј. културном напредовању. Култура и васпитање налазе се, дакле, у сталном међусобном утицању, у трајној узајамности. Једно без другог не успева. Културна добра и вредности нису само средство него и циљ васпитања. Због многобројности и разноврсности њихове мора да се врши одабирање, како би, с погледом на узраст васпитаников, могла да послужи као средство. То одабирање долази до израза у наставном плану и програму појединих школа. Наставно градиво, које се њима одређује, неће одговарати своме циљу, ако нема дубоког, разгранатог и свежер корена у културним вредностима народне заједнице, него се по готовим угледима пресађује са стране.

Велика развијеност и замршеност односа у данашњој заједници чини васпитање тешким. Поред тога, првобитна способност за развитак коју појединци доносе на свет различита је. Те разлике стварају такође тешкоће при васпитању које има посла с појединцима и мора да пази на њихове особености и способности, ако хоће да развије васпитаника у потпуну личност. Особине које дете с рођењем доноси на свет, тзв. урођене особине, често се не могу изменити. Ми њих и не познајемо увек нити имамо могућности да их упознамо: о индивидуалности, онаквој каква је пре сваког развитка, могу се чинити само претпоставке, а сазнају се само оне индивидуалне особености које су се показале, тј. које су већ развијене и уколико су развијене. Васпитањем можемо утицати на њихов даљи развитак било у правцу ублажавања и спречавања било у правцу потпомагања. Породица и школа најподеснија су места за утицање ове врсте, али нису једина. Због свега тога васпитање није свемогућно. То је и без науке о васпитању запазио и наш народ, па изразио у изрекама као што су: Није врана родила сокола. Какав отац, такав син. Крсти вука, не крсти — вук па вук.

Развијајући се на основу својих особености под васпитним утицањем, сваки васпитаник показује своју, више или мање изражену, индивидуалност. Нарочито у школи, где васпитач не ради

с једним већ с многим васпитаницима, мора он да прилагођава свој рад свакој посебној индивидуалности, а то је врло тешко. Због тога се тврди да и васпитање и настава имају пред очима у ствари један просечан ниво или, како неки кажу, тип а не личност. Просечност или тип не може, међутим, бити крајњи циљ васпитања које има да развија пуну личност, личност од вредности. Тешкоће су заиста велике, али нису неотклоњиве. Оне се савлађују исправном организацијом васпитања, а таква је организација само она која је истинити израз културних вредности и културног стремљења народне заједнице. Носиоци такве организације могу бити само васпитачи који су истовремено носиоци и претставници народног културног живота.

Све наговештене тешкоће ипак не умањују моћ и важност васпитања. То нам доказују већ и судови највећих умова човечанских. Тако је, слично Канту, и Платон пре више од 2000 година тврдио да човек помоћу васпитања постаје „тек у истини човек” и да „нема ничега тако божанскога као васпитање”. Велики немачки филозоф 17 века, Лајбниц, рекао је: „Дајте нам васпитање, па ћемо за мање од једног столећа изменити карактер Европе!” А највећи од свих педагога, Швајцарац Песталоци говорио је: „Та човек је све помоћу васпитања”.

Из свега пак што је досад додирнуто излази да се прави смисао васпитања и његова улога у културном напредовању може разумети само онда кад се правилно схвати заједница у којој се васпитање врши. Заједница није само „друштво” људи; она не означава само везу међу људима који својим животом чине целину него и везу те целине с природом; она није дело појединаца, напротив, човек као појединац који би од прапочетка живео сам за себе, без икакве заједнице, не може се ни замислити у људском облику, јер не би знао ни за језик, религију, право, ни за добро, лепо, истинито, ни за какве вредности уопште, а исто тако ни за васпитање. Васпитање као чињеница неопходна је функција само заједничког живота; оно је и могућно само у заједници и за њу. Конкретна, историјска заједница одувек је била народна заједница, те човек као појединац само у њој добија своју личну вредност; у њој само може он наћи смисао и циљ свога живота. Васпитање мора увек да има пред очима и народну заједницу и појединца, па да у целом пространству своје делатности створи од њих једну нераздвојну целину, јединство, слично ономе што га има не круг на својим једним центром него елипса са својим двама жижима.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.unilib.rs

Кад овако гледамо на васпитање, разумећемо зашто је Кант могао рећи да „човек постаје човеком само помоћу васпитања”, ма да и њему није било непознато да је васпитање, због компликованости савремених народних заједница, „највећи проблем и најтежи што се човеку може дати”.

Д-р Вој. Р. Младеновић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ИСПОСНИЦА И ПЕШТЕРА Св. САВЕ ВИШЕ СТУДЕНИЦЕ

Идући долином реке Студенице, на три сата хода од манастира, отвара се према северу удолица опкољена стрмим странама. У њој се на висини од три стотине метара изнад реке налази црква и кућа уједно грађене. То је у народу чувена Испосница Св. Саве. А од ње ка западу, преко брега, на доста неприступачном и нешто вишем и дивљем месту, наилазимо на Пештеру. Ту се налазе каца и кула грађене једна поврх друге, пећина у којој је по предању Св. Сава живео, црквица и пећина која је служила као стаја. У Испосницу се најлакше може доћи из манастира Студенице, а може и из села Савова које није ни пола сата од ње удаљено.

Из историје се мало што зна о овој студеничкој испосници. По народном предању подигао ју је Св. Сава да би у њој далеко од света био ближе Богу, да би у потпуном миру могао да испашта грехе своје и својих ближњих. У цркви испосничкој, посвећеној Покрову Богородичину, на источном зиду изнад прозора, јеромонах Софроније дао је 1815 год. да се напише да су Испосницу подигли 1175 год. Немања и Св. Сава. А и народна песма каже:

Свети Сава гради Испосницу,
А слуге му граде Придворицу.

Није ми познато да се где доцније опомиње Испосница, сем оно у Стојановићевим „Старим српским записима и натписима“ у два маха што се говори о Испосници. Под бр. 1059 (књ. I стр. 293) спомиње се да је један псалтир написан године 7126 од створења света, дакле 1617/18, у Пештери више Студенице; а под бр. 1066 (књ. I стр. 293, 294) каже се како је типик Св. Саве, кога је 1200 год. написао, преписан у Пештери 1618/19 при игуману Теофилу.

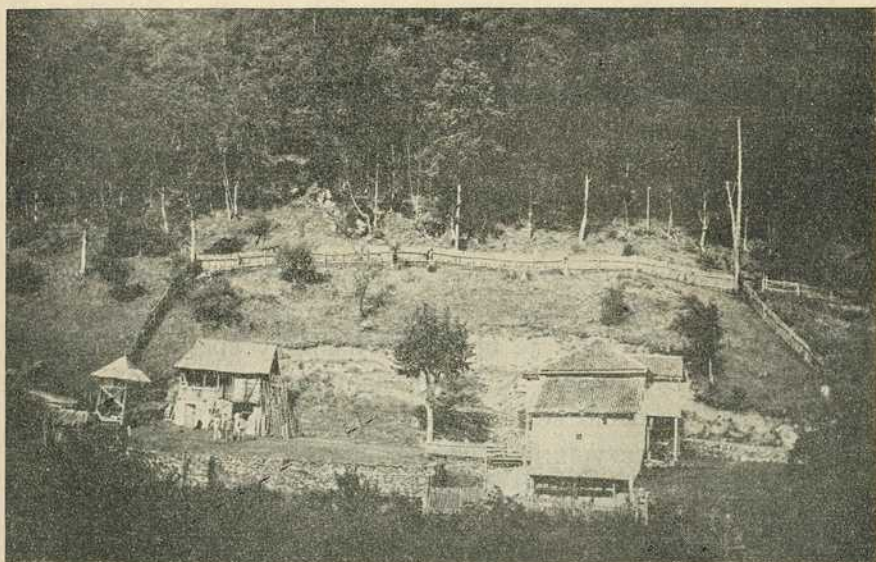

Свети Сава (фреска у Испосници студеничкој)

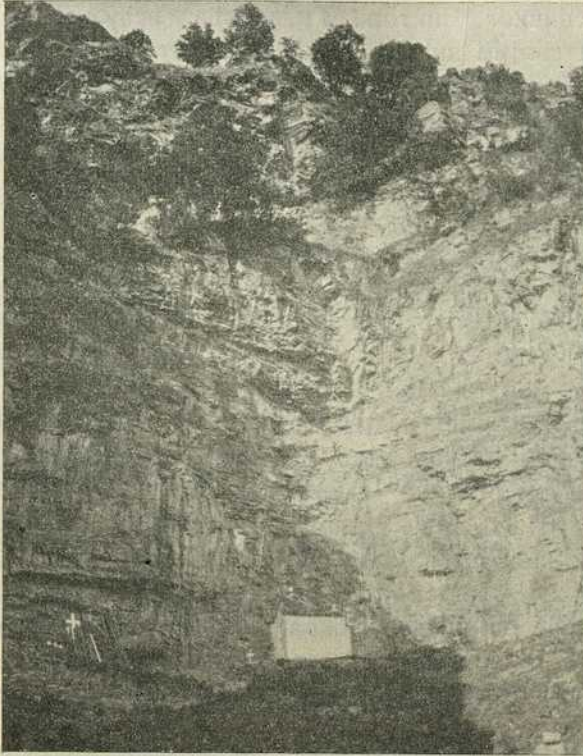
Нешто Турци, али свакако више време, знатно су оштетили Испосницу и Пештеру. Народ прича да су Турци из долине, са реке Студенице, топовима пуцали на Пештеру. Може се и веровати, да су пуцали, иако је сумњиво, али је искључено, да су ондашњим топовима могли начинити штете пуцајући на три стотине метара скоро у окомитом правцу. И Пештера се наине исто као и Испосница, налази на крају једне планинске усекотине, само што је долина стрмија и што се завршава окомитом литицом високом, оцењујући од ока, око 70 м и што је нешто ближе реци од Испоснице. Пештером је пролазио народ у време збегова. И данас показују место где је услед паничног страха, на непроходном месту, заглавио велики број људи. Народ је туда бежао, јер је место било сигурније и неприступачно за странца, а знамо да је и Маглич срећно послужио као склониште становништву из околине.

Манастир Студеница пострадао је више пута, био је пљачкан и паљен. Кад је 1696 оплењена Студеница, мора да је

и Ипосница настрадала, иако не много. 1813, за време Турске освете, и у Ипосници завладао је страх пред мачем и огњем разбешњелих турских хорда. Милићевић у „Кнежевини Србији”, на ст. 654, пише како је у Ипосници чувано много старих драгоцених рукописа. Али год. 1813, кад су Турци запалили Студеницу, поменути Софроније, да би изнео живу главу, оставио је свето место на милост и немилост, а пре него што је побегао запалио је све што се запалити могло, да Турцима не падне шака. Тако пише Милићевић. Шафарик мисли да је том приликом нестао у ватри и типик Св. Саве. Њему је о томе говорио Вук који је опет чуо од неког архимандрита. Да ли је Софроније уистину улудо уништио толико хисториских споменика, или је само протурио такав глас, а склонио их на сигурно место, не можемо знати. Можда је и ово друго вероватно; народ наиме прича да је прошлог рата копано на више места у близини Пештере и у самој Пештери и да је нађено два ћупа злата и драгоцености. С друге стране и данас сељаци показују место у некој њиви у близини Ипоснице где је у време Софронијевог бегства затрпано у бунар и сакривено златно и сребрно црквено посуђе још из времена Св. Саве. Наравно, највероватније је да су ово само приче попут многих других сличних прича. Свакако „мноغو-грешни јеромонах” Софроније мора да се је убрзо вратио у Ипосницу, јер је већ

Ипосница (поглед са североисточне стране)

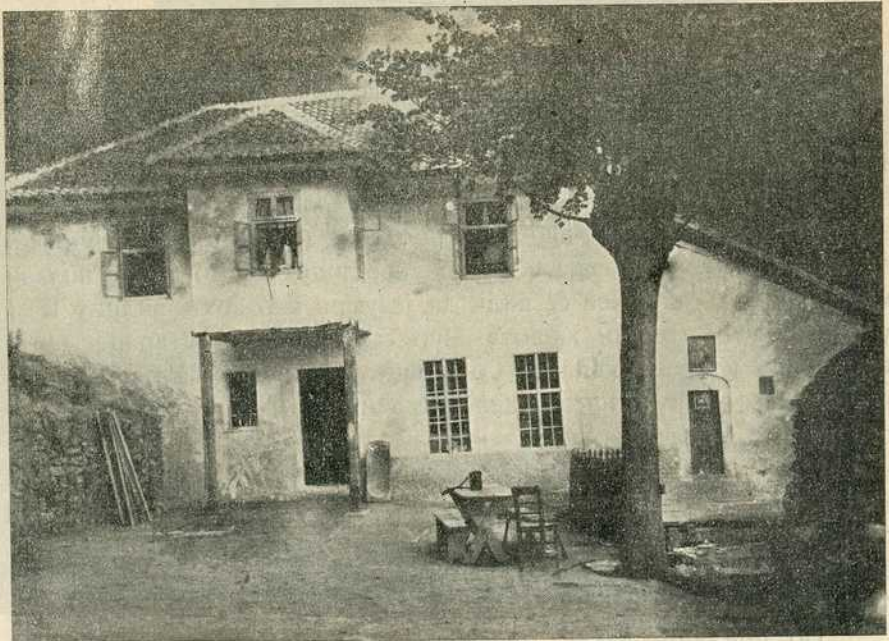
*Црквица у Пештери; изнад и испод ње
окомита литица*

1815 год. обновио храм и порту према реченом натпису над прозором, и према натпису у једној плочи споља до врата на јужном зиду. Мало после, 1819, дао је по „молеру” Алексији рестаурирати, да тако кажем, и фреске и унутрашњост цркве. До цркве налази му се гроб. Из натписа се види да је умро као архимандрит 1893 у осамдесетој години живота. Чуо сам од неких стараца да је Студеница у време када је Софроније обновио Испосницу била пуста. Софроније није припадао студеничкој браћи. У Испосници основао је монашку школу која је трајала за време његовог живота. После Софронија увек је понеко живео у Испосници, или калуђер или монах, или манастирски момак. Има натпис негде у дворишту који каже да је „овај дом” обновљен 1860 год. Али вероватно Испосница је тада само нешто поправљена, а основних преправака не мислим да је било.

По прилици, дакле, онако како ју је Софроније обновио стајала је Испосница све до 1925 године кад је њен чувар, монах

Арсеније Којадиновић, по наговору и потпомогнут од архимандрита студеничког Виктора Гиздавића, већим делом о свом трошку, а и својим знојем, подигао на старим зидовима један спрат и учинио много других корисних измена. Како већ споменух, уз цркву се наслања невелика кућа. Састојала се из собе и кухиње, а народ каже, да је тако стајала још из времена Св. Саве. Отац Арсеније подигао је један спрат, и са стране је спрат проширио, тако да је, у ствари, оставио првобитну кућу нетакнуту а горе добио нових шест одељења. Како је Испосница зидана на стрмом земљишту, које се спушта према средини удолине, само је са северне и са јужне стране куће мало равна земљишта. Све је остало стрмина. Ко хоће да пређе с краја удолине, страном, пут Пештере мора да прође преко Испоснице, кроз саму кућу, јер је све друго стрмен и другога пролаза нема. Арсеније је пред црквом и кућом насуо земље и онде где је била стрма земља обрасла коровом створио је широко двориште и башту.

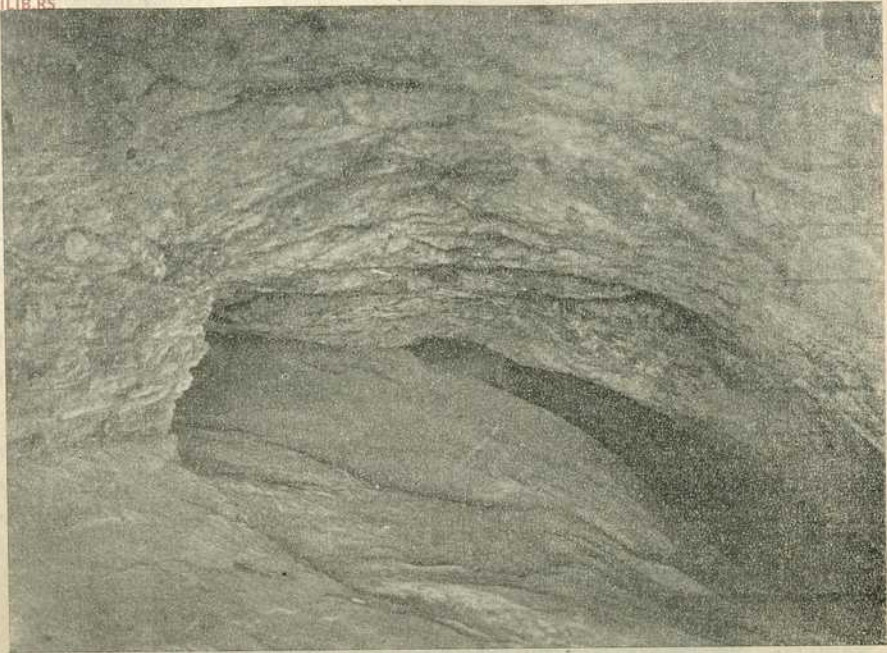
Црква је мање више четвртаста, нешто дужа (6 м) него ширира (4,50 м). Врата су према југу, уска (54×143 см) с праговима од мрамора, леже управо посред цркве, тј. два метра више земље. Пред црквом је сазидан у квадрат зид, висок до врата, покривен даскама, тако да се, услед стрмине земљишта, с дворишта прелази на њ и долази до црквених врата. Ниже од врата, испод цркве,

Студеничка Испосница

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Пећина Св. Саве у Пештери (унутрашњи изглед)

налази се подрум. Зидови су 64 цм дебели. При улазу десно од врата налази се четвртаста никија (22/30), а у њој плоча са оваквим натписом:

1815

Изволенемъ ѿи
и поспѣшениемъ
ѿна и совершениемъ
ѿтаго дѣла ѿбоговсе
храмъ прѣна бни —
покрова. . ѿбоговсе . ѿ
спешна . ѿѿ . Софронне:

Пред црквом на споменутом зиду који држи „порту”, узидана је плоча с натписом који каже да је Јосиф Петров, родом из Ваљева, замонашен у Испосници 1849 год. и да је примио име Исајије. Тог истог Исајија Петровића налази се гроб испод источног зида цркве (умро 1859). Ту је покопан и јеромонах Теофил (1854). Ту је и споменути гроб архимандрита Софронија.

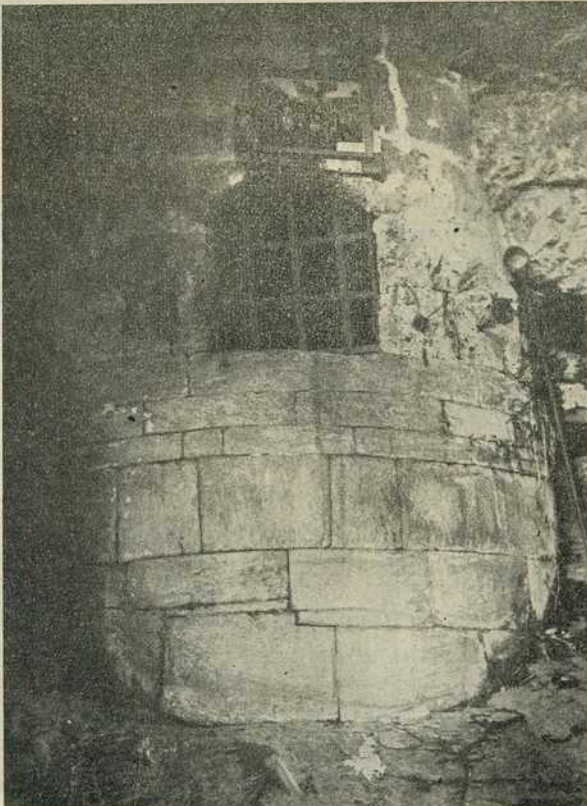
Светлост долази у цркву из неколико крстова и округлих рупа отворених у четвртастим узиданим танким плочама, и с три

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

неједнака прозора. Зидови на висини од 2,75 м по прилици, постепено прелазе у свод који је висок нешто мање од 4 м. Иконостас је свакако новијег датума; можда и после Софронијеве преправке. Раније је унутрашњост цркве била сва покривена фрескама. Данас су слабо сачуване, најбоље у светим дверима и на левом зиду од улаза. На десном их није и нема, окречен је.

На левом зиду до иконостаса налазе се по фрескама, док може човек руком да досегне, урезана имена посетилаца. Занимљиво је да су сви ти „палимпсести“ скоро без изузетка, старији од Софронијеве преправке. Највише их има између 1768 и 1786 год. Обично почињу са зде приде. Или само „приде“, па име и година. На два места урезаше своја имена „ктитори белиградски“, Јоан, Христо и Димитрије, „да се зна кад дођоше“ (1783 год.). Поп Јован из Ритопека четири је пута записао своје име: 1768, 1769, 1771 и 1773 г. Најстарији су натписи један поп Јована, 1768, и исте године Ристе, а најновији, из 1825 неког Георга Павковића,

Каца у Пештери (унутрашњи изглед)

Пештера (целокупан изглед: у средини кула, испод ње каца, сасвим десно улаз у пећину; штала се не види — налази се даље десно)

ћирилицом и латиницом. „Палимпсести” нису никако премазивани за време Софронијевог обнављања, тј. 1819 год. Ваљда су постојали и на десном зиду. Али, како рекох, овај је окречен.

До висине од 1,30 м били су насликани застори или облаци или тако нешто, а онда долази ред светитеља. Први који је сачуван, идући с лева напред ка иконостасу, јесте Св. Евтимије, с дугачком белом брадом. Десна рука, коју је пружио да благослови, невешто је преправљена. Премазани су сви прсти тако да се испод плаве боје једва виде пређашње контуре. После њега долази Св. Георгије с крстом у левој руци у ставу проповедања. На њему је црквени плашт који покрива плаву хаљину с богато извезеним црвеним ивицама. Лице му је младолико и голобрадо. Даљи лик, до самога иконостаса, јако је оштећен. Иза иконостаса, а с исте стране, налази се Св. Сава у друштву друга два светитеља. То је најважнија и најсачуванија група. Молер Алексије, који је, како изгледа, премазивао ивице фресака модром бојом и обнављао злато ореола, свакако није оштетио Савино лице. Тако исто и

старија премазивања нису се дотакла лица. Остало је оно првобитно. Тако и она друга два светитеља. Како изгледа, још пре премазивања од 1819, мора да су изнад старих фреска, које су биле нежнијих линија а светлијих и блеђих боја, поново сликани исти светитељи на истим местима, а скоро и истих димензија и контура, само у тамнијим бојама. Ово се види на више места, на пр. на стихару Св. Саве. На њему постоји један крст јасно црвене боје (на левом рамену) и један тамнији, који је премазан преко црвенога, а сада је почео да отпада.

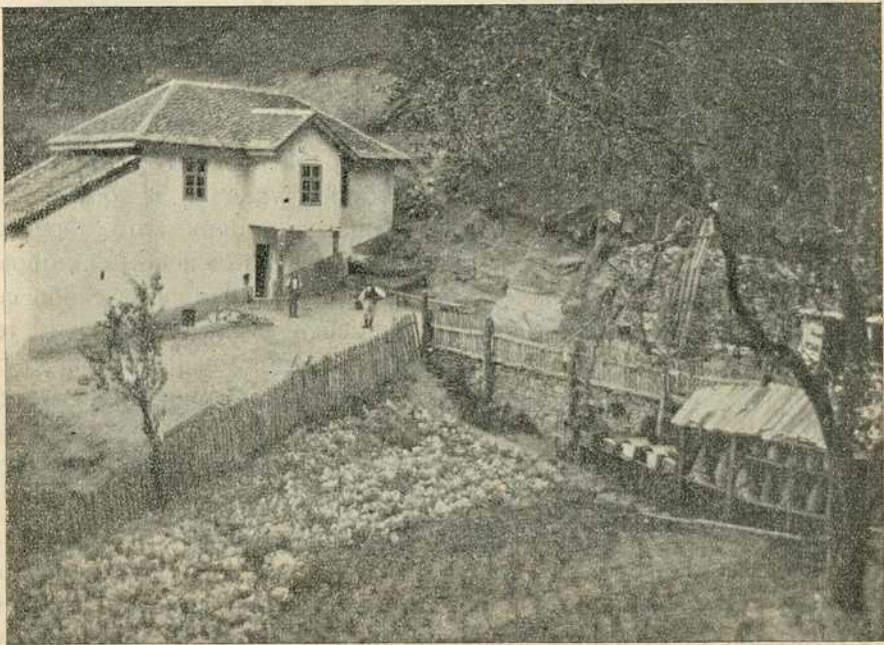

Пештара: улаз у „шталу“

Св. Сава по ставу полуокренутом и погнутом личи онеме у Студеници. И одежа му је она иста. Тамо у левој руци има јеванђеље, а овде га држи обадвема. Али лице му је сасвим друго. Брада му је краћа, више заобљена; лик и поглед је благ, очи и чело умно. Општи је утисак изванредан. Одише светитељском благошћу, мирноћом срца а дубином ума. Очи су пуне израза и живе и дубоке у исти мах. Цео је лик природан и уметнички рађен.

www.unilib.rs

Десно од Саве налази се Арсеније Невски а лево Петар Александриски. Одевени су слично као и Св. Сава. Лица су им слабије очувана. Фреске севернога зида веома су оштећене. Најбоље је сачуван у десном углу Григорије Богослов. Ту се налазе два већа засвођена удубљења у зиду као прозори са малим отвором за светлост. У левом прозору с једне је стране, у ширини зида, оштећени лик Архангела Михаила а с друге Гавриела. Напред поврх отвора једва се разабире Христов лик. У десном су прозору с десне стране св. Василије а с друге Јован Златоусти. Над окном јест лик Богоматере са Исусом: Рождество Христово.

Испосница (поглед са севера)

Над левим прозором, оним с Христом, стоји на модрој подлози златним словима натпис *Илеџе молеръ 1819.*

Кад се добро размотри види се да су ту истом бојом над старом модром бојом премазана три елиптична круга а на њима су исписана слова. То нас наводи на мисао да је Алексије „молер“ једва понеке преправке извршио, као премазивање модром бојом разних места међу фрескама, премазивање ореола, писање споме-нутог натписа десно од улаза, и тако слично. Али да се никако

не може убројити у његово дело горе споменуто друго пресликавање. Да су ореоли и извесна плава места доцнијег датума, види се одмах, јер је на многим местима невешта рука златом прешла преко финих детаља косе (и преко косе Св. Саве, али је највише нагрђено лице Св. Георгија Богослова) и модрилом преко ивица одежде. Што је најзанимљивије, код лика Јована Златоустог постоји два пута реч Златоуст. У једном реду пише Јован Златоуст, а одмах испод, само другим писменима, још једном Златоуст. Ова горња слова, првобитна, китњаста су и тања, чини се да су написана белом бојом, док су ова друга проста, дебља и златне боје. Овим другим писменима написани су и натписи код групе Св. Саве.

Од осталих фресака, сем једне, слабо се која може споменути, јер су потпуно оштећене. На северној страни велики део зида и тавана обухвата Вазнесење. На врху плафона долазе три веома оштећена лика од којих су два Христова. Од тога са леве стране нижу се пророци. Једну слику треба нарочито споменути, и то стога, што је једина доста добро очувана а и због њене уметничке вредности. То је Улаз Христов у Јерусалим. Фреска је слична оној у Студеници, само што је рађена са већом финоћом и што је сачуванија. Ликови Христа, апостола и народа слабо се разабиру. Одмах је до ње оштећено Распеће Христово а затим је Васкрсење из ада. Све је то слабо сачувано. Распеће Христово слично је ономе у Студеници али није тако опширно. Уместо групе жена постоји једино Марија али у истој пози као у студеничкој слици. Наравно испосничка је фреска много мања. Оволико о фрескама.

У Испосници сем црквице нема никаквих важнијих објеката.

Према западу, одмах преко брега, у другој долини, окренуто више према југозападу, у скоро неприступачној клисури, налази се Пештера. Ту су редом штала, црквица, пећина, и најпосле каца и над њом кула. Раније се до Пештере долазило веома стрмим земљиштем. Испод стазе, која је била једва пар десетина центиметара широка, већим делом отвара се провалија. Данас се већ лакше иде, јер је отац Арсеније стазу знатно проширио и понегде косину ублажио згодним завијуцима. У самој Пештери мало има простора по коме би се човек могао кретати. Највише метар два, ако не рачунамо простор кога запрема црква и каца.

Идимо редом. Одмах при улазу у Пештеру налази се у хриди доста велика пећина, али више од стазице тако да се само левцима може до ње. Причају да ју је Свети Сава употребљавао за склониште своје коњу. Ништа ту нема необична, само необичан је за шталу, њен висок положај. Тешко се данас може разумети

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

како се могло с коњем до ње доћи. Свакако вода је у седам столећа учинила своје и велику количину земље одронила ка Студеници. Без сумње, данас цео терен има други изглед. Даље од штале, испод саме литице, налази се црквица мања од испосничке. Црква слави Ђурђевдан. Од фресака нажалост остала је једна једина над самим улазом али непотпуно сачувана. Преставља успење Богородице. За три омања остатка иконостаса кажу да су још из времена Св. Саве. Потпуно су пропали од црвоточине, али оно што је остало задивљује нас својом уметничком лепотом. Сачувана су четири лика, анђео благовештења, краљ

Фреске у Испосници (улаз Христов у Јерусалим)

Давид, Девица Марија и још један мени непознат светитељ. Ликови су савршено свежих боја, детаљног цртежа, пуни израза, рекао бих модерни су. Лице Маријино зачуђава својом лепотом. Ликове окружава позлаћена резбарија.

На неколико корачаји од цркве налази се пећина у којој је, како народ казује, Сава Немањић проводио многе дане у посту и молитви. Пећина је дуга око девет и по метара. При улазу је шира, висока до метар и по, а тад се сужава и завршава у мраку једва приметљивим, више мање четвртастим, пар десетина центиметара високим зидом. Састојао се из пет шест осредњих каменова везаних тврдим старинским малтером. Тај су зид (око 25-VIII-1925) сељаци из околине порушили. Наишли су на отвор који води у

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

другу још већу пећину. Изгледа да нису ништа нашли од вредности. Са стране пећине, пар метара од улаза, виде се на камену олучасти паралелни трагови воде. Народ прича да је ту лежао Свети Сава и да је тако остао траг од његових ребара.

На мало нижем месту налази се каца. То је у камен узидан бунар на коме је у висини прсију прозорче са кога се помоћу кутљаче може вода да дохвати. Бунар затвара полукружни зид све унаоколо, а одозго се надвила литица тако да је каца озидана и покривена. До ове зграде, како ли да је назовем, налази се одмах друга, зидом од каце предграђена. У њој се налази огњиште и димњак.

У литици над том кацом, како ју зову, налази се упола у стени озидана кула. Двоспратна је са више мањих и већих прозора. Стена се над њом надвила и ствара природни кров. Уопште стена чини добру половину куле, а само је предњи део озидан. Висока је по прилици нешто преко двадесет метара рачунајући и кацу.

Сваке младе недеље, а и другим празником (нарочито о Ђурђеву дану и о Савиндану), скупља се народ код каце. Долазе из далека, из Ивањице, и још из даљег. Понеки пешаче цео дан

Фреске у Испосници (Св. Арсеније Невски и Св. Сава)

Кула Св. Саве у Пештери

и преноће у каквом оближњем селу. Овде постоје неколико сати. Умију се водом из каце. Један захвата кутљачом и полива свима редом. Верују да вода има лековиту моћ. Понеки дође из далека, из околине Чачка и Краљева, окупа се сав оном водом, па и кошуљу остави ту негде у шикари, да би тобоже болест своју оставио. Сељаци се таквима ругају. Свети Сава, кажу, ако хоће да помогне помоћиће и оздравиће најтежег болесника па и са мало воде и са неколико капи. А с њим се не може ни погађати ни варати га. Сељаци у Пештери постоје мало, походе цркву, пале свеће, помоле се, а затим ручају и разговарају. На пример како је чудо и воља Божија што од оноликог народа (буде их у један мах више од стотине), никад нико не пострада у онаквој тескоби и врлети. Верују да је земљиште било такво и за време Савино, а што је он с коњем долазио онде, где данас ни коза не може, било му је у моћи. Бог му је дао такву силу и моћ. Бог и

Свети Сава, кажу. И вода је у каци избила кад је он то хтео. Лети вода често нестане. Неки кажу да пресуши због суше, а неки тврде да је каква неваљала особа долазила да се умије и онда Свети Сава одузме за неко време воду.

У целом крају око Студенице, с једне и с друге стране Ибра, од Гоча и Копаоника до Чемерна и Мучња, народ приповеда о Светом Сави о његовом животу и његовим делима. Већи број тих народних казивања није још нигде записан. Највише их има о Сави као чудотворцу, као о ономе који ствара извор да би се човек или благо напојили, поток да се суха земља натопа, као и ономе који је сељака научио свима вештинама и свему знању.

Студеница, октобра 1925.

Бранимир Малеш

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СТО ДЕСЕТ ГОДИНА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ У БЕОГРАДУ

Ђорђе Сп. Радојићић

„Забавник” Димитрија Давидовића за 1833 год. донео је и „Отмене разног рода достопамености”. Једна од тих „достопамености” овако гласи: „У свој Француској има 276 библиотека; 40 има само у Паризу. Најзнаменитија је у Паризу краљевска библиотека с 800.000 књига, између који око 50.000 рукописа има! — И у Београду заведена је ове године Србска библиотека, која може од прилика до 800 ком. књига числити; и оћемо ли и ми кадгод у њој велико число књига видити моћи, остаје другима на разсужденије”.

Међу „подписницима на Забавник” из „Београда Србског” на првом месту се налази та „Новозаведена Библиотека вароши Београдске”, за коју се у „достопамености” каже да је основана „ове године”, а то значи 1832, јер је очевидно тада састављан Забавник (његово је штампање довршено после 22 децембра те године, после „Основанија” о цензури које је штампано у „објављенију” — то је оно „основаније” којим се забрањује „ортографија познанога писатеља Вука Стефановића Караџића”).

Давидовић је остављао „другима на разсужденије”, да ли ће „новозаведена” „Србска библиотека”, која нема ни 800 књига, икад моћи достићи неко „велико число”. Број књига Париске краљевске библиотеке (800.000) изгледао му је баснослован. Због тога је и ставио „удивителни” знак. Али и неки мањи број чинио му се недостижним за „Србску библиотеку”. Заиста би и било веома тешко замислити да ће од библиотеке са 800 књига постати Народна библиотека са око 500.000 свезака (у I, II и III примерку), са преко 1300 старих српских рукописних књига и докумената, са око 2000 писама српских књижевника и других знаменитих људи, и са око 250 издања првих српских штампарија XV—XVII века.

Сто десет година од оснивања Народне библиотеке навршило се у месецу фебруару, јер је забележено да 15 фебруара по

старом календару, „на дан Св. Онисима Апостола у дому родољубивог г. Григорија Возаровића Пречестнејшим Гдн. Милосавом Поповићем Протопресвитером Београдским освјашчена буде” „Нова Библиотека Србска, које ће покровитељ верховни и приложник њиово Високородије Г. Јефрем Обреновић бити”.

Господар Јефрем је „с Real Encyclopediom основ положио” Библиотеци, која је имала више „попечитеља”. А главни међу њима био је Глигорије Возаровић, „књиговезац и књигопродавац”. Он је био стварни оснивач Библиотеке и први њен библиотекар. У његовом дућану Библиотека је прво била смештена, а то значи на оном месту где је сада Основна школа Краља Петра I, одмах до Саборне цркве. Тај је дућан упадао у очи по стакленим прозорима, који су били веома ретки у ондашњем Београду. Пред дућаном је висила књига, да значи да је ту књиговезница. Али књиговезачки занат је био „ван домаћаја појмова” неуких београдских Турака, који су свраћали код Возаровића, мислећи да је он „вешт ђаур, који поправља покварене сатове”. Неки су опет по стакленим прозорима закључивали да ту мора да буде „нека нова берберница”.

Први библиотекар данашње Народне библиотеке био је „редки и родољубиви Србин, који је с не малим жртвама својима много помогао напредку и процветању србске књижевности”. Тако су поводом смрти Глигорија Возаровића писале „Новине Србске”, а такав је он заиста и био. Књигољупце потсећају на Возаровића преко 30 његових издања. Поред „Србских стихотворенија” Гаврила Ковачевића и Николе Стаматовића, прве књиге штампане у обновљеној Србији (1832 год., 6 месеци после оснивања Библиотеке), међу Возаровићевим издањима су и целокупна дела Доситеја Обрадовића у 10 књига. А Београђани требало би да Возаровића знају по „Возаровићевом крсту” на крају данашње Милешевске улице. Али они тај крст називају „Црвеним крстом” или „Возаревим крстом”. Створено је и предање да тај крст обележава место на коме су спаљене мошти Св. Саве. Дотле су довезене Савине мошти, па је отуд постао назив Возарев крст. Све је то плод народне маште, а истина је у овоме: Возаровић је 1847 год. на својој њиви подигао крст „Богу и људма” као знак „своје християнске побожности”. „Српске новине” су тада пожелеле да се „обичај овај, на раскршћама у пољу и на среди вароши наши крстове украшене дизати, нашим људма омили”. Св. Сава се не помиње. На крсту су биле иконе, али не Св. Саве, већ Св. Тројице и Св. Ђорђа, славе Возаровићеве. Све то показује да крст нема никакве везе са Св. Савом.

Већ друге године од свога постанка Библиотека се сели у „Правитељствену типографију”, данашњу Државну штампарију. Она се тада назива „Књажеско-типографијска библиотека”. Заједно са штампаријом, Библиотека се исте године у септембру месецу премешта у Крагујевац и тамо остаје до јуна 1835 год. Затим се враћа у Београд. За све то време она је углавном „без сваке ползе и употребљенија”.

По одобрењу кнеза Милоша, 1838 год. Библиотека прелази у Попечитељство просвештенија (Министарство просвете). Од тада па све до 1870 год. она је библиотека Попечитељства просвештенија, иако се од времена Буре Даничића почиње да назива Народном библиотеком.

Попечитељство се стара о Библиотеци. Оно обраћа „вниманије на подизање и попуњење” Библиотеке „као главног средства к изображењу”. Још исте године, 1838, купује библиотеку Лукијана Мушицког, у којој је било 1066 књига. Сем тога се труди да набави што више „нуждних и полезних” књига. Од „инспектора типографије” тражи да се Библиотеци шаље свака књига која се штампа. То је т.зв. обавезни примерак, на који је Библиотека имала право готово од самог свог постанка.

Глигорије Возаревић

Год. 1840 Попечитељство је утврдило да се Библиотека „јошт у највећем нeredу налази”. Одредило је школске директоре Ђорђа Зорића и Симу Милутиновића Сарајлију да „налазећу се при истом Попечитељству Библиотеку ових дана претресу, књиге све редом прегледају, попишу, у каталог пристојно ставе...”. Сима Милутиновић је тражио разне изговоре, а Зорић некадашњи „васпитатељ српских кнежева” Милана и Михаила, отворено је изјавио да је по његовом мишљењу састављање каталога „маловажно за народно изображеније зањатије”. Он је веровао да ће време које би на том послу утрошио „на обштествену ползу употребити

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

моћи". Изгледа да није помогла ни „повторителна” наредба Попечитељства.

А и да је помогла, не би ништа вредело, јер „Централно прављење” одлази у Крагујевац, а с њим и Библиотека. Али већ почетком маја 1841 год. Библиотека је поново у Београду.

Одмах по своме оснивању, 1842 год. Друштво српске словесности чини „предложеније” „Високославном Попечитељству” „да се једна народна Библиотека установи, која ће под ведомством овога друштва стајати”. С том би се Библиотеком сјединила „она при Попечитељству Просвештенија налазећа се Библиотека”. Попечитељство не усваја предлог Друштва. Тада Друштво ствара своју библиотеку. То је данашња библиотека Српске краљевске академије.

Библиотеку Попечитељства доводи у „поредак” Милован Спасић 1844 год., одмах по своме повратку са студија у Немачкој. За тај велики посао њему је требало мање од годину дана. 21 фебруара 1845 год. Попечитељство је примило „Препокорно извјестије Милована Спасића о књијници високославнога Попечитељства просвештенија”. То је први извештај о Народној библиотеци, бар колико је данас познато.

Из тога извештаја се сазнаје да у Библиотеци „нигде никаква каталога” није било. „Чиновници, којима је у дужност спадало да се о добром поредку и успеху овог заведенија старају, нису марили што су се књиге, као неки беглук, разносиле, и што ће им се изображени људи у смотрењу непоредка и малоуважења овог преполезног заведенија дивити и чудити; него су по својој вољи, како је који стигао и хтео разносили, и својим пријатељима и познатима на реверсе или без ових издавали, па не одговарајући за књијницу, нису исте — реверсе — чували, него су све погубили и сатарили.”

Спасић је затекао 1421 књигу у 2283 свеске. Српских књига је било свега 202. Све је књиге Спасић поделио у три групе и увео у три каталога: I „списак књига србски и словенски нарјечија”, II „списак књига немачки”, III „списак књига латински и романски нарјечија”. То су први каталози, које је Библиотека добила тек после 12 година од свога оснивања. Књиге су биле у орманима, који су се налазили у сали званој „заседаније”. У њој су радили попечитељ и начелник. Тада је Попечитељство било у згради данашње Школе за примењену уметност, у Краља Петра улици (преко пута Патријаршије).

21 фебруара 1845 год. Спасић је поднео извештај, а већ сутрадан, 22 фебруара, изашао је указ којим се он поставља за директора Западног школског округа. Спасић више не управља

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

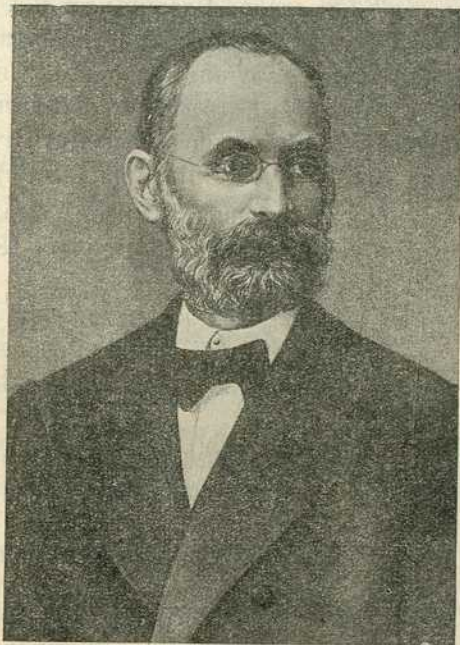
Библиотеком, али се он и даље за њу брине као члан „Одбора просвештенија” и 14 новембра 1845 год. подноси Одбору „предложеније о књижници”. Поводом тога „предложенија” Одбор упућује „представљеније” Попечитељству, у коме предлаже да се оснује „Обшта народна књижница”. Она „треба да буде у правом смислу така, тј. да покрај свију Српски и најнужднији, Срба и Словена у обште тичући се књига садржава и оне за свако у отечеству надлежатељство,

за сва нарочито пак училиштна заведенија потребне”. И ако је Одбор нарочито истакао „да код нас не само народна чест и полза налаже, него већ и крајња нужда строго зактева, да се једанпут јавна књижница подигне”, Попечитељство је ипак дало негативно мишљење, спровodeћи „представљеније” Савету на решавање. Савет је тек 1848 год. донео своју одлуку, с којом се сложио и сам кнез. У одлуци се између осталог каже: „... о заведењу једне обште и јавне књижнице које је такође предмет вишенаведени предложенија, као што Попечи-

тељство просвештенија примећава да то треба одложити, док нарочитог за њу зданија не буде, што књижница није таква ствар, да се сваки час покретати може, тако и Совјет одобрава ово мњеније Попечитељства”. Тако је Спасићево „предложеније” пропало и Библиотека није постала „обшта народна књижница”.

„Непоредак” поново царује у Библиотеци после Спасићевог одласка. Попечитељство увиђа да Библиотека представља „драгоцености у земљи сакривене”. И Библиотека добија првог „правитељственог библиотекара” 1853 год. То је био Филип Николић, „младић врло даровит, редовно школован, познат с неколиким језицима старим и новим, и, уз то, веома начитан”.

Између Правитељства Србског и Филипа Николића закључен је уговор, по коме се Николић обавезује „да ће се ревностно старати у нeredу сада налазећи се у Библиотеку Правитељствenu,

Ђура Даничић

у надлежни ред довести, да ће внимателно смотрити на појавивша се и појавити се могућа одлична дела у свим образованим литературама, и таква представљати Попечитељству на откуп и набавку за своју, тј. Попечитељства Библиотеку”.

Николић жели да се Библиотека правитељствена „бар у минијатури” приближи „образцу европејских библиотека”. Његов „к дејателности расположени дух” не почива „на јастуку нерадиности”. Он ствара Главни каталог, који ће скоро деведесет година служити као прва свеска инвентара књига Народне библиотеке. Затим ради Азбучни каталог и „Систематически” каталог. Библиотека тада има 3314 дела у 8309 свезака. Налази се у т. зв. „топциској касарни”, на оном месту где су сада зграде за министарства (преко пута Војне академије).

Први „правитељствени библиотекар” није остао дуго у Библиотеци. Он већ 13 јануара 1856 год. подноси оставку, да би могао „тражити у чину монашком — служећи православној нашој цркви — средства к достижењу блага оног света, која су претежнија од земних”. Николићева намера да се закалуђери „обстојатељствама од њега непредвиђеним” била је „осујећена”. Оставка му је уважена.

За новог библиотекара постављен је Ђура Даничић. Тим поводом су „Новине Српске” писале: „Правитељство, уважавајући књижевне врлине Даничићеве, поставило га за библиотекара наше Народне библиотеке — баш на оно место, одакле ће овај одлични раденик нашу књижевност најбоље својим умним производима богатити моћи”. Даничић је библиотекар свега три године, али за то кратко време он од Библиотеке коначно ствара Народну (националну) библиотеку. „Народној библиотеци при Попечитељству просвештенија треба набављати: а) сваку српску књигу, б) сваку књигу, која се тиче Српскога народа, била на ком језику, в) из сваког разреда књижевности најврсније књиге, биле на ком језику”. То су начела која је Даничић поставио, а којих се Библиотека држала и којих се и данас држи. У последње доба при примени треће тачке Даничићевих начела Библиотека има у виду да постоје семинарске књижнице и Универзитетска библиотека. Од времена Даничићевог Библиотека се и назива Народном библиотеком. Даничић је покушао да тај назив озваничи, али није имао успеха. После Даничићевог одласка из Библиотеке општа употреба тога назива савладала је најзад отпор администрације.

Даничићев наследник, али не непосредни, био је Јанко Шафарик, који се при преуређењу Библиотеке руководио начелима модерног библиотекарства. Он је двапут селио Библиотеку.

Први пут из „топциске касарне“ у зграду у којој је доцније била Виша женска школа (у улици Краљице Наталије). А други пут у Капетан Мишино здање (септембра месеца 1863 год.), у коме ће Библиотека остати све до првог светског рата 1914—1918 год.

Шафарика је заменио на положају библиотекара Народне библиотеке Стојан Новаковић. За време Новаковићеве управе, 1870 год., Народна библиотека престаје и формално да буде библиотека Министарства просвете. Она постаје самостално државно надлештво. Та је реформа потврђена првим Законом о Народној библиотеци, који је донесен 1881 год. Закон је поднео Скупштини Стојан Новаковић, који је тада био министар просвете. Скупштина је усвојила закон акламацијом. Није било никакве дискусије; само је Коста Таушановић изразио захвалност министру за старање о „златној установи, која је једини споменик за будућност српства“.

Двадесет година доцније, 1901, Библиотека добија и други Закон, који је и данас на снази. Библиотека се стално развија. Године 1903 постаје библиотекар Јован Томић, који удаже велике напоре да од Библиотеке створи модерно уређену научну и просветну установу. После првог светског рата Томић под најтежим условима сређује Библиотеку и 1921 год. усељава је у засебну зграду на Косанчићевом венцу. Библиотека је најзад добила своју зграду после скоро 90 година од свога постанка. Тиме је остварен сан свих њених ранијих библиотекара.

У тој згради априла месеца 1941 год. Библиотека губи све што су за њу сакупили и стекли одани и пожртвовани њени библиотекарски, међу којима су, осим већ поменутих, били: Јован Бошковић, Нићифор Дучић, Милан Милићевић, Драгиша Станојевић, Стојан Протић, Љубомир Јовановић и други.

Пре сто десет година, 1832, кад се оснивала Библиотека, Летопис Матице српске, „у сојузу с попечитељима“ библиотечким, умолио је „сваког родољубивог Сербљина, кога би ревност одушевљавала, да се Приложником ове миле засад Мезимице Србске назове, да књиге, које би истој Библиотеци на дар послати желио, згодном приликом . . . пошље“. Молби „попечитеља“ и пријатеља библиотечких „число је велико следовало и са ове и са оне стране Саве предраги љубитеља народњег просвештења“. Тако је створана Народна библиотека, а тако се она и обнавља после страшне несреће која је њу задесила.

Борђе Сп. Радојичић

ХИГИЈЕНА У ВАСПИТАЊУ

Др. Стев. З. Иванић

Науке које се уче у средњим школама проширују опште образовање, умножавају општа знања ученика, упућују их у основе тих наука, али ученици средњих школа још нису духовно и умно зрели да се одају тим наукама као наукама, већ се само припремају за озбиљне студије тих наука, по завршетку средње школе. Главна улога свих наука у средњим школама морала би бити васпитање ученика у свима правцима.

Наша средња школа потпуно је занемарила основни задатак свој: васпитање омладине. Сваки друштвени поредак захтева своје васпитање. Некада су у васпитању човека биле довољне породица и црква. Затим је, с развитком друштвених односа, дошла школа и допунила то васпитање. У данашњем друштвеном развоју у васпитању нису довољне само породица, црква и школа, јер су утицаји изван њих из друштвене средине, и сувише многобројни и јаки, да могу да униште или изопаче све напоре тих васпитних чинилаца, па чак могу и да изопаче и преиначе васпитање у другом правцу.

Најочигледнији доказ о утицају тих неодговорних чинилаца на васпитање омладине пружају нам наши дани. Они су показали плодове погрешног васпитања наше омладине за двадесет година нашег југословенског живота. Омладина је била најмање под утицајем породице, цркве и школе. Неодговорни чиниоци, изван тих установа, имали су главни утицај на школску омладину, па су и школи наметнули васпитање у правцу који су они желели. И не само на тај начин, што су многи васпитачи, и у основним и у средњим и у другим школама, били идејно под утицајем тих неодговорних праваца друштвеног живота, већ су и у самим званичним програмима успели да, засењеним ненационалним духом, протуре многа кукавичја јаја из којих су се излегли пилићи, какви нису потребни нашем народу.

Програм и методска упутства за рад у средњим школама из 1936 г. пружају и сувише доказа о томе. У њима се налази доста мисли, страних нашој духовној природи и националном духу. Има ту и јасних слободно-зидарских мисли, а и прикривених масонских тежњи. У целини овај програм поставља средњу наставу на сасвим погрешне основе. Он говори поглавито о образовању, чак и националном; њему је циљ упознавање с научним чињеницама научно изложеним; он тежи да оспособи ученике за лакше и успешније напредовање у доцнијим позивима и за стручно и научно усавршавање (!) на високим школама и универзитетима. О основним и главним задацима наука које се предају у средњим школама, о њиховој улози у васпитању ученика, уопште ништа не говори, или и кад говори, то оставља утисак нечег споредног и мање значајног, а о методици рада у том правцу ништа и не помиње. Овај програм занемарује васпитање, он највише говори о образовању. Ту је начелно уступање материјалистичким схватањима, јер се образовање мери количином прикупљена и усвојена знања, док је васпитање својство духа човекова и мери се дубином утицаја наука на духовна својства човекова, као што су љубав и истрајност у раду, способност у правилном и логичном мишљењу, самодисциплина за рад, тежња за личним духовним усавршавањем, схватање дужности и одговорности према себи, породици, нацији, друштву.

Конзеквентно се у првом одељку овог програма свугде говори само о образовању, па оно треба да обухвати и морално, интелектуално, естетско и телесно образовање. Човек не може да се отме утиску, при читању овог програма, да је некога ко је био одлучујући у изради његовој жуљило да помене васпитање, већ (боље одговара масонском духу) конзеквентно говори само о образовању.

У поглављу о настави се излажу смернице за постигнуће циљева наставе. Ту се расправља о начинима, како да ученици завладају знањем које треба да пређе у живо власништво духа и постане потпун елемент образовања. Ма колико да су излагања о потреби самосталног рада ученика, о њиховој саморадњи и сарадњи у настави, о буђењу њихових способности и интересовања, о задобивању искуства итд. тачне и корисне, ипак је постављени циљ нетачан, јер он се јасно испољава, као чисто утилитаристички. По овом програму ученици треба да савладају и усвоје науке из сасвим практичног разлога, да постану добри мајстори у животу.

Ја не могу залазити у подробну критику овог програма, јер сам себи поставио други задатак, али сматрам да је јакo потребно

www.unu.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да се скрене пажња на потребу, да се што скорије, у интересу правилног васпитања наукама наше школске омладине, ова начела и упутства, из масонских праизвора, што пре измене.

Нема ни једног предмета који се предаје у средњој школи који не би могао, правилно и методски предаван и у настави обрађиван, утицати на васпитање ученика, јер уопште не постоји ни једна наука која нема и васпитног дејства.

Настава из хигијене према циљевима који су јој постављени могла би послужити и васпитању ученика, кад би се предавала као што треба. У програму и у самом излагању циљева ове наставе има елемената за правилно васпитање ученика, али према општој тенденцији овог програма, ни хигијена у том правцу не може много изменити, нити се она може у другом духу предавати изван онога општег што провејава кроз цео овај програм.

И овде се знање сматрало главним. Знање је свакако врло важно у васпитању, али знање које се везује за живот и појаве у животу и које даје одговор на основно питање васпитања. У програму хигијене то се и наглашује. Тумачење свакодневних појава научним схватањем утиче на васпитање, јер везује науку за живот.

Хигијена је не само медицинска већ и друштвена наука. Она је условљена простором и временом. Простором, јер проучава чиниоце који могу повољно или неповољно утицати на живот и здравље појединаца или заједнице, настањених у одређеном простору, као и све чиниоце у васиони и на том простору који могу на човека вршити неки здравствени утицај. Ту се убрајају, поред многобројних природних, и друштвени чиниоци, стални и променљиви, који опкољавају човека и заједницу и у чијем се оквиру људи рађају, живе, раде и умиру.

Под временом разумемо не само историски развитак услова човекова живота на земљи и појава и односа друштвених, политичких, економских и других под којима се човек развија као појединац или у заједници већ и временски развитак схватања живота и чувања народног и појединачног здравља.

Хигијена није иста у свима историским периодима, не само због напредовања научних схватања о животу и чувању здравља, већ и из других разлога. Примена хигијене зависи од односа и прилика под којима су људи живели или живе, временски, од друштвеног развитка и од масе чинилаца који се појављују или који ишчезавају током тога развитка а који утичу на здравље човека.

Ово двоје, простор и време, чине да се и у истом националном простору и у истом временском периоду појављују на

разним странама и у разним народним слојевима посебни проблеми хигијенског старања, па и посебни проблеми на које треба обратити нарочиту пажњу у хигијенском васпитању.

То је ствар наставника, а не уџбеника, јер се то у уџбенику не може изразити. Уџбеник мора да пружи извесну количину одговора о најважнијим здравственим проблемима националне средине; он треба да расправи питања која, мање више, имају општег значаја за целу националну заједницу. Наставник пак треба, у хигијенском васпитању ученика, да се веже за конкретне, опште познате, појаве, да их објасни у њиховом узрочном постајању и постојању и да укаже на узроке тога и на начине како би се могли уклонити.

Ови су ме разлози руководили што сам у прерађене уџбенике хигијене, иза сваког важнијег поглавља, поставио изванредан број питања, често и о стварима које су у уџбеничком тексту само површно додирнуте, да би се у сарадњи ученика и наставника, решавањем тих питања, што више утицало на хигијенско васпитање ученика. Великим делом та питања нису везана за излагања у тексту, већ су сачињена тако, да се ученици, уз помоћ наставника, а користећи се теориским основама из наученога, вежбају у размишљању о тим појавама и да везују оно што су из хигијене научили с оним што су или сами лично или средина у којој они живе доживели.

Хигијена има васпитна значаја за све друштвене слојеве и за сва занимања. И то у свима правцима у којима васпитање треба да утиче. Не треба много доказивати значај хигијене у васпитању личности. Она је стварно наука која нас учи, како ћемо правилно живети, да очувамо здравље и живот од неповољних чинилаца. Правилно живети — то је смисао васпитања, а васпитање се не састоји само из гомиле знања, већ још више из усвојених навика и способности да се знања примене у животу. Многи људи знају, како треба неговати тело, ако их питате о томе. Многи људи не знају да нам одговоре на та питања. Па ипак у животу често пута срећемо и једне и друге, да чине исте погрешке у неговању свога здравља. Они који знају, јер васпитањем нису усвојили научно као животну навiku. Они који не знају, јер се држе, као и они који знају, стечених или наслеђених навика. Често ћемо наћи и људе, који, по своме васпитању, имају сасвим правилне навике у неговању здравља, иако не знају да оне имају и хигијенског значаја. Пре неколико десетина година, а и данас још у неким крајевима нашим и неким домовима, на селу није се могло приступити јелу пре него што се не би опрале руке и после сваког јела прале су се руке, па често

www.nilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и уста. То је био обичај, преношен васпитањем с колена на колена, хигијенски несумњиво, али без свести о том значају ове навике. Данас не само школовани људи већ и многи нешколовани знају, да је по здравље штетно и нехигијенски, ако се приступи јелу а не оперу руке. Па ипак врло често ћете видети те који то знају, па међу њима и лекаре, да седну за сто а претходно не оперу руке. То значи да им васпитањем није то прешло у навику. Несумњиво да школа не може ово пресадити у навику ученицима, али сарадња школе и дома, надзор школе над хигијеном ученика и правилно предавање хигијене у сврху васпитања могу много допринети да им то постане навика.

Само знање, иако је потребно, није довољно. Тек примена знања и стално упражњавање његово у животу имају значаја, јер и корисна навика без знања у њеној корисности лако се избичајава. То је ствар васпитања.

Како је с овим питањем, тако је и с осталим питањима личне хигијене, а она се односе на питања: како да подмирујемо потребе нашег тела, како да радимо и да се одмарамо, како да се хранимо и одевамо, како да употребимо слободно време, како да искористимо природне силе, као светлост, чист ваздух, топлоту и друге у корист здравља, а како да се бранимо од неповољних природних, биолошких и друштвених чинилаца.

На цео тај низ питања даје нам одговор хигијена, али само знање хигијене још нас не брани и не чува од оштећења здравља. То мора да се усвоји васпитањем.

Свакако да у овом васпитању велики значај има живот у породици и привикавање још, тако рећи, од рођења на извесне корисне навике. У првим годинама живота то ће ићи правилним упућивањем детета, да у одређено време врши извесне хигијенске радње и задовољава хигијенске потребе. Поред тога и околина, нарочито мати, мора да се стара да се те потребе младог бића на време и правилно задовољавају. Али већ са почецима буђења разума и радозналости детиње и његова тражења разлога свему што га окружава морају се давати и одговарајућа објашњења свима захтевима за негу тела и личну хигијену. У основној школи, истина, не треба предавати хигијену као посебан предмет, али учитељ мора сву своју пажњу да обрати, да ли су деца васпитана за хигијенски живот и шта им у том правцу недостаје. То је исто толико важно, колико и да деца науче читати и писати. Само ту је претпоставка, да су и сами учитељи хигијенски васпитани, а не само у хигијени образовани. Учитељ, без сумње, неће моћи детету сам усадити хигијенске навике, али уз сарадњу детиње мајке моћи ће доста постићи у том правцу.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

Са овим чиниоцима васпитања у хигијени нашег здравља нераздвојно је у вези и хигијена духа, његова нега и подмиривање његових потреба. Ту школа већ може имати већег утицаја него кућа. Управо у том правцу школа је важнији чинилац од породице. У школи треба да се дете васпита за умни рад, за духовне вежбе и истрајност и за напредак духовних, душевних и моралних врлина. Породица својим животом и својом сарадњом мора то да помогне. У овом правцу наше основне школе нешто мало и доприносе, али средње скоро ништа. Плодови таквог небрежења о духовном васпитању, као и плодови погрешног духовног васпитања, очигледни су баш у данашње време.

Основе хигијенског васпитања чине природне науке, нарочито биологија и хемија, али и физика, минералологија и геологија. Бедно је оно што се добива у школи из тих наука. Ту се проповедају „научне истине“, да се стекну нека погрешна знања из тих наука, таман толико, да ученици постану „понешени па упуштени“, да им та знања више сметају него што им користе, да их начине неким надриматеријалистима који ће, по своје „научном“ убеђењу, одрицати Бога, а још не знају да објасне, како долази до кише или зашто се уквари млеко или зашто се чује глас преко телефона и радија.

Васпитна страна ових наука које објашњавају многа збивања око нас, али ни изблиза сва, потпуно је занемарена. И у програму за наше средње школе говори се само о знањима, често су на трпана многа знања која никакве васпитне вредности немају, па не могу допринети ни општем образовању, јер се забораве и занемаре, чим се од њих ученик ослободи као научног предмета, а још мање доприносе васпитању духа ученикова. Ако прегледамо програме ових предмета, врло лако ћемо се уверити о вашару најразноврснијих знања која, по том програму, треба да се усаде у мозак ученика, али без икаква значаја по правилно васпитање њихово. Цео тај програм тежи чисто материјалистичком образовању, али се ни то не постиже услед читаве џунгле сасвим непотребних појединости, далеко и од живота и од способности и духовне развијености ученика. И зато се на крају крајева такво надри-образовање завршује погрешним схватањем о животу и лутањем по маглама надриматеријализма и надрирационализма.

У погледу васпитања за правилан породичан живот и за правилно чување и одржавање породице хигијена има значаја као основна наука. Страховите су погрешке које се свакодневно чине у породици. Она је основна ћелија друштвеног живота. И здравље човеково, и његов развитак духовни, и његов развитак телесни, и његов морални живот, и његов национални опстанак,

све то, у свима правцима и свима појавама, зависи од породице. Међутим породица је сасвим занемарена. Основа друштвене заједнице још није постала предмет старања друштвеног. У савременим социјалним стремљењима налазимо на разноврсна старања и заштите, као што су заштита радника, заштита жена и деце, заштите од социјалних болести итд. Стварају се стотине споредних фронтова, а главни центар напада свих ових зала, породица, занемарен је и потпуно откривен свима нападачима. Ове заштите и ове борбе против туберкулозе, венеричних болести, маларије итд. на споредним фронтовима, без одбране главног утврђења, породице, увек су ми изгледале и недовољне и немогућне да реше главни проблем и да заиста проведу те заштите и те борбе у пуној мери и с потпуним успехом, иако је такав заштитни систем проведен у целом свету. Зато већ десет година чине се покушаји, да се дође до заштите породице, на жалост, још без изгледа на успех.

Главни узроци смртности одојчади и мале деце у нашој земљи налазе се у потпуној необавештености мајке о основним хигијенским захтевима о гајењу и нези деце. И ту не помаже знање већ васпитање. Истина не пролазе сви кроз средње школе, али ако би школовани људи стекли васпитање у том правцу, они би могли врло много помоћи да то васпитање постане општом својином. Нарочито је ово васпитање потребно позивима који раде на селу, као што су учитељи, свештеници, лекари, па и други школовани људи који, по своме позиву долазе у додир са селом.

Наша заштита деце и матера још је само у повоју, иако се преко двадесет година радило на том послу. Њени су недостаци не само у томе, што је постављена на неправилне основе и што је занемарено основно старање о породици већ и по томе што је занемарила најосновније смернице у том правцу. Није се радило ништа на васпитању девојака и младих жена за материнство. Пре 60—80 година и у најкултурнијим земљама Европе није било ништа боље него у нас данас. Свакако да је поправци у овом погледу много допринело подизање економског стања и социјалног положаја појединих друштвених редова, али упоредо са тим ишло је и унапређење васпитања за хигијенски живот. У нашем народу васпитање је заостало иза садашњег нашег економског стања и друштвеног поретка.

За грађанске и националне дужности од велика је значаја васпитање у правцу социјално-медицинских тежњи. И у овом погледу програм за наставу хигијене у нашим средњим школама није непотпун, али у провођењу наставе није довољно да ученици стекну само сазнања о томе већ и да усвоје начела социјалне

WWW.UNILIB.SS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

заштите народа, да се убеде и, у вези са осталим социјалним тежњама и других наука, задобију социјално и национално васпитање о потребама старања заједнице о народном здрављу.

У том правцу ученике треба васпитавати и у школи и у здравственим установама, посвећеним школској деци. Школске поликлинике су, у почетку свога рада, унеколико вршиле и овај посао, па су га доцније занемариле и одале се готово искључиво само лечењу оболеле деце. Међутим те установе морале би бити у сталној вези и додиру са ученицима, родитељима и наставницима, што такође није случај. Ти додири би морали бити организовани и са утврђеним програмом. У тој вези би се васпитавали за социјалне здравствене задатке и лекари и наставници и родитељи и ученици и допуњавали својим искуствима.

Школа би могла, правилном наставом из хигијене, врло значајно потпомоћи социјалној и националној заштити и одбрани од болести и социјалних невоља и зала не само васпитањем ученика у овом правцу већ и спремањем сарадника на томе послу. Социјално медицинска заштита погрешно се упућује, ако се мисли да је довољно етатизовати те акције, а цео народ оставити само као пасиван објект њихова рада. Несумњиво, да свака заштитна акција мора имати државу као свога носиоца и покровитеља, али она може уродити плодовима само, ако је у исто време и народ васпитан за њу и ако и тај народ активно и организовано учествује у тој акцији.

Проблем дакле није онако прост, како су га замишљали и како га још и данас замишљају присталице искључиве етатизације. Таква акција, и уз велика материјална средства, може потпуно да омане, ако се не ослања на народ и на његову добру и свесну вољу да у том послу сарађује. А то, та сарадња народа, постиже се и достиже једино општим васпитањем народа, а у првом реду школске омладине.

Како у средњој школи васпитавати у смислу програма који је прописан за хигијену — врло је важно питање. Свакако да то питање не решава ни најбољи уџбеник. А још мање ако се употребљује неки уџбеник који не схвата хигијену као васпитача ученика, већ само као средство, да му се дају неколика знања из ове науке. У васпитању имају значајну улогу не само позитивна знања већ и правилно постављени проблеми и наставничка вештина да заинтересује ученике и да их наведе на размишљања и на покушаје да решавају проблеме. Ту уџбеник помаже и наставнику и ученику.

То су разлози да се што већа пажња обрати на уџбенике хигијене. Ово у толико пре, што изгледа да се од свих предмета

www.zalozba.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

само хигијени десило, да су се уџбеници правили маказама и пре-такањем дословних текстова из уџбеника једног разреда у уџбенике других разреда.

Пре неколико година Гл. просветни савет је препоручио, а Министар просвете одобрио пет уџбеника хигијене (два за грађанске школе и три за средње школе). Они су штампани и употребљавани у средњим школама, иако су на врло чудан начин били састављени. Свих пет књига износе 578 страна, а од њих је само 100 страница засебног и различног текста. Осталих 478 страна се налазе од речи до речи у другим уџбеницима. Партије које су одређене за трећи, четврти или шести разред просто су преточене из једног уџбеника у други, иако је из програма јасно да је те партије требало обрадити друкчије за III или IV а друкчије и опширније за VI разред. Исто су тако позајмице вршене из уџбеника за гимназије у уџбенике за грађанске школе, иако су ове школе по својим наменама различне. Заиста овакви уџбеници не могу послужити васпитању. Шта више може чудновато утицати на васпитање ученика, кад дођу до сазнања да је у уџбенику за VI разред од речи до речи позајмљен текст из уџбеника за III или IV разред.

Још један велики значај има васпитање из хигијене. Из средње школе иду ученици у разне стручне и високе школе, а затим излазе из школа у живот, у разне друштвене позиве. Нема ни једног позива коме није потребно, баш за боље обављање самог позива, не само неко сиромашно знање већ и солидно васпитање у основама хигијене.

Школе најчешће не постижу жељене успехе баш из разлога, што наставници немају никаква биолошка ни хигијенска васпитања, иако имају можда по нешто знања из тих наука.

Зар наставник који, слеп код очију, не примећује да дете рђаво неговано, рђаво храњено, рђаво смештено, може постићи неки успех у настави? Он нешто не може исправити у том погледу, али има пуно ствари којима би он могао наћи решење и помоћи својом сарадњом с родитељима, јавним установама, месним и државним властима, приватним организацијама, да се односи детета побољшају.

А колике грехове почине наставници средњих школа који немају никаква појма о развоју детета, нарочито у доба пубертета? Није реткост, да деца тога доба страдају зато што их не разумеју ни родитељи ни наставници, нити умеју васпитно да утичу на то доба. Ја сам, као дугогодишњи наставник хигијене у средњим школама, врло често имао прилике, и у мушким и у

УНИВЕРЗИТЕТСКА

ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

женским гимназијама, да посматрам такве сукобе два света који се међу собом не разумеју.

Васпитање у хигијени је потребно и будућем инжењеру. Зар би он чинио погрешке у зидању станова да је добро упућен у хигијену становања? Или зар би извео подизање водовода или чесме с манама у хигијенском погледу, да је његово хигијенско знање довољно? Нећемо да залазимо у критиковање мелиорационих радова без асанација или остављање материјалних ровова поред путева, железничких пруга, насипа и друго, без омогућавања да се цеде или да вода из њих отиче.

Агрономов је рад везан за хигијену и живот човеков, макаквом се граном бавио. Хигијенско васпитање о намирницама за живот његовој стручној спреми може само користити.

Правнику, био он судија, адвокат, полицајац, хигијенско васпитање може само помоћи у правилном суђењу о људским делима, толико сложеним и толико изненађујућим. Он непрестано мора да ради са људима разних слојева, разних нарави и васпитања, под разним условима и приликама, у разним околностима и збивањима. А у животу и делима тих људи има често пресудна значаја и њихов начин живота који се може познавати и процењивати тек са потребним хигијенским васпитањем.

Школе треба да нам дају, у разним позивима, људе који ће од тих позива часно моћи живети, али који ће у исто време својим позивом и савесним обављањем дужности по своме позиву користити својим суграђанима и својој нацији. Нови људи се траже по свима позивима, са нових схватањима о животу у заједници, са новим осећањем о дужностима и одговорностима. Зато је пак потребно и ново позивно васпитање људи. Хигијена је несумњиво наука која може у сваком позиву врло много користити у васпитању за друкчије вршење позива, јер она је у многоме наука која упућује, како ћемо правилно живети и као појединци, и у породици, и у друштвеној и у националној заједници.

Али и све остале науке у средњим школама морају, координирано и хармонично, служити васпитању младих људи за рад, за дужности, за одговорности. Кад то постигне средња школа, онда ће дати и спремније ученике за универзитет, а што је још важније, онда ће они много озбиљније схватити и потребу за савлађивање метода наука којима су се одали и за усвајање што већих количина знања.

Др. Стев. З. Иванић

ПЕДАГОШКИ ИНСТИТУТ—СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Милорад Ванлић

Питање педагошке спреме гимназијских професора још је на дневном реду међу проблемима наше просвете. То је питање нарочито важно зато што период гимназијског школовања пада баш у оно доба детињег живота које је толико подесно за образовање деце у телесном, умном и моралном погледу да се том околношћу мора до краја користити.

Да је педагошка спрема неопходно потребна следује из дужности и позива гимназијског професора и он не сме бити само стручњак у свом предмету или групи својих предмета, т. ј. само учен човек, јер је оваква спрема потпуно недовољна за рад и позив професора у гимназији, јер оно што професор мора у васпитању омладине да буде то је личност пре свега а не педантни, учени, па чак и преучени стручњак. Без педагошке спреме и као стручњак у својој науци ступа млади суплент а дојучерашњи студент и доноси собом све научне методе, све научне појмове и сав научни речник своје струке и ништа више. Са њима он одмах почиње свој рад у гимназији са децом, не више са фактима природе или ма које друге области стварности, и са теоријама своје науке. Несвестан да је ситуација појавом деце из основа измењена, млади суплент наставља свој посао са вољом и надом у пун успех. Међутим време пролази, ђаци заиста у почетку раде и слушају и пазе сваку његову реч и покрет, што је редовна и обична појава код деце када пред њих ступи нови професор, па и поред свега тога успех ипак не долази а ђаци дају да се то и осети. Тако и једна и друга страна убрзо увиде да немају оно што траже, да се отуда јавља и брига и разочарање као плодови овакве ситуације. Тек тада почиње гимназијски професор да осећа да студирати једну науку и предавати ту науку није једна иста ствар, напротив да су то две разне ствари. Сада почиње код младог суплента дуги период распитивања и лу-

тања пробања и грешака, губљења и расипања своје снаге и времена а са њиме и губљење дечије снаге и времена, док најзад на овај или онај начин не доспе до неке методе рада са децом, која му по његовом схватању и знању изгледа добра и оправдана, т.ј. педагошка метода. У доста случајева је и добра, а у много и није добра, што зависи од многих непрорачунљивих околности у његовој личности, у пробама и лутању тражећи добру методу, учећи се тим својим пробама и тим својим грешкама онеме што треба и ваља да ради. Да су наравно читаве генерације ђака при томе страдале, то је сасвим природно. Па ипак, оно што при том није млади суплент научио, то је да он није само наставник и стручњак, већ и *васпитач оmlадине*.

Да овакво лутање и овакве пробе нису потребне, то се да лако видети. Иако је тачно да је васпитање деце вештина и да је за тај посао као и за сваки други посао потребно нешто собом донети, не може се рећи да је та вештина таква да се не може и научити. Ако је ново ствар срца и талента, оно се ипак може копирати а копија је ствар технике и учења. Као и све друге вештине, то и педагогија има своју теорију, своју научну грађу, искуство које су многе генерације васпитача скупили и научно обрадиле, искуство које је обилно, јер васпитање је намењено изграђивању читавог човека у свима његовим облицима а у градиву и поуци је сакупљена цела област духовних и културних вредности, те стога мора теорија васпитања бити предмет озбиљног и продубљеног студирања. Стога, принципијелно говорећи, педагошка спрема будућег гимназијског професора је ствар могућа и у школи изводљива, а нарочито познавање основа рада са децом.

Према томе, педагошка спрема мора бити *интегрални део* спреме коју гимназијски професор доноси собом у школу и која и омогућује његов позив, укратко речено, она мора бити обавезна за сваког студента који хоће да уђе или улази у гимназију са правима наставника и васпитача оmlадине и она чини прву дужност његовог позива. Таква дужност и обавеза чине темељ на коме се има да организује на универзитету или институту спремање гимназијских професора у педагошком смислу. То значи да ни један студент не би могао постати суплент, ако у својој дипломи или уз њу не би показао и то да је поред своје научне спреме добио и потребну педагошку спрему, у ствари ако нема и диплому педагошке способности за рад у гимназији. Оваква би мера дакле била корелат обавезном педагошком спремању универзитетских студената који хоће да буду гимназијски професори.

Принципијелно говорећи, суштина те спреме је у томе да се студент научи да *педагошки мисли* и да *педагошки осећа*, краће речено да се уживи у *педагошки став*. Према томе, педагошки став се дели на педагошку мисао и педагошко осећање.

Педагошка је мисао, принципијелно узев, плод студирања педагошке проблематике, а она се не може добити ни преко добронамерних савета чланова испитних комисија ни присуствовањем туђим предавањима, т. ј. хоспитовањем; напротив, она се добија дужим удубљивањем у васпитне чињенице, васпитне проблеме, васпитне теорије у прошлости и садашњости и удубљивањем у организацију васпитних установа у доба када је студент способан да све то проучава мирно, прибрано и без предубеђења. Ове би студије стајале бар једну пуну годину и чинили би теоријски део педагошке спреме, дакле област проучавања педагошких наука и то: теорије васпитања, дидактике, методике, историје васпитања и упоредне педагогије. Те се студије морају тако организовати да из њих резултира уверење да професор није само наставник и предавач знања, садржаног у школском наставном градиву, већ да је, и то у првом реду, васпитач народне омладине, дакле да ученика поучава и образује његову вољу и карактер. Нема у школи ниједног наставничког позива а да његов носилац није толико свестан да је и васпитач у исто време и у исто доба, који не би био прожет високом свешћу да се у његовом раду за добро учениково увек тиче целог човека и његовог будућег развитака. На то га гони педагошка стварност, јер цео човек трпи штету, ако при своме васпитању педагошки буде поцепана његова личност. Дакле, у своме позиву је наставник у ствари васпитач омладине, а она је један део народа и то онај део који ће живот и будућност свога народа изграђивати, и тако је наставник, поставши мандатор народне заједнице, постао васпитач народа и у тој својој функцији он мора своја друга лична уверења оставити за арену живота, т. ј. за своју активност ван школе. Исто тако из тих студија има да резултира и уверење да свако поучавање и сва предавања служе образовању детета и да образовање се добија наставом, т. ј. асимилацијом оних образовних добара којима наставник као стручњак савршено влада. Укратко, из тих студија има да резултира *педагошка одговорност* која је неразднојно везана за позив гимназијског професора, одговорност за научно знање, духовно образовање и карактер детета.

Из овакве педагошке мисли има да се роди педагошка пракса, т. ј. примена педагошке мисли на наставнички и васпитачки рад и утицај на децу и ђаке. У суштини својој вредност педагошке спреме за наставнички и васпитачки рад у школи не лежи у педагошком знању већ у примени педагошке мисли на рад са децом

и у разреду, т.ј. у примени ове мисли, а она чини оно што се може с правом звати *педагошко осећање*. Осетити педагошку стварност можемо само на делу и у раду са децом у школи и у разреду. Према томе, други део педагошке спреме гимназијског професора чини рад у разреду са конкретним градивом, и то из своје струке, са конкретним дечијим индивидуалностима какве их у разреду у изобиљу може природа да пружи, са конкретно истакнутим васпитним и научним циљевима, са конкретно изведеним методама рада и строгим проверавањем постигнутих резултата и добивеног успеха у поређењу са размишљеним и предвиђеним плановима, а све то заиста чини педагошку стварност, у коју се студент може уживети само вежбањем. Оно се мора изводити у три етапе: хоспитивање, слушање угледних предавања и огледна предавања самих студената.

Да би се могли пратити резултати оваквог рада потребна је засебна гимназија као вежбаоница за овакав систематски и плански посао на увођењу студената у њихов будући позив. Оваква вежбаоница има још и преимућство што се у њу могу скупити истакнути практичари чија ће предавања бити модел за рад будућим суплентима а код практичара свест да им предавања морају бити узорна буди код њих и одговорност за њихов рад у разреду. Сем тога оваква установа допушта и покушаје са новим методама, новим распоредом градива и часова, па и новим наставним планом и постаје расадником напретка и за друге гимназије. Једино тако може гимназија уопште унети у себе дух напретка и остати на висини свога задатка — елитне школе и бити тип еластичне средње школе.

И овде је потребан дужи период рада ако се хоће да студент стекне педагошко осећање свога позива у гимназији и да тај период мора трајати најмање два семестра, од чега би прва половина обухватила хоспитовање а друга половина огледна предавања, наравно по групама научних предмета.

Укратко речено, студенти а будући професори стекли би у првој години своје педагошке спреме теорију педагошке стварности а у другој години њену праксу. Да ову спрему не треба почети пре треће године редовног школовања на универзитету јасно је, јер они треба пре свега да познају градиво струке, дакле шта ће се предавати, па тек онда облик њеног предавања, дакле како ће се предавати.

Овим још није завршен преглед педагошке спреме будућег професора, јер остаје још и проблем познавања деце којој се предаје и која се васпитавају под његовим вођством. Да децу треба темељно познавати то је заиста педагошки категорички

императив. Ако је за педагогију ранијих векова ово тврђење било читаво откриће, данас је оно први постулат за сваку педагогију и педагошки рад, о који се ни они нити васпитач смеју огрешити или оглушити. Психологија је детета управо путоказ за одређивање методе рада и васпитања детета, и ако се из ње не могу извести и васпитни циљеви. Њен је задатак у томе да нам укаже на једини могући пут којим треба ићи и у настави и у васпитању деце да се истакнути циљеви постигну и да се од детета начини човек, члан народне радне заједнице, способан да ради и сарађује, јер је и једно и друго нераздвојно везано за народни живот, т.ј. да национално осећа а у социјалном духу живи и ради. Зато је потребно и познавање психологије одраслих, т.ј. опште психологије која нам пружа анализу зрелог духа и даје идеал коме се у своме развићу дете постепено ближи а васпитач тежи да га до тога идеала доведе. Синтезу обеју врста психологије чини педагошка психологија која указује студенту на педагошки смисао појединих психолошких факата: појава и процеса.

Овако замишљена педагошка спрема захтева довољну филозофску културу која ће омогућити разумевање и продубљивање онога што се обрађује у педагошкој науци. У суштини својој педагогија је филозофско мишљење о једном животном проблему: васпитању деце и омладине, који је проблем у току времена својом важношћу толико нарастао да је дошао у предње редове са другим филозофским проблемима. Шта више, није случајно то када се загледа у историју развитка педагошке мисли да многа педагошка дела довољно доказују ту потребу нити то да је педагогију као науку систематисао један филозоф а не педагог. Стога имати филозофско мишљење у васпитним проблемима без филозофске културе ствар је немогућа, те као што постоји филозофија природе или као што постоји филозофија живота, тако исто је и педагогија филозофија васпитања. Зато би студирање филозофије било школа за педагошко мишљење. Да би филозофски предмети били изабрани и обрађени искључиво за потребе разумевања педагогије и образовања педагошког мишљења, то је очевидно и о томе се мора водити рачуна у плану студија за педагошку спрему будућих професора.

Организација овакве педагошке спреме изискује да се неке од њених важних тачака овде наброје. Пре свега педагошка спрема мора бити обавезна како за студенте у оквиру факултетских предавања тако и за службу по закону о средњим школама. Затим поред своје обавезности, она мора бити организована у виду засебног института или отсека факултета са посебним старешином, тако да ће се о овој спреми водити брига и надзор над радом као и делити пуна одговорност за резултате рада у научном

и организационом погледу. Оваква специјализација и подела рада на факултету биће корисна, нарочито што ће том установом факултет бити растерећен и моћи ће се посветити својим задацима да истражује науку и унапређује научну спрему студената, јер научно истраживање са унапређивањем наука с једне стране и њених примена на проблеме живота су ипак две разне ствари, те њихово спајање у истим рукама није корисно ни по једну ни по другу страну, дакле овај институт мора имати и своју индивидуалност.

Сем овог административног проблема постоји проблем организације градива и план рада који ће сачињавати и омогућити педагошку спрему будућих гимназијских професора. Из ранијих излагања види се да је та спрема теоријске и практичне природе. Теоријска спрема обухвата цео низ педагошких наука и филозофских предмета са педагогијом као својом основом и предмет је детаљне израде наставног плана а практична спрема обухвата практичан рад у разреду и мора бити исто тако предмет детаљне израде наставног плана у оквиру организације овог педагошког института или отсека.

С обзиром на данашње просветно законодавство, овај посао педагошког института има да преузме катедра педагогије са својом вежбаоницом на Универзитету у Београду.

Милорад Г. Ванлић, професор

ТЕШКОЋЕ ПРИ ОЦЕЊИВАЊУ УЧЕНИКА

У проблематици школскога живота једно од далекосежних, истовремено и најтугаљивијих питања јесте проблем оцењивања ученика. Оно својом тежином тишти родитеље, задаје много бриге наставницима а већину ученика просто придављује у току њиховог школовања.

Оцењивањем изражавамо вредност ученичке умне, техничке и моралне делатности и то бројевима од 1—5, негде опет од 6—10, па чак и од 10—20. Те цифре, оцене уткане су у посведневни наш школски живот. С мислима на њих или осећањима што из њих потичу, већина ученика и леже и устаје. Стрепећи од њих улазе многи на час и дочекују ведро, гдекад богме и мргодно лице наставниково. Узбуђени грабе се за прегледане школске задатке и завирују у оцене пре неголи у своје погрешке, јер ученик схвата: да и писмене задатке, као и све остало, ради поглавито за ту оцену, знајући да му и родитељи и околина ту оцену далеко више цене него његово стварно знање.

Свакога месеца знатан број ученика из свакога разреда, у страху и трепету, носи кући опомене у ђачкој књижици за своје двојке (2) и недомашене тројке (—3) да њима загорча дан својим родитељима и нагна их да му приватном наставом помогну да дође до побољшања својих слабих оцена. Најзад у осмеху радости, још чешће у негодовању, изливаном у горким сузама, каткад и у посезању за содом, лизолом, или чак и у лаћању каме и револвера па и пашквила итд. дочекују се годишњи оцењивачки резултати у извештају, и низови судбоносних цифара у разредној сведоци.

Судбоносних заиста, јер се по њима ослобађа од усмених испита на великој, а од свих на малој матури. Пуштају се једни у старији разред, док се други упућују на поправне испите, неки понављају разред, а извесни губе право на даље редовно школовање.

Услед тих замашних условљености оценом, као и реакције на њу саму од стране ученика, родитеља, родбине и заштитника, човек се у чуду пита: да ли су, и уколико, те моћне оцене доиста право стамено мерило стварне радне способности и успеха наше

школске деце, па посредно и огледало више или мање успешнога рада и самих наставника?

Да погледамо шта нам све о томе казује свакидашње искуство из школскога живота.

Зар вам се не дешава често да вам дође ученик из које друге гимназије, из унутрашњости или из истога места. Ви га испитујете као и остале ученике, и учини вам се да му је знање из вашег предмета недовољно: не чита, рецимо, течно, правописно није поуздан, меша падеже итд. Упитате ли га шта је досад имао из вашег предмета, згранућете се кад вам каже да је имао 3, можда чак и 4, док му ви не бисте могли доделити ништа више од слабе оцене. Или неки бољи ученик у вашој школи у извесном разреду никако не успева у једном предмету. Једва, уз приватну помоћ, исплива до тројке и промени гимназију после првог полгођа. И гле, на крају школске године, он и без икакве приватне помоћи изнесе у сведоци из истог предмета *врло добру*, па и *одличну* оцену из истог предмета. А предметни наставник и онај из ваше као и онај из његове нове школе *важе као врло спремни и савесни* педагози! Или често добијете оделење некога колеге из ваше струке. Колико вам претстоји ишчуђавања: шта вам је многи ученик донео као дотадашњу оцену, а коју ви, по *најсавеснијем* нахођењу и *своје мерилу* морате да измените, било за поен навише или наниже. Члан сте, рецимо, испитне комисије за поправне, течајне или приватне испите. Руку на срце па реците: колико бисте пута *преиначили* предложену оцену предметног наставника или чак *издвојили мишљење*, само да није онога пустог *осећања солидарности*, обзира на осетљивост стручњака, бојазан од предуге, жучне дискусије око крајње оцене, најзад врло често и самилости, ако је у питању 3 каквога поновца, ученика бедног, болесног? Прегледате ли писмене задатке и, не гледајући у потпис ученика, *оценићете* често за поен, па и два *друкчије* извештај задатак него што *би вам се учинило* да сте претходно погледали у потпис ученика. Наставник који предаје дуже од једне године истим ученицима, укорени у себи извесно *предубеђење*, могло би се рећи *благу предрасуду*, да је овај слаб, онај добар или одличан ученик. Дешава се да после низа година сретнете неку своју бившу ученицу. Кад вас потсети на своје ђаковање и рекне вам: „Имала сам код Вас 4, али је Ваша *четворка* вредела више него *петица* других наставница!“ Другим речима: „Како сте нас Ви *строго* оцењивали!“

Сви ми наставници и међу собом и од стране ученика и њихових родитеља разврстани смо у категорије: *врло строгих, строгих, благих и врло благих* оцењивача, који просто нису у

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

стању да даду слабу оцену, маколико ђак слабо успевао. Сећам се једног директора из категорије *преблагих*. „Па знала Вам је нешто да прочита”, рекао би ми често и за ученицу V и VI разреда која би чак траљаво и читала!

Сама чињеница што ми, и поред свих *опомена да бележимо чисте оцене*, већином у свој нотес бележимо: 2, 2+, 2^s, 3—, 3^s итсл. нијансирајући сваку бројку за читавих *пет ступњева*, очевидно говори за то *како је тешко засећи чисту оцену без колебања* и како се ступњеви успеха тешко дају *прецизно изразити*.

Па зар нам онда горњи примери у њиховим безбројним варијацијама не указују на то да *бројна данашња* оцена, било од 1—5, или каквог било другог бројног уобичајеног низа, ни из далека није некаква *апсолутна мера* ни *израз ученикова* знања, умења и владања, кад она тако *варира* и код једног истог наставника, према стицају прилика под којим се оцена даје, а камоли код два разна наставника истога предмета, или тек у разним школама истога места или из разних удаљених покрајина.

Запитамо ли се сада, зашто да *оцена није* прави израз ученикове радне способности и делатне вредности и где лежи узрок томе? Да ли у наставнику или ученику или негде *изван* или *изнад* њих обојице и њихових моћи?

Томе има читав сплет и *узрока* и *разлога* а сви се они могу груписати у оне *објективне* и *чисто субјективне* природе. Почећемо са *објективним*, са оним што је *изнад* и ученика и наставника при оцењивању.

Сама природа оцене као такве, као *броја*, нечега неумитно *прецизно одређеног* не може се никада поклопити са природом *знања*, *умења*, *понашања* као менталних, етичких и социјалних вредности у живоме бићу. *Број* може да буде *прави израз* за *чисто квантитативно* и *материјално*, док су оне унутрашње вредности у људскоме бићу *ученичком квалитативне* природе а дате у безброј *прелива*. Ни *знање*, ни *вредноћа* ни *владање* нису мерљиви ни „кантаром, ни рифом и аршином”, па следствено и *не могу бројеви* бити њихов *тачан* ни *прави израз*. Што се оцена у виду броја упркос тога још таквом сматра и практички примењује у школскоме животу, само је *једна укореењена заблуда* преживеле старе школе, која се нимало не слаже са духом и циљевима данашње радне школе.

Али схвативши *оцену—број* ма и као *само симбол* поређења знања и радне способности код ученика истога разреда, да видимо да ли нам се и уколико истављају ипак тешкоће при оцењивању на уобичајени начин? Признамо ли, да је према самој природи ствари *објективно мерење* знања и умења *немогуће*,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

остаје нам онда при оцењивању оно *једино могуће* друго мерило: *лично*, субјективно. Да је „човек мера свих ствари” израз је давнашње мудрости за *релативитет* сваког оцењивања и човека човеком. Колико ли би требало у танчине познавати једно људско биће па да оцена његових унутрашњих вредности буде довољно *поуздана*, и *максимално могући израз* правога стања ствари?

А да ли смо ми наставници, радећи под данашњим околностима полудневне наставе у школама претрпаним ученицима без избора, и поред најбоље воље и љубави према деци, у стању, да наше оцењивање, ма и *симболички изражено бројем*, вршимо на основу *довољног познавања* наших ученика? Ја имам смелости да тврдим: ми то *нисмо у стању*.

Сам акт оцењивања збива се у једном таквом сплету *личних околности* и ученика и наставника, које дубље познавање ученика веома отежавају, а оно би требало да буде неизоставна претпоставка сваког иоле тачнијег оцењивања. Тај читав низ тешкоћа *чисто субјективне природе* при сваком покушају оцењивања владања, умења и знања писменог или усменог, редовног или испитног, *нити је мали, ни безначајан*. Први члан у томе низу јесте сама природа човека и као *ђака* и као наставника.

Нити смо ми наставници ни деца машине, работи, па да нас претпостављени, а децу родитељи, при поласку у школу и на час навију на неку *нумеру највеће могуће прецизности*. Својим душевним склопом човек је у највећем степену подложен *расположењима* од многоструке условљености. Опште стање здравља, предболести или реконвалесценције, наша нервна одмореност после добро проспаване, или замор после у весељу, учењу, узбудљивој лектири или над драгим болесником, или дететом пробдеване ноћи, тромост иза јела итсл. условљава и нашу и дечију радну одн. оцењивачку способност. За тим се нижу остале околности. Повољан или неповољан стицај наших и дечијих породичних прилика, наша материјална забринутост или безбрижност. Стање пубертетне преосетљивости на једној или можда климактеријалне раздражљивости, као и гневности на другој страни. Бучност и несташност једрих и здравих, утученост мрљавих и болешљивих, ведрина ситих и утопљених а потиштеност недоручалих и успут прозоблих у лошој обући и оскудном оделу, итд. итд. Све то пресудно *утиче на приказ* ученикова схватања и његове мисаоне обраде наставног градива и језиковног уобличавања у *израз стваран*, у празну фразу или бесмислицу, или технички покретни израз писања, цртања, ручног рада, гимнастичке вежбе, исто тако као што су сви ти чиниоци од утицаја и на свако оцењивање ученичког делатног приказа.

www.cuni.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Томе се придружује још нешто што се при оцењивању никад не узима у обзир а то су: *таласне кривине и радног и приказног* капацитета ученикова у току свакога раднога дана. Већ неколико деценија педагози и педолози свих народа проучавају деловање умора од наставе на квалитет ученичког рада и приказа. Сикорски, Бургерштајн, Бине, Нечајев, Лај и други утврдили су: да број грешака и у писменом и усменом приказу стоји у тесној вези са степеном замора код ученика.

Писмени школски задаци, истина, не дају се четвртог и петог (!) часа. Али се и оба последња часа пре подне, као и првог часа по подне мора и предавати и пропитивати-оцењивати и поред знатно смањене радне и приказне способности и ученика и наставника. Извесни наставни предмети — при часовном (и од 35 мин.!) начину рада и долазе у распореду претежно тих последњих часова. Али шта вреде научна искуства из педагошких и психолошких лабораторија кад социјално-политички и привредни разлози мрве многе савремене педагошке захтеве, те остајемо, ево већ преко двадесет година, са *петочасовном полудневном наставом!*

А није та плима и осека наставничко-ученичких способности само *дневно периодична*, већ стоји у вези и са периодичношћу годишњих доба. Космички условљен нервни немир у пролеће и млитавост јунских дана повлачи знатну осеку ученичког капацитета у приказивању. Ипак су код нас баш у јуни смештени толики испити и завршна одлучивања о годишњој оцени.

Тешкоћу при оцењивању причињава, најзад, и духовна разноликост ученика, која проистиче из њихове типолошке припадности. Познавање ученика није довољно без знања коме типу он припада, па према томе и како ће реаговати при својим одговорима усмено а како писмено. Наставнику је, и несвесно, увек најблискији ученик типа коме и он сам припада: визуелни, акустички или моторични. И ако је, рецимо, наставник језика претежно акустичар, биће увек склон да теже узима и строжије оцењује неминовне изговорне погрешке својих ученика претежно визуелног типа, док ће, напротив, погрешке у „читању с листа“ акустичара блаже узимати. Место што се нервира што мора и по 5—6 пута да исправља правилним изговором исте речи погрешан ученички нагласак, на пр. у немачком код глагола с предметком или какве сложенице, позлавајући тип ученика пустио би га да неколико пута *испише* реч и обележи нагласак и да се *оком* поправи тамо где му ухо не досеже. Ако је математичар визуелног типа, мораће се стално обуздавати при оцењивању ученика акустичног типа што нису у стању лако да замисле, рецимо, ни све

оне углове и њихове односе, који постају кад се две паралеле пресеку косом, а камоли што сложеније.

Цртање, писање, ручни рад и све комбиноване радње дубоко су условљене тим *типолошким особеностима ученика*. Али ми при ученикову исказу или радном изразу те чисто типолошке особности, због недовољне психолошко-педагошке упућености, лаке руке узимамо и ценимо као израз *знања* или *незнања* њиховог. Нарочито при „раду са целим разредом” запажамо као *активније*, па према томе и оцењујемо повољније *моторичаре* (или *сангвиничне*) јер се *истичу*, док се какав *контемплативни ђуталица*, иако бољи радник, нити тако лако запажа нити тако лако повољно оцењује. Особито је при оцењивању *владања* врло тешко не *огрешити се* о *моторичаре* због њихових несташлука, док се многи *мирни подмуклица* боље оцени.

Нису при оцењивању безначајни ни *емоционални чиниоци*. Код ученика првенствено *страх* и *бојазан*, нарочито пред старијим и строжијим наставницима. Код наставника *нестрпљивост* и *дражљивост* са којима стално морамо да се разрачунавамо, нарочито при раду са вишим разредима, у којим се из године у годину сустиче све већи број *неодабираних недаровитих ученика*. Овде долази и наша неизлечива *болећивост* према дефектним сиромашним и породично несрећним те их увек знатно *блаже оцењујемо* него остале.

Узмемо ли у обзир све наведене чиниоце при оцењивању, мораћемо поштено признати: *да је оцењивање у свакој школској прилици ствар веома мучна и тешка* како за нас наставнике, тако и за наше ученике.

Апсолутно објективног оцењивања човека човеком *не може бити*. А за субјективно и релативно кроз је неподесан и застарио начин оцењивања *бројем* ма коликог низа цифара 1—5, 6—10, 10—20. Ми смо у стању да утврдимо: да ученик у школском раду *није успео*, да има *успеха*, или да се у *успешном раду нарочито истакао*. Хтети то ухватити у цифре па такве оцене сматрати као израз радних, исказних и социјално-етичких вредности код ученика, апсурдно је. Савременој школи далеко боље одговара психолошко-етичка *карактеристика* на место *цифре-оцене*.

Мага Магазиновић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

РУЖНЕ НАВИКЕ У НАШЕМ НАРОДУ И У НАШОЈ ШКОЛИ

Ал. Н. Милићевић

Могли бисмо овај наш чланак да почнемо шаљиво — речима: „одузми Србину славу и — псовку, па си му одузео два значајна обележја!“ И, коликогод је слава наш лепи обичај, толико нам је псовка ружан.

Само то што се осећа и намеће потреба да се о овој ружној појави у нашем народу и школи говори, доказ је да то зло постоји, и да га треба искорењивати.

Псовка је постала тако честа и уобичајена, да се она изриче несвесно, не размишљајући, не уносећи се у њено право

значење. А када бисмо то и за тренутак учинили, застали бисмо запрепашћени пред речима које смо притом у реченици поређали. Но погрешно би било ипак отуда изводити закључак да је наш народ духовно и душевно покварен, блазиран, изопачен, без вере у Бога и светиње. Напротив, он је и добар, и душеван, и побожан. Ми знамо да наш народ неће да почне рад у пољу, на њиви, а да се не прекрсти и позове Бога у помоћ: он се прекрсти и благосиља када хоће да попије чашу ракије, он се крсти када легне да спава, он поздравља раћање сунца крстећи се, — онога истога сунца које ће мало касније да опсује, чим му во у јарму, на њиви, крене улево или удесно. Он ће тога истога Бога да опсује, кога је малочас призивао у помоћ, чим му во застане при орању, чим му плуг загне о какву подземну жилу или камен.

Па како би се могле да објасне ове супротности између душе и језика код нашега народа? — Само као ружна навика и сировост његове душе и духа, мала његова култура, о којој на селу нико и никад не води рачуна. И оно мало његових васпитача на селу — поп и учитељ — ретко су му икад казали да то не ваља; напротив, и од њих је он покаткад чуо рафиниране псовке свега

и свачега. — Псовком наш народ бодри своју стоку да му боље ради, своју чељад њом он кори за нерад. — Псовку наш народ сматра за израз снаге, мушкости и сав је срећан кад му синчић, који је тек проходао и научио прве речи: тата, мама, баба — баш њих поређа као објекте у реченици приликом првих псовки!

Овде ми пада на памет смешна ситуација из војске, из минулих ратова, коју је стварао један командир чете: он је и највеће похвале својим војницима почињао „Војници“,... (овде је сад долазила једна „добронамерна“ псовка, изречена целој чети) а затим су се низале похвале за јунаштво, дисциплину, ревност и друге војничке врлине; — и нико се на то није љутио, толико је он научио да псује, а чета да то слуша!

Међутим, псовка је једна врло ружна навика, толико очигледно ружна, да то не треба нарочито ни доказивати. Та ружна навика почиње да хвата корена код деце још када чују своје родитеље први пут да псују. У детету је усађена потреба за подражавањем старијих; подражавањем и доброга и рђавога. Дете брзо и лако прима све што од старијих види и чује, и то одмах и приводи у дело, без размишљања, без самокритике, јер за то оно још нема израђене појмове. Најзад, тај закон имитирања других, старијих, а нарочито родитеља, који су деци најближи, и њихов први пример и углед, неопходно је потребан за дечји напредак. На њему се управо и заснива дечји напредак све док она не поодрасту и почну да мисле и својом главом. Наравно, напредак, ако је реч о добрим примерима и узорима; ако, пак, о рђавим, онда је назадак већ ту. Јер дечја душа и дух су пријемчиви, као меки восак, за све: и за добро и за рђаво; дечја будућа срећа и напредак у животу умногоне зависе од онога што су у првим данима свѐга схватања видела, чула, доживела и прочитала; управо, то чини основ и ризницу њиховог моралног васпитања, које почива на сликама сећања и на утисцима које су у детињству нагомилала у свој дух и душу.

Навикавајући се да псујемо, постепено, и оно што нам је најсветије, и то сви одреда, ми и не осећамо колики је то морални мањак за свакога од нас; колико нас то понижава; колико нам каља душу. — То само осећа она мањина добро васпитаних људи и деце која је остала поштеђена те ружне навике. Она често с гнушањем и црвенећи на улици, на возовима, на трамвајима, на селу и у вароши — свугде, мора да затвара уши пред овом појавом.

Психолошки је тачно да што више лепих, нежних, отмених, племенитих осећања, утисака, доживљаја уђе у нашу душу и дух, утолико је она богатија лепим утисцима, утолико је наша душа светлија, отменија, нежнија и узвишенија. А псовка пак при којој

www.uns.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се на драстичан начин истичу ниски инстинкти човечји, мора у духу и души да оставља само тамне моралне мрље за собом. Псовка припрема дух и душу човечју, а нарочито дечју, само за рђаве акције, никако за добре; — то треба да нам је јасно, а нарочито родитељима.

Прво се ухо навикне на псовку слушајући је свакодневно и свугде, па после дух и, најзад, душа. И, рекли бисмо, да нико и не мисли да је псовка нешто ружно и неуљудно баш зато што сви, све и свугде псујемо!

Познато је да је псовка наш „специјалитет”, и особеност још неких народа. Великим европским народима, са високом културом, псовка је туђа: код неких европских народа је недопуштено, у бољем друштву, поменути и по неки део интимне тоалете човечје.

Кад странац дође у нашу земљу, прво што научи, поред најпотребнијих речи за исхрану, јесу и именице и глаголи за псовку. Они још на првом кораку, на железничкој или паробродској станици, од носача, чују неке неразумљиве речи, које после опет чују свугде у земљи чији су гости! Они дођу до уверења да им је то потребно, да би указали довољно пажње земљи чије гостопримство уживају! То они сматрају и за врсту пажње коју нам указују ценећи наше гостопримство, јер, мисле, свака земља има своје обичаје које треба ценити!

Код нас, додуше, постоје и законске одредбе које забрањују псовку на јавним местима, — толико је она наше национално „добро”; — али ко да те одредбе спроведе и брани, кад, брате, сви псујемо! — чак су неке установе, које су за то позване, пре неколико година, на велику радост оних који немају навику да псују, биле повеле акцију да ово национално зло искорене, — наредбама, окружницама, но која вајда када су и органи, на јавним местима, псовком — терали псовку!

*

Да видимо сада како овај народни обичај стоји у школама. — Исто као и у народу, само са нешто више рафинираности, правилности у погледу граматике и синтаксе, правилности у употреби речи, термина и глаголских облика! — И крајње је време да се и ово зло почне прогонити из школе. Да учинимо један предлог: Наиме, мишљења сам да би у свима разредима требало образовати ђачке одборе, који ће се старати о сузбијању псовке и других ружних навика код својих другова. Тај би одбор, који је увек у средини својих другова, а који би био састављен од ђака одличних, и са лепим домаћим васпитањем, који би требало да изабере сам разред, имао за дужност да води рачуна о оним ђацима

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

који имају добро домаће васпитање, који су целе школске године испуњавали све ђачке дужности савесно и беспрекорно, па да се такви ђаци видно истакну и награде, на крају школске године, иако немају одличан успех у наукама, јер то је, поред труда, и дар божији, — већ за лепо понашање у школи. — Тако би се умногоме поправило ђачко владање у школи, и то од оних које су они сами изабрали за своје коректоре — од својих другова, и са њиховим пристанком. Наравно да би тај одбор имао да претходи примером. — Ти ђачки одбори не би били само добровољни помагачи школе, већ би радили и за себе, за свој разред; они би подизали морални и естетски ниво свога разреда, сваки одбор посебно, и сви заједно, за школу чији су васпитаници и ученици, а којој дугују за морални и интелектуални капитал који од ње добијају за своју будућност.

Када смо указали на то како да се сузбија псовка и други ружни обичаји у школи, код будућих интелектуалаца, да покушамо указати и на то како да се ово учини и на селу, код оних који највише имају ову ружну навику, и то несвесно.

Наиме, ту би учитељ и свештеник могли највише да учине: учитељ у школи, а свештеник са амвона. Не треба за то нарочита умешност нити велики говорнички дар; довољно је често, управо увек, рећи сељаку да оно што он псује и ружи несвесно, кад је љут, није ништа друго него светиња, коју он иначе обожава и којој се у свакој прилици моли; да њега срџба, при којој псује и оно што му је најсветије, не правда пред Богом, сунцем, олтаром, небесима, звездама, — и да ће га казна божја за то постићи кад-тад. Но како и образован човек често заборавља на моралне законе, требало би за сељаке и свугде где се они често налазе: у судници, сеоској механи, школи и цркви истаћи исписане табле са паролама: Не псуј, Не ружи Бога, итд.! То би за њих био један потсетник који би несумњиво дао добре резултате. И, поврх свега тога, претходити примером...

Бојим се да нисам овим утрошио доста времена, мастила и хартије на нешто што би се сматрало безначајним у нашем народу и школи. Но ипак мислим и верујем да наш народ није глух за добронамерне савете: хоће он радо да послуша оне који му мисле и желе добра; чак се и љути на оне који знају а неће да га поуче. — Ићи ће тешко и споро да се наш народ одвикне од драге му псовке, али истрајним радом у томе правцу постићи ће се много, временом све!

*

У ово ново време наше националне обнове, када нарочиту пажњу треба поклонити нашој средњошколској омладини, чије духове и душу треба да припремимо да ту обнову и приме, ми-

стимо да је важно да се та душа наше средњошколске омладине треба да очисти од муља што га је у њу нагомилало друштво, предратна литература, предратна штампа, као и њени „добронамерни инструктори”, који су ту омладину васпитавали у правцу однарођавања и удаљавања од њене светле народне историје.

Онима који мисле да псовка, којом се наш ђак служи обилно у свакој прилици, не значи много за прљање младе душе, рећи ћемо: да је и она једна припрема за слабљење карактера млада човека, чија душа треба да прими *свето причешће препорода*.

Ал. Н. Милићевић

Б Е Л Е Ш К Е

ОДГОВОРНОСТ ШКОЛЕ И ОДГОВОРНОСТ ЧОВЕКА ПРЕМА НАЦИЈИ

(Из говора г. Вл. Велмар-Јанковића, помоћника министра просвете, одржаног београдским наставницима на Коларчевом универзитету)

Преображај српскога народа, коме се надамо после ове катастрофе, или ће бити коренит и дубок, и зависан у првом реду од мере наше моралне обнове, или ћемо онда још дубље потонути и пропасти једном сасвим недостојном пропашћу.

Тај преображај мора бити нечим светим и великим ношен. Не позајмљеним пароланама, него вером предака дубоко у крвавом срцу, дуго и болно ношен. Не анархичним побудама него пламеним пожртвовањем за последње, очувано, српско боље Ја.

МОРА СЕ СТВОРИТИ БОЉА ОТАЏБИНА

Отаџбина у којој се неће моћи изгубити веза са српским традицијама и са српским жртвама. У којој ће нагони самоодржања бити на вечито будној стражи, не само на границама, него и у срцима и умовима. У којој ће слабости бити прогнане, а живот чојства и јунаштва у цивилилу и у униформи враћен на старо место.

У којој се неће десити да отаџбина постане нечије или свачије трговачко друштво.

То морају да учине у првом реду људи просвете и културе. То морају да учине у првом реду наставници, у чијим рукама лежи будућа младост будуће Србије.

ЈАЗ ИЗМЕЂУ ПРОСВЕТЕ И НАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

У прошлом двадесетогодишњем периоду наше школе су можда давале више механичког знања и позајмљене учености но раније, али су се одвојиле од народног нагона и живота. Широко смо растворили врата, нарочито наше средње школе и нашег универзитета, свим могућим и немогућим сазнањима, свим утицајима са стране и свима експериментима, педагошким и непедогошким. Поводећи се за старим нагоном динарског примитивца да на брзу руку, бистрином, домишљатошћу и такозваним здравим разумом досегне знање и степен цивилизације старијих народа, ми смо за ово двадесет година похитали да на врат на нос обучемо не само спољну цивилизацију Европе, него смо поврх тога и у васпитање омладине уносили и унели заиста толико нових смерова, толико разних новина, толико опита и покуса, да је то све скупа узето морало пореметити и ум и срце наше омладине, посувратити њену оријентацију у националном животу, померити основе њеног нагона и ослабити јој вољу. У сваком случају, наша настава

није била довољно изграђена према потребама народне заједнице нити је од ње полазила. Зато је настава остала по својим стремљењима на једној страни, а народни живот и његови циљеви остали су на другој страни. Пошли смо у раскорак и ту, као и у политици, као и у економији, као и у култури уопште.

Каква је били та настава за ово 20 година?

Настава је водила бригу о томе шта би наш млади човек могао да буде у будућности, али није водила бригу о томе одакле је он, какав улази у школу, и какво му је кућно васпитање. Настава је била за скокове, без обзира на опасности прелаза са села у варош, са патријархалног у модерно, са сиротињског у псеудокapиталистичко. Настава је полазила од типа апстрактног човека, интернационалног и општељудског, а запуштала је човека са нашег тла и полазне основе тога тла. Настава је давала избор општих вредности, али је пренебрегла да у душе омладине усади основну хијерархију националних вредности. *Настава је давала Европу од Париза до Москве, али је нацију свела на шаблону и на дотрајали пригодни патриотизам.* Настава је давала просечно образовање, али није формирала духовно гледање. Настава је отварала видике, али није давала сигурне оријентације. Настава је давала пуне прегршти знања, али није формирала карактере. Настава је водила рачуне о општем образовању, а није водила рачуна о структури наше земље, једном речи о потребама нације, њеног живота, њених основа и њеног органског развитка.

У нашем јавном животу, па и у настави, ми смо се за ово двадесет година и сувише олако одрекли свега што је било наше народно, нарочито српско, и остали смо зато да висимо ни на небу ни на земљи, с поремећеним нагонима, пресечених традиција и сасушених извора отпорности и чојства.

Данас, кад нас је стигла несрећа, ми видимо да смо некад били другачији и бољи. И да се, ако спаса има, морамо вратити барем на оно какви смо некад по моралу српства били.

То враћање на себе саме морају извести најјачи покретачи нашег духовног живота, у првом реду просвета у школи и ван ње.

ХОЋЕМО ТИП ОДГОВОРНОГ ЧОВЕКА

На којој линији извести то враћање? — На линији појачане одговорности.

Ми не живимо на тлу које има право на повучен миран живот. Ми смо вечито били на ветрометини, ми смо одувек били на раскрсници светова. Ми не можемо дакле бити никад безбрижни и неодговорни. И, ако цела нација мора бити увек на опрези и будан чувар својих граница и своје животне моћи, смемо ли за будућност опет спремати генерације размажене од родитеља, школе и државе? Дечаке неспремне у дане младости за позив одговорног домаћина, за позив одговорног војника, одговорног човека своје професије, одговорног јавног радника, одговорног приватног човека, одговорног човека напросто. Сав је акценат на тој речи и ту мора да дође преокрет јер је наша несрећа и дошла отуд што је досада сав наш јавни живот био у знаку неодговорности. Да ли је одговарао министар за своје незаконито деловање у Југославији? Да ли је одговарао спекулант и чиновник за заједнички вршену корупцију? Да ли је одговарао човек уопште за своје поступке суду заједнице? Какве су санкције постојале за огрешење о заједницу и опште добро у нашем друштву пре 6 априла и да ли је то друштво уопште постојало? Да ли је због нечасног свог поступка човек

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilid

остао изолован, да ли смо због огрешења о заједницу ускратили корупцију или ноторном спекуланту руку, затворили му врата куће? Да ли је уопште дошла до израза, нарочито код нас у граду, *санкција стида и образа честите српске куће, да ли је дошао до израза патријархални став српског домаћина у друштву нашем?*

Да ли све то скупа није без поговора било сломљено, пребијено и прогнано из нашег јавног живота?

И шта је дужност нове школе према том моралном и друштвеном расулу?

Да створи заједно са напорима породице наше, тип *одговорног младог грађанина српског.*

ЗАДАЦИ ШКОЛЕ У СЛУЖБИ НАРОДА

Нека нам *основна школа* формира дечака и девојчицу који су, заједно са родитељима и са наставником, одговорни према заједници, ако из основне школе изађу неписмени и ако нису из те школе понели основно знање о своме селу, округу и земљи, о првим својим дужностима према оцу, мајци, људима и домовини, и ако нису бар из те школе отишли са полетном вољом да тој домовини, и свом сачовеку, у божије име помогну. И нека их заједница строго удари по малим прстима, али још теже нека удари родитеље и наставнике, ако своју дужност нису испунили.

Нека нам настава *средње школе*, у свим врстама школа и из свих ресора, да младиће и девојке који ће у школу ићи и знање стицати у уверењу, сваке године све сигурнијем, ширем и племенитијем, да све то корисно знање и све то огромно време проведено у школи има да послужи не изграђивању личности у себичне сврхе, — него да је све то у првом реду намењено томе да *појединачна служба народу буде што преданија, стручнија, и у његовом духу, у његовим потребама вођена.*

Кад сврше средњу школу, гимназију, стручну школу било које врсте и струке, наш младић и наша девојка морају изаћи из ње са сазнањем да су из школске радне заједнице изашли у народну и животну радну заједницу и да је основа овог друштва, новог српског друштва, пре свега: *егзистенција створена на бази рада.* Из те школе тај млади интелегент мора да изађе са осећајем дужности према једној сиромашној земљи која се може одржати само ако и он допринесе свој радни принос, и ако пази да то и други чине, и ако пази да се плодови тог општег рада праведно расподељују. Из наше школе наш млади човек мора да изађе формиран пре свега у поштовању према породици и етичким законима, и свестан најважнијих и битних циљева своје народне заједнице. Он мора знати да је члан народа који мора да је вечито будан и спреман за жртву. Девојке наше морају из наше школе понети спрему за свој нарочити позив српске мајке, сестре, домаћице. Ко год не изађе такав, нека га заједница не прими, нека га дом казни, нека га српско друштво осуди. А с њим заједно и његовог наставника и родитеља. Шта ће нама и којој држави треба онај рђаво васпитани, површним знањем снабдевени, бескарактерни тип младића спекуланта који се последњих година почео код нас јављати у свој својој бедној зрелости са свршеном матуrom или са свршеним универзитетом? Који одмах, са 18 година, улази у државну администрацију, по партијској препоруци, и успут студира или не студира, али зато показује често страховито незнање, примитивске апетите и отворене очи за сву спекулацију на бирократској лествици. Шта ће нам тип размаженог дечака који има грађанско уверење

да ће га имућни отац везама збринути, овако или онако, знао или учио он мало или много? Шта ће нам тип превратника који је из своје сиротиње извео само закључке мржње, и те закључке извео јевтино без великих напора, умних и моралних, без трунке одговорности према било коме, најмање према заједници Срба.

ШТА ЋЕ НАМ НЕНАРОДНА НЕАКТИВНА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА?

А на наш универзитет уопште и не треба да иде човек који није спреман да у огромно појачаној мери изврши оно што сам као духовни и васпитни циљ средње школе подвукао. Интелигенција са универзитета данас треба да претставља, и на универзитету, и кад оде с њега у живот заједнице, савршени тип одговорног Србина интелигента. Важно је, несумњиво, да се струка савлада одлично, а не у скоку и за вољу формалне квалификације. Али један добар правник, лекар, комерцијалиста, ветеринар, инжењер, може свој хлеб зарадити и свој позив вршити у целом свету. Међутим нашег правника и социолога, нашег лекара, нашег теолога, нашег ветеринара, агронома, инжењера, нашег наставника чека наш сиромашни народ са хиљаду својих проблема духовног и материјалног тла које треба све нас да храни и оружа, и тим проблемима има да се тај наш човек универзитетлија посвети и да нађе своје место, своје дужности, свој животни циљ на том путу службе заједници, у оквиру највишег плана који је народна заједница израдила. Не васпитамо ми њих на универзитету, и не држимо ту скупу установу зато да се њима, какви су да су, нађе хлеб и егзистенција. Скуп егзистенција, макар и обезбеђених, на једној територији и у једној држави, још не чини ни народ ни државу, ни друштво, ни заједницу. А ми смо за ово 20 година имали универзитет који је давао квалификације за низ егзистенција које нису, сем за своје себичне циљеве, осећале никакве одговорности према циљевима народне заједнице. Шта ће нам адвокати и чиновници који само теку паре као адвокати, а као чиновници раде у државној служби таман толико колико да на првог могу примити плате? Шта ће нам инжењери којима је свеједно какве ћемо имати мостове и куће, само кад је њихова предузимачка делатност скупо плаћена? Шта ће нам агрономи који су се бирократисали, лекари којима је комерцијални део праксе најважнији, ветеринари који пропашћу стоке тове своје џепове, свештеници којима је духовно старање на последњем месту, наставници којима је свеједно каква ће бити српска омладина? Универзитет је у највишој мери одговоран за то какав тип готовог интелигента предаје своје народу. Изграђеног човека, националног протагонисту, тип Србина интелектуалца тј. тип човека који је стално у живом односу савести према циљевима своје народне и духовне заједнице, такав тип човека треба да даду наше школе, а у завршном и најважнијем облику наш универзитет.

Ур.

ТУМАЧЕЊЕ ЈЕДНОГ ИЗРАЗА У „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ“

У тужбалици сестре Батрићеве у *Горском вијенцу* реч рано у стиховима: „Куда си ми улетио, мој соколе! од дивнога јата твога, брате рано!“ различито се тумачи. Три су тумачења за значење израза *брате рано*.
1) Решетар је у својим издањима *Вијенца*, па и у последњем — X-ом издању,

акцентовао реч *ра̀но*, схватајући је као вокатив од именице *ра̀на* (*хра̀на*). 2) Данило Вушовић је у свом издању *Горског вијенца* дао акценат кратки низлазни — *ра̀но*, сматрајући да је у Његоша овде вокатив од именице *рана* (као што је обичан иначе вокатив ове речи у тужбалицама: *ра̀но љута*, *ра̀но без пребола* и сл.). 3) Треће значење овом изразу дао је најпосле Г. Трифун Букић (в. *Гласник Проф. друштва*, књ. XXI, св. II, стр. 132—3). Он мисли да у овом изразу немамо вокатив ни једне ни друге именице, него прилог *рано*. Значило би да је сестра мислила на прерану смрт свога брата, па је, место да каже: „Куда си ми улетио *рано*, мој соколе!...“ рекла у инверсивном реду речи, својственом Његошевој дикцији: „Куда си ми улетио, мој соколе! од дивнога јата твога, брате, *рано*!“

Ниједно од ова три тумачења није неосновано; свако од њих се може доказивати са добрим делом вероватноће. Ма колико које изгледало коме вероватније, није га лако доказати, а да се остала два тумачења потпуно одбаце.

Узмимо прво — Решетарово значење. Колико је мени познато, сви они којима су ближи по локалном језичком осећању Његошеви изрази, данас не читају у овим стиховима реч *рано* са дугим низлазним акцентом, — и, чини ми се, сасвим далеко је израз *brate ра̀но* од онога што даје локалну боју Његошеву језику и његовој песничкој дикцији. У Црној Гори и њој ближим крајевима, где ова врста поезије и данас постоји у народу, и где је овај припев врло обичан у тужбалицама, не верујем да ће се другачије изговорити него *brate ра̀но!* Сви ми који смо из тих крајева, имали смо прилике да чујемо у овом припеву само овај акценат. Па ипак има једна чињеница која нам не допушта да олако пређемо преко Решетарова тумачења овога израза. И поред тога што смо ми навикли само на акценат и значење *brate ра̀но*, има, збиља, један јасан доказ да се у тужбалицама нашим налази и израз *brate ра̀но* са Решетаровим значењем и акцентом. У тужбалицама које је покупио, а које се налазе у *Животу и обичајима народа српскога*, Вук је на једном месту забележио акценат често понављане речи *рано* — и тај акценат је *ра̀но* (стр. 183: Шуњо *ра̀но!*). То ће бити једина акцентована реч у оно неколико — близу педесет — краћих и дужих тужбалица што их је Вук ту забележио. Тај забележени акценат нам несумњиво показује да је Вук тако чуо ту реч, и да је хтео означити је да би се разликовао овај вокатив од вокатива *ра̀но* који често у овим тужбалицама долази: *братска рано* (несумњиво *ра̀но*) и слично. Треба приметити да то што је он само на једном месту означио овај акценат, не доказује да свуда у његовим тужбалицама треба читати тај акценат у сличним припевима: *brate рано*, *Перко рано*, *наша рано* итд. Поменута тужбалица се налази у онима које је Вук назвао: „загорске јаукалице“. С друге стране, припев *братска рано* који срећамо баш у „загорским јаукалицама“ Вуковим упућује нас да претпоставимо да и тамо може бити у сличним изразима вокатив и *ра̀но* и *ра̀но* (од *ра̀на* и *хра̀на*). Не мислим да израз *братска рана* може што друго значити него *ра̀ну*, бол за братом.

Свакако је занимљиво што баш у „загорским јаукалицама“, поред израза *братска рано*, за који нам није нимало вероватно да може бити вокатив од *ра̀на* (*храна*), имамо и израз *brate ра̀но*. Дакле, у сасвим сличним припевима и један и други вокатив — и *ра̀но* и *ра̀но*. Може ли нам то послужити за доказ да смо ову напоредност вокатива могли имати и у Црној Гори? Ако би се то претпоставило, онда су Решетаров вокатив *ра̀но* и Вушовићев *ра̀но* и један и други произвољна тумачења од две могућности савим једнаке вероватноће. Али мени се чини да је Решетаров вокатив

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

необичан у Црној Гори, ако би се тамо и могао наћи, па тим Вушовићево тумачење има много више вероватности.

И поред све логичности у доказивању г. Ђукића не чини нам се убедљиво његово тумачење прилошког значења речи *рано* у овим Његошевим стиховима. Инверсија у стиховима: „Куда си ми улетио, мој соколе! од дивнога јата твога, брате, рано! место „Куда си ми улетио тако рано од дивнога јата твога, мој соколе!“ одговарала би стварно Његошеву песничком стилу, али не и стилу народних тужбалица. Припеви у тужбалицама су редовно узвичног вокативног карактера. Зато не би одговарала томе стилу инверсија која би прилог бацила из првог стиха у узвични припев другог стиха. Намеће се питање, је ли Његош једну своју стилску особину унео у тужбалицу која је по свему другом очувала особине народног стила. За тужбалицу Његошеву рекао је згодно Вук да се не може рећи да је „сестра Батрићева или друга каква Црногорка све овако сложила или намјестила, али се за цијело може казати да овдје нема ни једне ријечи коју покајнице у Црној Гори нијесу говориле“ (*Ж. и обичаји*, стр. 176). Могли бисмо овоме додати да нема ни једне речи која се у тужбалицама народним не би казала, или, што каже Вук, „намјестила“ истим редом речи и израза. Инверсија у којој би прилог *рано* овако дошао у припеву била би необична у народној поезији уопште, не само у тужбалицама. То би морала бити само Његошева одлика стила. Његош је могао пустити личности *Горског вијенца* да говоре и његовим филозофским језиком, да се служе и његовим речником, али је сватове и покајницу оставио да проговоре правим народним језиком и у правом народном стилу. Зато је тешко без резерве примити тумачење г. Ђукића. Чак и поред тога што морамо узети у обзир још једну занимљиву ствар на коју сам наишао прелиставајући *Горски вијенац* и Вукове тужбалице, у чему би г. Ђукић могао наћи поткрепљење за своје схватање, и што би његовом тумачењу дало несумњиво прилог вероватноће. У *Животу и обичајима* Вук је прештампао и тужбалицу из *Вијенца*. Ту имамо овако написане прве стихове: „Куда си ми улетио, мој соколе! Од дивнога јата твога, брате, рано!“ Одвајање запетом *рано* од вокатива *брате* показује јасно да је онај ко је то учинио подразумевао ту прилог *рано*, јер Вук не одваја два вокатива именица у оваквим вокативним изразима (а тих има много: *роде браћо, срећо децо, граде Андро* и сл.). Јесмо ли сигурни да је Вук овде унео ову запету, кад знамо да он није издао за живота *Живот и обичаје*, него је *Одбор за издавање Вуковијех дјела* књигу издао 1867 год.? С друге стране, можемо ли допустити претпоставку да је то учинио *Одбор* који је спремио за штампу књигу која није била потпуно готова, — кад сам *Одбор* каже у уводу да је књига наштампана „без икакве промјене онако како се нашла“? Било како било, ствар је врло занимљива. У једној запети крије се одавно оно што је г. Ђукић дао недавно у свом тумачењу овог места у *Горском вијенцу*. Ако се Вуков рукопис *Живота и обичаја* чува, и ако се тамо налази запета, онда се Ђукићево тумачење потпуно слаже с Вуковим разумевањем Његошева текста.

Сва три, дакле, значења речи *рано* у овим стиховима могу се доказивати, али ја бих рекао да је највероватније значење које јој је дао Данило Вушовић

ИЗ „УСТАВА ШКОЛЕ” У ИТАЛИЈИ

Фашистички режим у Италији радио је пуних седамнаест година на реформи својих школа док није коначно, за министра г. Ђузепе Ботаи-а, довршио изградњу целокупног школског система, чија је основна начела сажео у 29 декларација — у „Устав школе” (La carta della scuola).

НАЧЕЛА, ЦИЉЕВИ И МЕТОДЕ ФАШИСТИЧКЕ ШКОЛЕ

Доследно врховном закону фашизма да се цео италијански народ и његов живот има да уопча у фашистичку државу, требало је да се и фашистичка школа — као средство интелектуалног и моралног формирања целокупног италијанског народа — директно уплете у народни живот, да би се постигло морално, политичко и економско јединство италијанске нације које се остварује у фашистичкој држави. Фашистичка школа, дакле, није могла да остане далеко од живота, коме је имала да послужи, него је добила улогу културне установе са задатком да формира човечанску и политичку свест нових генерација, кадрих да схвате сваки вид и израз живота и да решавају сваки проблем који им наиђе: научног истраживања, продукције и борбе на свим пољима људске делатности.

Путеви и средства том васпитању су тројака: наука, физичко васпитање и рад. Наука пружа (у школи у ужем смислу) морално и културно образовање; физичко васпитање, које је поверено у оквиру школске наставе фашистичким организацијама: Италијанској ликторској омладини (Гил) и Универзитетским фашистичким групама (Гуф), има да постигне хармоничан телесни развитак, самопоуздање и високо осећање дужности и одговорности, а уједно да припреми омладину за политичку и војничку дужност; рад (и мануелни) који је проглашен у Италији за социјалну дужност и уврштен у све врсте и степене школе, има да — путем „радних смена“ (планских распоређених школских ферија) уведе омладину у стварни живот, у радње, радионице, на њиве и море, да јој изгради вољу и карактер, развије социјалну и продуктивну свест и створи људе иницијативе и активности.

Уведена је т. зв. „школска служба“: свако италијанско дете, већ у својој четвртој години живота, обавезно ступа у школу и у организацију „Италијанске ликторске омладине“: прву има обавезно да похађа до четрнаесте године (тј. док заврши основну школу), а у другој мора да сарађује до своје 21 године, па и у случају да је раније престало да похађа школу. За време студија на универзитету и на високим школама студент учествује у раду организације „Универзитетских фашистичких група“, уместо у Гил-у. Тако се школско доба поклапа са политичким — школска зрелост са пунолетством. Кад заврши школу, омладинац добија „школску књижицу“ у којој су уписана сва опажања и напомене школских и политичких власти о показаним склоностима и способностима његовим, и ова књижица, уз „књижицу рада“, сачињава исказницу фашистичког грађанина тј. легитимацију за даљи живот и рад.

Проматрајући и испитујући питомца за клупама, на вежбалишту и на практичном раду од четврте године унапред, васпитач упознаје и оцењује његове склоности и способности, па га упућује на оне путеве образовања кроз школе којима ће најбоље да успе у животу и да послужи народу и држави. А школе су тако распоређене у врсте и степене и тако међусобно повезане да васпитаник може глатко без сметња да напредује путем који најбоље одговара његовим духовним и физичким особинама. Школа постоји

ради ученика, а ученик ради државе: према томе како је који омладинац умео и знао да врши као ђак своје школске дужности, таква ће и права као зрео младић да добије.

Породица учествује у животу школе и тако се и сама васпитава у духу заједничких циљева и метода којима се дете, дечак и младић упућују и припремају за очување вечитих вредноста италијанске расе и њезине цивилизације.

УСТРОЈСТВО ФАШИСТИЧКЕ ШКОЛЕ

Италијанска школа обухвата следеће степене:

а) **Основни степен** (основну школу у ширем смислу), са:

- 1) *материнском школом* (забавиштем), двогодишњом, од 4—6 године. Ова даје детету прво васпитање уместо мајке, отуда јој и име. Из ове школе дете прелази у
- 2) *основну школу* (у ужем смислу), трогодишњу, од 6—9 године. Ова се дели у градску и сеоску, према предметима, програму и методи рада. За овом дете полази у
- 3) *школу рада*, двогодишњу, од 9—11 године. У деветој години дете, обично, прелази са неинтересованог на интересовани рад — са игре на свестан рад. Ова школа има да му пробуди смисао за моралну вредност рада. После ове следи, сасвим природно,
- 4) *занатска школа*, трогодишња, од 11—14 године; настава у њој поприма облик продуктивног рада. Подељена је у типове према историском и географском амбијенту, а има задатак да припрема дечаке за занате који се, по традицији, обављају у њиховим породицама и завичају, и на тај начин их везује за родну груду.

Ова је школа завршна за све оне који не намеравају да иду на даље школовање; с њом престаје обавеза похађања школе. Према томе, основна школа (у ова 4 типа) може да се претстави затвореним кругом по коме се дете креће од породице натраг к породици.

б) **Средњи степен**

У школе средњег степена улазе деца по свршеној школи рада полажући пријемни испит, дакле у 11 години живота. Овај степен обухвата:

- 1) *средњу школу* (која одговара донекле нашој нижој гимназији), трогодишњу, од 11—14 године. Ова је школа општи јединствени тип школе која припрема за школе вишег степена (за више средње школе) у које ће ђак да пође по принципу строгог природног одабирања тј. према показаним склоностима и способностима. Ова школа даје прве основе хуманистичке културе, а рад у њој поприма форму и методу продуктивног рада. Дечаци који не намеравају да иду на виши степен, улазе у
- 2) *стручну (-занатску) школу*, трогодишњу, од 11—14 године која их припрема за рад у великим центрима. Настава је подешена према практичним циљевима, а рад, организован на строго научној методи, испуњава највећи део наставе. — Из ове школе иде се у

- 3) *техничку школу*, двогодишњу, од 14—16 године, која употпуњује стручну школу и припрема младиће за ниже службе и специјализовани рад у великим индустриским, трговачким и пољопривредним предузећима.

Према томе стручна (занатска) и техничка школа иду паралелно са средњом (нижом) школом, и док ова последња даје општу подлогу образовања и припрема за даље више школе, дотле оне две прве су завршне школе средњег степена и бацају готове људе у живот.

в) Виши степен

У школе вишег степена улази се са свршеном средњом (нижом) школом која је — по речима министра г. Ботани — база на којој почива целокупна виша настава са свим својим посебним типовима и циљевима. Виши степен сачињавају:

- 1) *класични лицеј* (налик на нашу вишу класичну гимназију), петогодишњи. У њему се уче класични и модерни језици са књижевности тј. продужава се стара традиција италијанских хуманистичких студија. Наука је заступана сразмерно циљевима школе. Врши се и практично и директно упознавање с радом. Апсолвенти ове школе могу да иду на све факултете — сем на педагошки.
- 2) *научни лицеј* (налик на нашу вишу реалну гимназију), петогодишњи, спаја класичну традицију са вредностама свакидашњег живота и тако ствара модерни хуманизам. У њему се ствара смисао за научна и техничка истраживања, а помоћу рада се иде к практичној примени њиховој. Апсолвенти могу да иду на све факултете, сем на књижевно-филозофски и на педагошки.
- 3) *учитељски течај* (наша учитељска школа), петогодишњи, припрема за васпитање деце. У петој години овог течаја врши се пракса која доприноси формирању учитељева карактера и методе. Апсолвенти могу ићи на педагошки и економско-комерцијални факултет.
- 4) *трговачки технички институт* (трговачка академија), петогодишњи, припрема младиће за службу у државним и приватним уредима и упознаје их са трговачким, правним и привредним наукама као и са техником, упоредо са праксом рада. Апсолвенти могу ићи на сродне факултете.
- 5) *институти за аграрне стручњаке, за индустријске стручњаке, за геометре и за наутичаре*, четворогодишњи. Припремају за практично вршење поменутих професија. Апсолвенти могу ићи на сродне факултете.

г) Универзитетски степен

Универзитет има задатак да у духу високе политичке и моралне одговорности унапређује науку и да пружа научну културу потребну за вршење разних служби и професија. Што већу одговорност намеће друштво људима најшире културе, тим пунији мора да им буде смисао за политички морал. Спортска и војничка обука као и пракса рада доприносе духовном формирању студената.

Универзитетски степен обухвата:

- 1) факултет права, политичких наука, економије и трговине;
- 2) „ књижевности и филозофије, педагогије;
- 3) „ медицине и хирургије, ветеринске медицине;
- 4) „ математичних, физичких и природних наука, статистичких демографских и актуарских наука;
- 5) „ фармације;
- 6) „ инжењерства, рударског инжењерства, индустријске хемије;
- 7) „ архитектуре;
- 8) „ факултет пољопривреде;
- 9) школе са специјалним циљевима.

За добијање академских титула трају течајеви 4—6 година; изузетно могу извесни течајеви трајати краће време. Уз факултете могу да постоје, за докторе, течајеви за усавршавање и специјализацију.

д) Уметнички степен

Задатак института за фигуративне уметности је тај да интимно стопе технику примењених уметности са начелима чисте уметности. Основ уметничкој култури је у солидној техничкој и занатској припреми: поуздано познавање изражајних средстава и заната је неопходно за озбиљан напредак на пољу уметности.

Сваки институт има свој засебни циљ и карактер који се види из његова имена. Ипак, способни младићи могу да путем испита прелазе из једне школе у другу.

Уметнички степен има ове институте:

- 1) *основни уметнички течај*, трогодишњи. Припрема за први, основни уметнички рад. У њ се долази из школе рада.
- 2) *уметничка школа*, петогодишња. Припрема за технику уметничког занатства. У њу се долази из школе рада.
- 3) *уметнички институт*, осмогодишњи, ствара мајсторе. И у ову се школу долази из школе рада, а може и из основног уметничког течаја као и из уметничке школе, у одговарајући течај. Овај институт отвара пут у академију и у магистериј за цртање и примењену уметност.
- 4) *магистериј за цртање и примењену уметност*, двогодишњи, оспособљава за поучавање у овим предметима.
- 5) *уметнички лицеј*, петогодишњи, у који се долази из средње школе, води у магистериј или на факултет архитектуре.
- 6) *уметничка академија*, четворогодишња, припрема технички и духовно младића који показује нарочиту склоност за сликарство и вајарство.
- 7) *музички конзерваторијум*, 6—10 годишњи, прима децу из школе рада. Даје музичко васпитање и оспособљава за поучавање у музичким предметима. У нарочитим институтима се упознавају специјални предмети у вези са музичким образовањем.
- 8) *академија за драмску уметност*, трогодишња, има за циљ спремање глумца и режисера за национална позоришта.

е) Женски степен

Фашистички је режим нашао да раније школе, створене за мушкарца, нису одговарале карактеру, позиву и занимању жене, па да су услед тога жене губиле на свом укусу, духу и менталитету, а нису развијале своје битне предиспозиције ни вршиле задатак који им је природа одредила. Сем тога, жене су преправиле многе службе и позиве и борбом за намештење довеле до социјалне и моралне кризе. Стога је Режим основао посебни тип женских школа. Из средње школе, која даје општу и првенствено хуманистичку културу, отворен је девојчици пут у:

- 1) *женски институт*, трогодишњи, а за овим у
- 2) *женски магистериј*, двогодишњи.

У овим школама се девојке образују у предметима опште културе, затим у васпитању деце, домаћој економији, практичном раду и кућној уметности. С дипломом магистерија постају учитељице у материнским школама. Овим није девојци затворен пут до осталих степена и доктората, него је створена могућност да она пође путем који јој најбоље одговара, без борбе и криза.

ж) Течајеви за раднике

Да би се повећао капацитет радника у пољопривреди, индустрији, кредиту и осигурању, отварају професионална удружења — под надзором министарства за народно васпитање и министарства корпорација — течајеве за образовање и усавршавање својих чланова-радника. Разне течајеве за раднике могу отворати и фашистичка странка, комесаријат за ратну производњу, министарство пољопривреде и шума и поједина предузећа.

з) Наставници

Режим се нарочито брине за спремност наставника која треба да буде научна и стручна, духовна и политичка. (Стога су универзитети добили карактер установе за политичко-моралну изградњу студената). Основни је услов за наставника осећање позива за високу улогу наставника. Spreма се јача и усавршава у дидактичним експерименталним центрима, школским лабораторијама и музејима, у методолошким институтима главнијих универзитета и у течајевима за асистенте. Намештење се добива стечајем.

и) Испити, књиге и школска година

Испитима је главни задатак одабирање по показаним склоностима и способностима: њим ученик прелази из разреда у разред, из школе у школу. На крају сваког школског течаја основног, средњег, вишег, уметничког и женског степена и реда, ученици полажу обавезно дипломски испит. Сви се испити допуњују једним радом.

Приватни ученици могу полагати све испите, сем у оним степенима где је неопходно потребно похађање државних школа.

За школе основног степена постоје књиге државног издања. За средњи и виши степен нико не сме штампати књигу без одобрења министарства за народно васпитање.

Школска (и академска) година има периоде предавања и периоде ферија, наизменично. За време ферија се заказују „радне смене“.

WWW.UNILIB.RS

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

ЗБИРКА НАРОДНИХ УМОТВОРИНА Бука Стефановића-Караџића

	Дин.
1) Српске народне пјесме — I књ. — 577 стр.	30.—
2) Српске народне пјесме — II књ. — 592 стр.	30.—
3) Српске народне пјесме — III књ. — 525 стр.	30.—
4) Српске народне пјесме — IV књ. — 474 стр.	30.—
5) Српске народне пјесме — V књ. — 559 стр.	30.—
6) Српске народне пјесме — VI књ. — 492 стр.	30.—
7) Српске народне пјесме — VII књ. — 428 стр.	30.—
8) Српске народне пјесме — VIII књ. — 490 стр.	30.—
9) Српске народне пјесме — IX књ. — 517 стр.	30.—
10) Српске народне приповетке — 371 стр.	30.—
11) Српске народне пословице и загонетке — 493 стр.	30.—

Све ове књиге су формата 23/16 см.,
тврдо повезане и украшене уметничким
сликама на насловним страницама.

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) Змај — Одабрао, уредио и предговор
написао Сима Пандуровић, 207 стр.
Платно: Дин. 25.—
Картон: Дин. 15.—
- 2) Песме Домовини — Антологија родо-
љубиве лирике — Одабрао, уредио
и предговор написао Трифун Ђукић
— 280 стр. Платно: Дин. 30.—
Картон: Дин. 20.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) Петар Петровић Његош: Дела —
I књ.: Горски вијенац — Луча микро-
козма — Шћепан Мали — 355 стр.
Платно: Дин. 25.—
- 2) Петар Петровић Његош: Дела —
II књ.: Свободијада — Мање пјесме.
— Проза — 457 стр.
Платно: Дин. 40.—
- 3) Петар Петровић Његош:
Преписка. Прва књига . Дин. 80.—
- 4) Петар Петровић Његош:
Горски вијенац . . . . . Дин. 20.—
- 5) Богдан Поповић: Антологија новије
српске лирике — 284 стр.
Лукузно издање: Дин. 100.—
Картон: Дин. 30.—
Платно: „ . . . . . 50.—

- 6) „Из великих дана“. Ода-
бране ратне приповетке
српских приповедача . . . Дин. 25.—
- 7) Владимир Велмар-Јанко-
вић: Дневна вест . . . . . „ 20.—
- 8) Буро Димовић: Симеон
Немања . . . . . „ 15.—
- 9) Миливоје Предић: Гол-
гота . . . . . „ 15.—
- 10) Момчило Милошевић:
Јован Владислав . . . . . „ 25.—
- 11) Душан Николајевић: Две
драме . . . . . „ 20.—
- 12) Живко Милићевић: За-
писи о српској земљи . . . . . „ 20.—

ПРОБРАНА ДЕЛА ВИЛЈЕМА ШЕКСПИРА

у преводу Др. Светислава Стефановића

	Дин.
1) Отело — 175 стр.	15.—
2) Хамлет — 213 стр.	15.—
3) Јулије Цезар — 156 стр.	15.—
4) Макбет — 153 стр.	15.—
5) Краљ Лир — 210 стр.	15.—
6) Антоније и Клеопатра	15.—
7) Зимска бајка	15.—

Свака књига садржи опширан пред-
говор и многобројне коментаре.

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

	Дин.
1) Стеван Мокрањец: Православ- но српско народно црквено појање — У редакцији и до- пуни Косте Манојловића — 520 стр. Платно: 100.—	
2) Јосиф Маринковић: Песме за један глас и клавир — Ода- брао и за штампу приредио Др. Милоје Милојевић — 93 стр.	50.—
3) Јосиф Маринковић: Божестве- на литургија Св. Јована Зла- тоустог — За мешовити хор — У редакцији Косте П. Ма- нојловића — 79 стр.	Платно: 40.— Картон: 20.—
4) Јосиф Маринковић: Помен — За мешовити хор — У редак- цији Косте П. Манојловића — 15 стр.	8.—
5) Петар Стојановић: Нова ос- новна школа за виолину — I свеска 43 стр., II св. 46 стр., III св. 46 стр. Цена по свесци:	30.—
6) Мокрањчева Споменица — 196 стр.	24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

WWW.UNILIB.RS

	Дин.
1) Љуба Ивановић: Цртежи — предели — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића	100.—
2) Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића	60.—

КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ

1) Карин Михаелис: Биби — Превео Миливоје Предић — 275 стр., 125 слика	45.—
2) Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци — У редакцији Милана Шевића — 350 стр. — Илустровано — Прва књига	30.—
3) Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци — У редакцији Милана Шевића — 375 стр. — Илустровано — Друга књига	30.—
4) Вук Стефановић-Караџић: Немушти језик — Луксузно издање — Илустровао Душан Јанковић — 24 стр.	26.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

	Дин.
1) Вук Стефановић-Караџић: Српски рјечник — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр.	150.—
	Полукожа: 120.— Картон: 120.—
2) Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији — стр. 189	20.—
3) Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића — 169 страна	20.—
4) Др. Јован Радонић: Сlike из историје и књижевности — 533 страна	80.—
5) Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаногa — Са	

	Дин.
црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр.	15.—
6) Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу — У редакцији Павла Вујевића — 646 стр.	300.—
7) Милоје Васић: Преисторијска Винча — I део: Индустрија цинабарита и козметика у Винчи — Везано божанство у преисторијској религији Винче и хиперборејски мит — 159+XVI стр. — 38 табли у мрком и вишебојном тиску — Полуплатно	70.—
8) Милоје Васић: Преисторијска Винча — II део: Облици гробова — Мистичне очи — Игра на табли — Датовање Винче — 199 + XVI стр. — 124 табле у мрком и вишебојном тиску Полуплатно	150.—
9) Милоје Васић: Преисторијска Винча — III део: Пластика — Теракоте — 170 + XXXII стр. — 136 табли у мрком и вишебојном тиску. Полуплатно	150.—
10) Милоје Васић: Преисторијска Винча — IV део: Керамика — Винча и Березањ — Рибарска оруђа из Винче — 172 + XXIV стр. — 77 табли у мрком тиску. Полуплатно	150.—
11) I Граматичка терминологија . . . . . 20.— II Књижевна терминологија . . . . . 15.— III Ботаничка терминологија . . . . . 20.— IV Зоолошка терминологија . . . . . 50.— V Хигијенска терминологија . . . . . 20.—	
12) Зборник радова посвећен Живојину Ђорђевићу — У редакцији Б. Милојевића и С. Станковића — 330 стр.	50.—
13) Споменица Смедеревског града — У редакцији Пере Ј. Поповића — Луксузно издање — 147 стр.	100.—
14) Др. С. Сагадин: Управно судство	30.—

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање.

Поред наведених дела, Државна штампарија у Београду издала је још читав низ закона, уредаба и правилника, научних дела, уџбеника за универзитете, средње, основне и друге школе. — О свим тим издањима Државна штампарија је издала лепо опремљен каталог, у коме је опширно описана свака појединачна књига.

КАТАЛОГ СЕ РАЗАШИЉЕ БЕСПЛАТНО свима онима који то затраже дописницом.

Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

писи . . . . .